

T.C.
TOKAT GAZIOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SÖZLÜK BİLİMİ VE EĞİTİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulahap YILDIRIM

TOKAT

Ağustos, 2018

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKÇE EĞİTİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SÖZLÜK BİLİMİ VE EĞİTİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdulahap YILDIRIM

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Sami BASKIN

TOKAT

Ağustos, 2018

ETİK SÖZLEŞME

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin ve raporlaştırma sürecinin Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna, genel akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak gerçekleştirildiğini; bu tez çalışmasını “intihali engelleme” programı ile taradığımı, bana ait olmayan tüm bilgi, veri, düşünce ve bulgulara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan eder, sorumluluğun tarafıma ait olduğunu kabul ederim.

27/08/2018

Abdulvahap YILDIRIM

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼ne,

Abdulvahap Yıldırım'ın "Sözlük Bilimi ve Eğitimi" adlı çalışması 16.08.2018 tarihinde j¼rimiz tarafından T¼rke ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı'nda y¼ksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

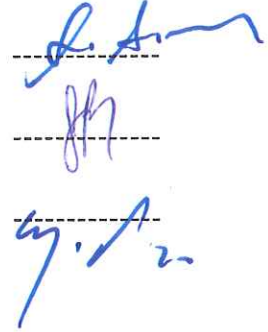
Adı Soyadı

İmza

Başkan: Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Akçay

Üye (Danışman): Dr. Öğretim Üyesi Sami Baskın

Üye: Dr. Öğretim Üyesi M. Celal Varışoğlu

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../201.

Doç. Dr. Uğur AKIN

Enstit¼ M¼d¼r¼

ÖN SÖZ

Sözlük, insanların bilgi edinmek için başvurdukları kaynakların başında gelmektedir. İnsanlar tarafından da kelimeler hakkında bir bilgi deposu olarak adlandırılır. Eldeki verilerin gösterdiğine göre sözlük, çağın yaygın bilgi teknolojilerine uygun olarak hazırlanmıştır. Bu yüzden gelen her yeniliğe uyum sağlamış ve günümüze değin gelmiştir. Günümüzde artık sözlüklerin önemli bir kısmı elektronik ortamda yayımlanan dijital eserlerdir. Bilgisayardan, cep telefonundan veya benzer işlevli aygıtlardan bu eserlere ulaşmak ve kullanmak mümkün olmaktadır. İşte bu gelişim ve işlevselliği konu edinen sözlük bilimi, tüm dünyada son elli yılda biçim değiştirmiş, bağımsız bir bilim haline gelmiş ve kurumsallaşmıştır. Ancak Türkiye’de bu bilim dalını anlatan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Alana ait kitap boyutunda bulunan bir tane çalışma vardır ki o da çeviridir. Diğerleri makale veya bildiri boyutundadır. Alandaki bu eksiliğin giderilmesi için bir ufak katkı sağlamak amacıyla hazırlanan bu çalışmada önce sözlük, sonra sözlük bilimi ve alt alanları tanıtılmış, en sonda da sözlük biliminin en çok ürün geliştirdiği, bu yüzden çok yakın işbirliği içinde olduğu eğitim konusuyla ilgili münasebeti ele alınmıştır.

TEŐEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleőtirilmesinde, iki yıl boyunca değerli bilgilerini bizlerle paylaşan, kullandığı her kelimenin hayatıma kattığı önemini asla unutmayacağım baőtta saygıdeğer danışman hocam; Dr. Öğretim Üyesi Sami BASKIN, kıymetli hocalarım Dr. Öğretim Üyesi Beytullah KARAGÖZ ve Prof. Dr. Adem İŐCAN olmak üzere tüm hocalarıma, çalıőmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen öğretmen arkadaşlarım Nurullah ÇETİN ve Tunahan DURAKBAŐI'na ve çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen ve hayatımın her evresinde bana destek değerli aileme özellikle de küçük kız kardeőim Fatma Nur YILDIRIM'a sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

Abdulvahap YILDIRIM

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil No.	Şekil Adı	Sayfa No.
Şekil 1.	Sözlük Bilimi	16
Şekil 2.	Sözlük Araştırmacılığının Alt Alanları ..... Hata! Yer işareti tanımlanmamış.	
Şekil 3.	Bütünleşmiş Parçalı Yapı Örneği ..... Hata! Yer işareti tanımlanmamış.	
Şekil 4.	Bütünleşmemiş Parçalı Yapı Örneği	41
Şekil 5.	Alan Araştırması Aşamasının Bileşenleri.....	55
Şekil 6.	Ağaç Şeması ve Normal Görünüm ..... Hata! Yer işareti tanımlanmamış.	
Şekil 7.	Tanımlama Aşamasının Bileşenleri	63
Şekil 8.	Bağlamli Dizin Örneği.....	65
Şekil 9.	Sunum Aşamasının Bileşenleri.....	70

TABLO LİSTESİ

Tablo No. Tablo Adı

Sayfa No.

Hiçbir içindekiler tablosu ögesine rastlanmadı.

İÇİNDEKİLER	
ŞEKİL LİSTESİ	2
TABLO LİSTESİ	3
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR TABLOSU	v
BÖLÜM I	1
Problem Durumu.....	1
Araştırmanın Amacı.....	1
Araştırmanın Önemi.....	2
Sayıtlar.....	2
Sınırlılıklar	2
Tanımlar.....	2
Sözlük.....	2
Eğitim.....	3
BÖLÜM II	8
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	8
BÖLÜM III	12
YÖNTEM	12
Araştırma Modeli	12
Evren ve Örneklem	12
Veri Toplama Süreci	12
BÖLÜM IV	13
BULGULAR	13
Sözlük Bilimi	13
Kuramsal Sözlük Bilimi (Metalexigraphy)	17
<i>a. Gelişim aşamalarına göre sözlükler</i>	19
<i>b. Medeniyet sahasına göre sözlükler</i>	23
<i>a. Bütüncül yapı</i>	38
<i>b. Parçacıl yapı</i>	40
Okul Sözlükleri	78
BÖLÜM V	90
TARTIŞMA VE SONUÇ	90
BÖLÜM VI	94
ÖNERİLER	94

- Varantola, K. (2002). Use and usability of dictionaries: common sense and context
sensible
ity? In Marie-Hélène Corréard (Ed.), *Lexicography and Natural Language Processing* (pp.
30-44). Stuttgart: Euralex. 100
- Diamond, C. (2016). The History and Significance of Dictionaries. Web:
[https://blog.bookstellyouwhy.com/the-history-and-significance-of](https://blog.bookstellyouwhy.com/the-history-and-significance-of-dictionaries) dictionaries adresinden
alınmıştır (erişim tarihi: 15 Mayıs 2018). 100

ÖZET

SÖZLÜK BİLİMİ VE EĞİTİM

Yıldırım, Abdulvahap

Yüksek lisans, Türkçe Eğitimi Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Sami Baskın
Ağustos 2018,v+100 sayfa

Sözlük, insanların bilgi edinmek için başvurdukları kaynakların başında gelmektedir. İnsanlar tarafından da kelimeler hakkında bir bilgi deposu olarak adlandırılır. Eldeki verilerin gösterdiğine göre sözlük, çağın yaygın bilgi teknolojilerine uygun olarak hazırlanmıştır. Bu yüzden gelen her yeniliğe uyum sağlamış ve günümüze değin gelmiştir. Günümüzde artık sözlüklerin önemli bir kısmı elektronik ortamda yayımlanan dijital eserlerdir. Bilgisayardan, cep telefonundan veya benzer işlevli aygıtlardan bu eserlere ulaşmak ve kullanmak mümkün olmaktadır. İşte bu gelişim ve işlevselliği konu edinen sözlük bilimi, tüm dünyada son elli yılda biçim değiştirmiş, bağımsız bir bilim haline gelmiş ve kurumsallaşmıştır. Ancak Türkiye’de bu bilim dalını anlatan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Alana ait kitap boyutunda bulunan bir tane çalışma vardır ki o da çeviridir. Diğerleri makale veya bildiri boyutundadır. Alandaki bu eksiliğin giderilmesi için bir ufak katkı sağlamak amacıyla hazırlanan bu çalışmada önce sözlük, sonra sözlük bilimi ve alt alanları tanıtılmış, en sonda da sözlük biliminin en çok ürün geliştirdiği, bu yüzden çok yakın işbirliği içinde olduğu eğitim konusuyla ilgili münasebeti ele alınmıştır.

Sözlükler özellikle dil eğitiminin vazgeçilmez kaynaklarından biridir. Bu sözlüklerin hazırlanması, kullanıcılara sunulması veya geliştirilmesi sözlük biliminin temel hedefleridir. Ancak bunların bilimin evrensel ilkeleri doğrultusunda gerçekleşmesi ve sözlüklerin kullanıcılara en faydalı hale getirilmesi için bu bilim dalının olgunlaştırılması gerekmektedir. Türkiye’de son zamanlarda artan yayınlara rağmen sözlük biliminin genel hatlarının ortaya konması, çalışma prensiplerinin gösterilmesi veya diğer bilimlerle ilgisinin anlatılması için yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Sözlük bilimi ile ilgili genel bilgi sahibi olmak isteyenler ya yabancı

kaynaklara yönelmekte ya da Mehmet Gürlek ve Ellen Patat'ın birlikte çevirdiği *Sözlük bilime Giriş* (Howard Jackson) kitabına bakmaktadır. Howard Jackson'ın kitabı alanın önemli eserlerinden bir olsa da 2002 yılından şimdiye kadar bu alanda oldukça büyük mesafeler kat edilmiştir. Ayrıca Türk okur ve araştırmacılarına Türkçe örneklerle bu bilim dalını tanıtmak gerekmektedir. Bu gereklilik yapılan araştırmanın “Sözlük bilimi nedir?” ve “Sözlük biliminden eğitimde nasıl yararlanılmaktadır?” soruları üzerine inşa edilmesine neden olmuştur.

Türkler, ilk sözlüğü 1071 yılında (Kaşgarlı Mahmut / Divan-ı Lugati't-Türk) yazmış olmalarına rağmen sözlük bilimi Türkçe için oldukça yeni bir bilim dalıdır. Örneğin dünyada 1970'lerden itibaren sözlük biliminin ayrı bir çalışma alanı kabul edilip bu alana özgü kurumlar, üniversite dersleri, kitaplar, süreli yayınlar ortaya çıkmışken, Türkiye'de sözlük biliminin mahiyetini anlatacak bir kitap bile bulunmamaktadır. Bu alanın tanımlanması daha çok makale veya bildiri düzeyinde kalmıştır. Bu yüzden sözlük bilimini tanımlamak, alt dallarını genel hatlarıyla göstermek, dünyadaki örneklerden sunmak oldukça önemlidir. Bu çalışmanın da temel hedefi budur. Sözlük biliminin ana hatlarını, alt dallarını ve çalışma alanının sınırlılıklarını belirtmek, bu bilim dalıyla eğitim arasındaki ilişkiyi de örneklerle göstermek istenmiştir. Türk okur ve araştırmacılarına Türkçe örneklerle bu bilim dalını tanıtmak amacıyla araştırma, “Sözlük bilimi nedir?” ve “Sözlük biliminden eğitimde nasıl yararlanılmaktadır?” soruları dikkate alınarak inşa edilmiştir. Bu yüzden araştırma önce iki kısma ayrılmış ve birinci kısımda sözlük bilimi ve alt alanları, ikinci kısımda sözlük bilimi ve eğitim konusu işlenmiştir.

Bu çalışma bir derleme çalışmasıdır. Bu yüzden ulaşılabilen kaynaklar araştırma için yeterli sayılmıştır. Ayrıca sözlük biliminin anlam bilimi, biçim bilimi, sözcük bilimi gibi pek çok alanla ilişkisi mevcuttur. Ancak burada sözlük biliminin eğitim ile ilişkisi üzerine daha çok yer verilmiştir. Zira sözlük biliminin en çok yarar sağlayacağı alan eğitim bilimleri var sayılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sözlük bilimi, sözlük, eğitim.

ABSTRACT

The dictionary is one of the sources that people consult to for information. It is also called by people as a repository of information about words. As the available data show, the dictionary has been prepared in accordance with the common information technology of the age. That is why it has adapted to every new circumstances that have come to this day and has come up on a daily basis. Nowadays, most of the dictionaries are digital works published in electronic medium. It is possible to access and use these works from a computer, mobile phone or similar functional devices. The dictionary, which deals with this development and functioning, has become an independent science and institutionalized throughout the world in the last fifty years. However, the number of studies describing this field in Turkey is quite low. There is one study which is the book-sized belonging to the field which is also a translation. Others are an article or a paper-sized. In this study, which was prepared to make a small contribution in order to overcome this excuse, the dictionary, then the lexicon and its subfields were introduced, and at the end the relation between the dictionary topic and the education that was developed most closely by the dictionary science was discussed.

Dictionaries are one of the indispensable sources of language education. The preparation of these dictionaries, the submission or development of these dictionaries is the basic aim of lexicography. However, in order for these to be realized in the direction of universal principles of science and to make dictionaries most beneficial for users, this branch of science needs to be matured. Despite Turkey have recently increased publication to reveal the outline of lexicography, the working principles are not enough studies to be told or shown interest with other sciences. Those who want to have general knowledge about lexicography are either looking for foreign sources or looking at Howard Jackson's book entitled as *Introduction to Lexicography*, which is translated by Mehmet Gürlek and Ellen Patat together. Howard Jackson's book is one of the most important works of the field, but since 2002 it has covered quite a lot of space in this area. It is also necessary to introduce this science to Turkish readers and researchers with examples in Turkish. This requirement has led to the construction of the survey on the question "What is dictionary knowledge?" and "How is dictionary science being used in education?"

Despite having been written (Kashgarli Mahmut / Divan-ı Lugati't-Türk) in 1071 by the Turks, which is the first dictionary of Turkish, the lexicography is a rather new science or discipline for Turkish. For example, there is no book to explain the nature of lexicography in Turkey while institutions, university courses, books and periodicals specific to this field have been accepted as a separate discipline or field of study since the 1970s in the world. The definition of this field is mostly at the level of articles or proceedings. Therefore, it is very important to define lexicography, to show its sub-branches in general terms, to present them with examples all around the world. This is also the main objective of this study. It is also aimed to indicate the main points of lexicography, its sub-branches and the limitations of the study area, and to show the relationship between lexicography and education with examples. In order to introduce this discipline to Turkish readers and researchers, the research was built considering the questions 'What is lexicography?' and 'How is lexicography used in education?'. Therefore, the research was divided into two parts. Lexicography and subfields were dealt with in the first part, lexicology and education in the second part.

This work is a review work. Thus, the available resources are considered sufficient for research. In addition, lexicography has a lot of relations with many fields such as semantics, morphology, vocabulary. Here, however, more attention is paid to the relevance of dictionary science to education. It is because there are educational sciences that lexicography will benefit the most.

Keywords: Lexicography, dictionary, education.

KISALTMALAR TABLOSU

Adm.	Atasözü, deyim, mecaz
İng.	İngilizce
Bilg.	Bilgisi
Öğrt.	Öğretmenliği

BÖLÜM I

GİRİŞ

Türklerin ilk sözlüğü 1071 yılında Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılmış (Divanı Lugati't- Türk) olmasına rağmen sözlük bilimi Türkçe için yeni bir alandır. Dünyada 1970'lerden itibaren (Zgusta, 1971) sözlük biliminin ayrı bir çalışma alanı olduğu düşünülmüş ve 1990'lardan sonra dil bilimi ve diğer bilimlerden farklılıkları ve benzerlikleri ortaya konmuş olsa da Türkiye'de bu alanda yapılmış alan literatürü çalışmalarının sayısı oldukça azdır. Özellikle sözcük bilgisi ve sözlük bilgisi kavramlarının çizgileri dünyada 1990'larda net biçimde çizilmişken Türkiye'de bu konuda yakın zamana kadar bir kavram karmaşı söz konusudur. Hızla gelişen bu alanda özellikle sözlük biliminin gelişmişliğini ortaya koyan çalışmaların bir araya getirilmesi ve bu alanın sınırlarının ve odak noktalarının belirlenerek gösterilmesi oldukça önemlidir.

Problem Durumu

Sözlükler özellikle dil eğitiminin vaz geçilmez kaynaklarından biridir. Bu sözlüklerin hazırlanması, kullanıcılara sunulması veya geliştirilmesi sözlük biliminin temel hedefleridir. Ancak bunların bilimin evrensel ilkeleri doğrultusunda gerçekleşmesi ve sözlüklerin kullanıcılara en faydalı hale getirilmesi için bu bilim dalının olgunlaştırılması gerekmektedir. Türkiye'de son zamanlarda artan yayınlara rağmen sözlük biliminin genel hatlarının ortaya konması, çalışma prensiplerinin gösterilmesi veya diğer bilimlerle ilgisinin anlatılması için yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Sözlük bilimi ile ilgili genel bilgi sahibi olmak isteyenler ya yabancı kaynaklara yönelmekte ya da Mehmet Gürlek ve Ellen Patat'ın birlikte çevirdiği *Sözlük bilimi Giriş* (Howard Jackson) kitabına bakmaktadır. Howard Jackson'ın kitabı alanın önemli eserlerinden bir olsa da 2002 yılından şimdiye kadar bu alanda oldukça büyük mesafeler kat edilmiştir. Ayrıca Türk okur ve araştırmacılarına Türkçe örneklerle bu bilim dalını tanıtmak gerekmektedir. Bu gereklilik yapılan araştırmanın "Sözlük bilimi nedir?" ve "Sözlük biliminden eğitimde nasıl yararlanılmaktadır?" soruları üzerine inşa edilmesine neden olmuştur.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı sözlük biliminin genel hatlarını ortaya koymak, sınırlılıklarını ve eğitimle ilişkisini göstermektir.

Araştırmanın Önemi

Sözlük bilimi Türkiye’de dünyanın gerisinde kalmıştır. Bu alanda yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmaların sayısını arttıracak bir alt yapı niteliğindeki bu araştırma alanda literatür eksikliği hissedilen veya ilgi duyup da nereden başlayacağını tam olarak kestiremeyen bireylere yön gösterici, ön bilgi aktarıcı olması bakımından önemlidir.

Sayıtlar

Bu çalışma bir derleme çalışmasıdır. Bu yüzden ulaşılabilen kaynaklar araştırma için yeterli sayılmıştır. Ayrıca sözlük biliminin anlam bilimi, biçim bilimi, sözcük bilimi gibi pek çok alanla ilişkisi mevcuttur. Ancak burada sözlük biliminin eğitim ile ilişkisi üzerine daha çok yer verilmiştir. Zira sözlük biliminin en çok yarar sağlayacağı alan eğitim bilimleri var sayılmıştır.

Sınırlılıklar

Çalışma sözlük biliminin tanımı, genel hatlarıyla kapsamı ve faydasının en çok hissedildiği eğitim alanı ile ilişkisi ile sınırlandırılmıştır. Bu yüzden sözlük biliminin temel uğraş alanı olan sözlük ile sözlüklerin en çok kullanıldığı eğitim terimleri tanımlanmıştır.

Tanımlar

Sözlük

Kullanıcılar bilgi edinmek amacıyla çoğu zaman kitap benzeri matbu yayınlar veya onların elektronik eş değerlerine başvururlar. Bunlar, kullanıcıların iletişim halindeyken, herhangi bir eylemde bulunurken, bir durumu yorumlarken veya bilişsel süreçlerini zenginleştirirken ihtiyaç duydukları verileri sağlamak için tasarlanan yapıtlardır (Fuertes-Olivera ve Bergenholtz, 2011). Ansiklopediler, sözlükler, tekyazılar (monografi) ve rehberler en yaygın kullanılan kaynak yapıtlardır. Bunların içinde sözlüklerin kullanım alanlarından kaynaklanan ayrı bir önemi vardır. Sözlükler, ilkokuldan lisansüstü eğitime, çeviri gibi profesyonel alanlardan hukuk, tıp gibi uzmanlık alanlarına kadar geniş bir yaş aralığına ve kullanım durumuna hitap ederler. Sözlüklerin bu kadar geniş bir kullanım alanı elde etmesinin temelinde kullanıcıların metin alımlama, metin üretimi ya da çeviri vb. esnasında ihtiyaç duyduğu duruma uygun çözüm sunmalarındadır. Ayrıca bir sözcüğün bileşenleri hakkında bilgi edinmek için başvurabilecek birer kaynak yapıt (Bergenholtz, 2012, s. 27) olması, sözlüklerin kullanım alanının genişlemesine katkı sağlamıştır.

Sözlüklerin ne olduğuna dair kaynaklarda pek çok tanım bulunmaktadır. Bu tanımların çeşitliliği, tanımı yapanın bakış açısından ve hangi sözlüğü kastettiğinden kaynaklanmaktadır. Örneğin “Bir dilin bütün kelime ve deyimlerini içeren” ifadesi genel sözlük, “belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini içeren” ifadesi dönem veya tarihi sözlük, “alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan” ifadesi alfabetik sözlük, “başka dillerdeki karşılıklarını veren” birden çok dilli sözlük temel alınarak oluşturulmuş bir tanımlama biçimidir. “Geleneksel olarak bir dilin sözcüklerini genelde alfabetik olarak aynı dilde anlam açıklamalarıyla veya başka bir dildeki çeviri karşılıklarıyla sunan kitap” (Nielsen ve Fuertes-Olivera, 2013, s. 325) biçimindeki sözlük tanımı ise genel, alfabetik, tek dilli veya çok dilli sözlükleri esas almaktadır. Sözlük çeşitlerini esas alan bu tanımlamaların yanında sözlüğün içeriğini esas alan ve tanımlayanlar da mevcuttur. Örneğin sözlük, “sözlüksel birimlerle ilgili yazım bilgisi, dil bilgisi, köken bilgisi, anlam bilgisi, kullanım bilgisi vb. kapsamlı, kesin ve güvenilir bilgiler veren kaynaktır” diyen Dash (2015, s. 228), sözlüğün parçacıl yapısını dikkate almıştır. Ancak ister çeşitleri isterse içeriği esas alınsın bir sözlüğü tanımlamak çok güçtür. Zira pek çok çeşidi ve içerik düzenleme biçimi mevcuttur. Bunların hepsini kapsayan bir tanım yapmak neredeyse olanaksızdır. Bu güçlüğü gören Jackson, sözlüğü “bir dilin kelime deposu” (2002, s. 1) olarak tanımlamıştır.

Her bilgi veren eser, bir sözlük değildir. Bir yapıtın sözlük olarak adlandırılabilmesi için bazı özellikleri taşıması gerekir. Bu özellikler, biçimsel ve işlevsel olmak üzere ikiye ayrılabilir. *Biçimsel özellikler*, kullanıcıların sözlükleri eline aldıklarında karşılaştıkları durumdur. Örneğin madde girdileri alfabetik veya kavram alanına göre olarak sıralanmış olması, parçacıl yapıdaki bilgi türleri veya sayıları, bütüncül yapı düzeni gibi durumlar biçimsel özelliklerle ilgilidir. *İşlevsel özellikler* ise sözlükler sadece kaynak yapıtlar değil, mevcut ve daha önce dilde var olan sözcüklerle ilgili bilgi sağlayan dilin kelime deposudur. Dille ilgili konularda kural koyucudur. Bölgesel, tarihi ya da toplumsal değişimleri kabul ya da reddeder. Toplumun ya da konuşma topluluğunun ahlaki ve ideolojik değerlerinin koruyucusu ve dille ilgili doğru kullanımı gösteren birer yasa koyucudur (Sterkenburg, 2003, s. 3-8). Yani kullanıcıları bilgilendiren ve onları yönlendiren birer işleve sahiptir.

Eğitim

Geleneksel anlamda eğitim bir toplumun genel-geçer değerlerini yeni kuşaklara benimsetme etkinliği olarak tanımlanmaktadır (Dinçer, 2003, s. 102). Eğitim, bireyin

yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerdeki diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamıdır. Eğitim yalnızca dört duvarla çevrili ve üzerinde çatısı olan ve bilgi kaynaklarına giden yolları öğrencilere aktaran bir sistem/yapı değil, ayrıca kişiliğin gelişmesine yardım eden ve onu esas alan, onu yetişkin yaşamına hazırlayan, gerekli bilgi, beceri ve davranışlar elde etmesine yarayan bir süreçtir (Tezcan, 1996, s. 4).

Genel olarak eğitimin dört işlevi vardır: sosyo-kültürel, siyasal, ekonomik ve bireysel yönlendirme işlevi. Eğitimin sosyo kültürel işlevi, toplumun kültürel birikimlerinin genç kuşaklara aktarılması, bireyin toplumsal değişime hazırlanması, yenilikçi ve toplumsal değişimi sağlayabilecek bireylerin yetiştirilmesi ile ilgilidir. Siyasal işlev anayasayla belirlenmiş siyasal sisteme bağlı bireylerin yetiştirilmesi ve bu sayede toplumsal dayanışma ve birlikteliğin sağlanmasına ilişkindir. Sisteme bağlı, onu koruyup kollayacak nesillerin yetişmesi toplum açısından yaşamsal bir önceliğe sahiptir. Eğitimin ekonomik işlevi ise ekonomik kalkınmayı hızlandıracak ve eğitim sisteminin ekonomik kalkınma amaçlarına hizmet edici biçimde düzenlenmesini öngörmektedir. Ekonomik kalkınmanın ön şartı olan bilgi ve becerilerle donatılmış insan gücünün yetiştirilmesi eğitimin en önemli amaçlarından biridir. Dördüncü işlevse yönlendirmedir. Bu işlev bireyin ilgi ve kabiliyetlerinin desteklenmesi ve mevcut potansiyelini yeterince geliştirebilmesi için sisteme sorumluluklar yüklemektedir. Eğitim sisteminin her bir öğrenciyi yetenek, ilgi ve kabiliyetlerine göre belli programlara yönlendirecek biçimde yapılandırılması gerekmektedir (Uluğ, 1998, s. 155). Eğitim sistemi bu işlevleri aşamalı bir biçimde örgütlenmiş kurumları ile gerçekleştirir. Bu yüzden okulöncesi eğitimi sayılmazsa Türkiye’de her birey için 12 yıllık kesintisiz eğitim zorunludur. Okul öncesi eğitim ile birlikte bu sayı daha da yükselmektedir.

Okul öncesi. Ülkemizde okul öncesi eğitim yasa ve yönetmeliklere uygun olarak kurulan resmi ve özel eğitim kurumları tarafından yürütülmektedir. Okul öncesi eğitim zorunlu olmamakla birlikte çocukların kişisel gelişimlerini tamamlamaları ve bir sonraki eğitim kademesine hazırlanmaları bakımından oldukça önemlidir. 36-72 aylık çocuklar için geliştirilmiş olan Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı 2006 yapılan değişikliklerle yeniden düzenlenmiştir. Okul öncesi çocukların çok yönlü gelişimini amaçlayan bu program kültürel ve toplumsal değerler temel alınarak hazırlanmıştır. Çocukların ilgi, ihtiyaç, beklenti ve çevresel koşullar doğrultusunda

şekillenebilen birey merkezli olan bu program problem çözme, akıl yürütme, yaratıcılık vb. gibi ilkokulda kazandırılması hedeflenen ortak becerileri kapsamaktadır. Programda her gelişim alanı için oluşturulmuş amaç ve kazanımlar esas alınmıştır. Çocukların düzenli ve sistematik olarak gözlemlenmesi programın diğer önemli unsurlarından biridir. Programda her yaş grubu için ayrı ayrı gelişim özellikleri belirtilmiş ve yaş gruplarına göre farklı plan ve programların yapılması sağlanmıştır. Programın temel unsurları 36-72 ay çocukların gelişim özellikleri, amaç, kazanımlar, belirli gün-haftalar ve kavramlardır. Yine bu unsurlar temel alınarak oluşturulan yıllık, günlük planlar ve aile katılımı çalışmaları programın uygulamaya dönük pratik öğeleridir. Kazanım Değerlendirme Formu, Gelişim Raporu Formu, programdaki çocukların gelişimlerini değerlendirmeye yönelik araçlardır (Gülay ve Ekici, 2010, s. 75).

İlkokul. Türkiye’de 66 ay ve üstü çocuklar ilkokul eğitimine başlayabilmektedir. İlkokul dönemi 4 yıl sürmektedir. Şu anki eğitim sistemimizde öğrenciler ikinci sınıftan itibaren İngilizce, dördüncü sınıftan itibaren Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri almaya başlamaktadır. Ancak temel dersler Türkçe, Hayat Bilgisi ve Matematik’tir. Bunlarla amaç öğrencinin kendisini ve çevresini tanıyarak kendini ve ihtiyaçlarını anlama ve anlatma becerisinin kazanmasıdır.

Ortaokul. Anlama ve anlatma becerileri yavaş yavaş olgunlaşmaya başlayan ve çevresi ile iletişim kurma alışkanlıkları oluşan bireyleri yeteneklerini keşfetme ve gelecek yaşamlarına dair karar verme süreçlerini tanıma fırsatları buldukları eğitim aşaması ortaokuldur. Öğrenciler zorunlu dersler dışında haftada 8 saat istedikleri dersleri seçmeli olarak okuyabilmektedir. Örneğin Din Kültürü, Yabancı Dil, Spor, Fen Bilimleri gibi dersler bunlardan sadece bir kaçıdır. Bu aşamada Türkçe dersi en çok krediye sahip ders olarak ön plana çıkmaktadır. Ortaokulun son sınıfında ise öğrenciler (8. sınıf) lise eğitimine geçebilmek/devam edebilmek için merkezi olarak uygulanan bir sınava girebilmektedir. Ancak bu sınav zorunlu değildir.

Lise. Ülkemizde lise eğitimi zorunlu eğitimin en son halkasıdır. Bu eğitimde öğrenciler kendi yetenek ve becerilerine göre hazırlanmış programlarla desteklenirler. Böylece meslek seçimi ve kariyer planlama açısından eğitilmiş olurlar. Bu yüzden okul türlerine göre derslerin sayısı, içeriği ve adlarıyla ilgili farklılıklar bulunur. Ancak Türk Dili ve Edebiyatı dersi tüm okul türlerinde zorunlu derstir. Lise son sınıfta ise isteğe bağlı olarak bir üst aşama olan yükseköğretime geçiş sınavlarına katılırlar.

Yükseköğretim. Yükseköğretimi kazanan öğrenciler ise puanlarına göre tercih ettikleri bölümlere yerleşebilmektedir. Yükseköğretim eğitimi fakülteler 4 yıl ve yüksekokullar 2 yıl olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yüksekokul mezunu öğrenciler eğitimlerini dikey geçiş sınavına girerek 4 yıla tamamlayabilmektedir. Ayrıca Yükseköğretimin öğrenim dalları birinci öğretim, ikinci öğretim ve açık öğretim olarak üçe ayrılmaktadır. Birinci öğretim; normal, ikinci öğretim ise akşam eğitimidir. Açık öğretim derslere girme zorunluluğu olmayan yalnızca sınavlara girilen eğitim şeklidir. Ama hangi tür eğitim olursa olsun Türk Dili dersi zorunlu ders kapsamında verilmektedir.

Görüldüğü gibi tüm eğitim aşamalarında dil dersleri (Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Dili) zorunludur. Bireylere verilen bu dil “öğretiminin amaçlarını yazılı ve sözlük iletişimde yetkin bir düzeye ulaşmak, görüşlerini akıcı ve tutarlı bir şekilde ortaya koymak, anlama ve anlatma becerilerini geliştirmek ve bu becerileri işlevsel olarak kullanabilmek (Göçer, 2009, s. 1029) olarak sıralamak mümkündür. İlkokul ikinci sınıftan başlayarak üniversite eğitimine kadar verilen ikinci dil eğitimi de bu dil öğretimine katıldığında eğitim sürecinde bireyle yüksek miktarda dil eğitime tabi tutulmaktadır, denilebilir.

Ana dil ve yabancı dil öğretiminde hedeflenen amaçların gerçekleşmesi öğrencilerin sahip olduğu kelime dağarcığıyla yakından ilişkilidir. Öğrencilerin kelime dağarcığını geliştirme ve zenginleştirme mevzusu söz konusu olduğunda akla gelen ilk araçlarda biri de hiç şüphesiz sözlüklerdir. Zira sözlükler, dil eğitiminde ders kitaplarının yanında öğrenmeyi destekleyici önemli bir yardımcı materyal olarak işlev görmektedir. Sözlüklerde ele alınan sözcüğünün kapsam ve niteliği hedef kitleye göre değişmektedir. Bu nedenle sözlükler her eğitim kademesindeki öğrencilerin ihtiyaç ve beklentileri temel alınarak oluşturulmalıdır (Melanlioğlu, 2013, s. 266). Ülkemizde ana dil eğitiminde her yaş ve seviyede sözlük kullanılmaktadır. Genel olarak tek dilli alfabetik sözlükler tercih edilmektedir. Eğitim kademelerine göre farklılaşan Türkçe sözlükleri mevcuttur. Öğrenciler buldukları eğitim kademesine göre seviyelerine uygun Türkçe sözlükleri kullanmaktadır. İlk ve ortaokullardaki öğrencilerin çokça tercih ettiği sözlüklerden bazıları şunlardır:

İlk Sözlüğüm (Ema Yayıncılık),

İlkokul Resimli Türkçe Sözlük (Yuva Yayıncılık),

İlkokul Türkçe Sözlük (Arkadaş Yayınları),
İlkokullar İçin Örneklİ Türkçe Sözlük (Diyānet Vakfı Yayınları),
İlköğretim İçin Türkçe Sözlük (Mavi Göl Yayınları),
İlköğretim Okulları İçin Renklİ Türkçe Sözlük (Ecem Yayıncılık)
İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük (TDK Yayınları),
İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük (Yuva Yayınları).
İlköğretim Orta Sözlük (Özyürek Yayınevi).
İlköğretim Türkçe Altın Sözlük (Altın Kitaplar),
İlköğretim Türkçe Sözlük (Bilgi Yayınevi),
İlköğretim Türkçe Sözlük (Bordo Siyah Yayıncılık),
İlköğretim Türkçe Sözlük (Kare Yayınları),
Ortaokul Türkçe Sözlük (Arkadaş Yayınları),
Renklİ Türkçe Sözlük (Şenyıldız Yayınevi),
Resimlİ Türkçe Sözlük (Arkadaş Yayınları),
Resimlİ Türkçe Sözlük (Çocuk Gezegeni Yayınları),
Resimlİ Türkçe Sözlük (Özyürek Yayınevi),
Türkçe Sözlük (Karatay Yayınları),
Türkçe Sözlük (Mercan Okul),
Yeni Türkçe Sözlük (İnkılap Kitabevi).

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sözlük, bir konuşma topluluğunun üyeleri tarafından kullanılan kelimeleri açıklama aracıdır (Atkins ve Rundell, 2008, s. 2). Bu durumda sözlük yazıcıları, dilsel verileri erişilir ve anlaşılır kılabilmek için hedef kitlenin kim olduğunu bilmek ve bunların ihtiyacını iyi anlamak zorundadır. Çünkü ortaya çıkacak ürünün başarısı hedef kitlenin ihtiyaçlarını karşılayabilme oranıyla ölçülecektir. Bu yüzden sözlükler hazırlanmadan önce kullanıcı profillerini ve ihtiyaçlarını belirlemeli, sözlüksel malzemeyi de bu kullanıcıların ihtiyaçlarına göre derlemeli, seçmeli, düzenlemeli, açıklamalı ve sunmalıdır. Bütün bunların başarılı bir şekilde sonuçlanabilmesi ve kullanıcıların ngöluygulamalara ihtiyaç vardır. Bu da ancak sözlükle ilgili tüm durumları içinde barındıran bir bilim dalının varlığıyla mümkündür. Sözlük bilimi de bu ihtiyaçtan doğmuştur (Baskın, 2014, s. 448).

Sözlük bilimi, edebiyat ve dil bilimi gibi beşeri bilimlerle uyumlu bir bilim dalı veya akademik çalışma alanıdır (Tarp, 2008, s. 5). İnsanın bilgiyle, özellikle kelime ile hakkındaki bilgiyle ilgili ihtiyaç ve sorunlarının karşılanmasına yönelik işlevsel araçların tasarlanması, geliştirilmesi ve incelenmesiyle ilgilenir (Leroyer, 2011, s. 129). Özellikle son yıllarda sözlüğü de aşan uğraş alanlarının sözlük biliminin çalışma konusu olabileceği ya da farklı disiplinlerin sözlük biliminin paydaşları olabileceği dillendirilmeye başlanmıştır. Buna göre sözlük bilimi, yalnızca sözlükler değil, tüm bilgi araçlarını üretmeye yönelik sözlük bilimciler tarafından planlanan ve üretilen eski, mevcut ve gelecek sözlüklere ilişkin teorileri ele alan farklı disiplinlerden (gelen) uzmanlara dayalı bağımsız bir disiplindir (Bergenholtz ve Gouws, 2012, s. 40). Bu geniş kapsamlı tanımlamanın yanının yanı sıra sözlük bilimini sözlüklerle sınırlayan çalışmalar da mevcuttur. Hatta bunların sayısı daha fazladır. Söz konusu tanımlardan bazıları şunlardır:

“Alan araştırmaları, tanımlama ve sunma konularını içeren sözlük yapımı ve sözlük tarihi, tipolojisi, eleştirisi ve kullanımı konularını ele alan sözlük araştırması olmak üzere iki temel alandan oluşan akademik bir uzmanlık ve profesyonel bir çalışma alanıdır.” (Hartmann ve James, 1998).

“Sözlük bilimi, sözlük yazımıdır.” (Trask, 2007, s. 150).

“Sözlük bilimini, sözlük yapma sanatı ve bilimidir.” (Crystal, 2008, s. 278).

“Sözlük bilimi, sözlük hazırlamanın teorik ve uygulamasıdır.” (Bussmann, 2006, s. 682).

“Sözlükçülük, bir dilin veya karşılıklı olarak daha fazla dilin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymak üzere yöntemleri araştırma; sözlük hazırlama, yazma ilkelerini, kurallarını geliştirme ve uygulama alanına çıkarma işi, sözlük bilgisi, lügatçilik, leksikografi.” (Akalın, 2010, s. 165).

“Sözlükçülük / sözlük bilimi, bir dilin veya karşılaştırmalı olarak çeşitli dillerin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koyma yöntemlerini ve uygulama yollarını gösteren dil bilimi dalıdır.” (Aksan, 2007, s. 69; Korkmaz, 2007).

“Sözlükçülük (lexicography), sözlük hazırlama ve yazma kurallarını içinde bulunduran alan. Sözlüksel kodlama yöntemi, sözlük yazma süreci, sözvarlığı öğeleri, dizimsel ve dizisel kodlama ile ilgili çalışmaları sözcükbilim alanındaki bilgiler ışığında yürütür.” (İmer, Kocaman ve Özsoy, 2011, s. 231).

“Sözlük yazma, hazırlama veya sözlük araştırmaları olarak tanımlanan bir bilim dalıdır.” (Basatemur, 2013, s. 3).

Sözlük üretimi binlerce yıldır süregelen ve toplumda beliren birtakım ihtiyaçları karşılamak amacıyla tarihsel olarak gelişim gösteren bir etkinliktir (Tarp, 2012, s. 327). Bu doğrultuda sözlük üretimi *uygulama, sanat, meslek ve bilim* çizgisinde gelişme gösteren bir çalışma alanı olmuştur. Sözlük yapımı, sözlük biliminin sanat ve mesleki yönünü oluştururken sözlükte yer alan dilsel materyallerin yapısı, açıklaması, anlamsal ve yapısal ilişkileri tanımlayan kuramsal sözlük araştırması bilimsel yönünü oluşturur (Boz, 2011, s. 12). Sözlük bilimi geleneksel bir el becerisi olmaktan sözlük bilimsel açıklamalar üzerine yeni taleplerle başa çıkabilecek bir elektronik uygulamaya dönüşmüştür (Sterkenburg, 2003, s. 3). Tanımlardaki çeşitliliğin nedeni de sözlük biliminin bu gelişim ve dönüşümüdür.

Landau (1984)'e göre sözlük bilimi referans metinlerin hazırlanması ve derlenmesi, diğer bir deyişle sözlük yapımı sanatı ve becerisidir. Sözlük üretimini sanat olarak gören araştırmacılara göre bunun en temel nedeni sözlük yapımının bir kültür ve gelenek olarak kuşaktan kuşağa hatta fethedilen topraklarda milletten millete miras olarak kalmış/geçmiş olmasıdır. Örneğin Akadlar, Sümerlerin topraklarını ele geçirdiklerinde sözlük yapma sanatını da bir kültürel miras olarak almıştır (Dash, 2015). Avrupa'da sözlük bilimi uygulamaları Hristiyanlık öncesi 5. yüzyıla kadar uzanır. Mezopotamya, Kuzey Hindistan ve Çin'de ise 3000 yıldan daha eskidir. Bu uzun tarih

boyunca amatörce gerçekleştirilen sözlük bilimi uygulamaları çok daha çarpıcıdır. Profesyonelleşme sözlük biliminde oldukça yeni bir olgudur. İlk sözlükleri yapanlar bu sanatı deneme yanılma yoluyla öğrenmek durumunda kalmıştır. Görev tanımı, tam zamanlı istihdam ve belirli rutinler yoktur. Profesyonel statü ve disiplin sınırları büyük ölçekli akademi, ulusal ve akademik sözlük projeleriyle de ortaya çıkmamıştır. 18. yüzyılın ortalarında Samuel Johnson sözlük bilimi ile uğraşmayı, tekdüze iş yapan, ‘kendi halinde (harmless) kölelik’ olarak nitelendirmiştir. Sözlük bilimi 20. yüzyılda ise akademik konu alanı olarak kabul görmeye başlanan, konferanslarda tartışılan, yayımlarda ve bildirimlerde sunulan bir alan olarak gelişim göstermiştir (Hartmann, 2016, s. 6-7). Sözlük araştırmalarının akademik alanının içinde giderek kabul görmesi, teknolojide meydana gelen çok hızlı değişimler ve elektronik medyanın gelişmesi sözlük biliminin sınırlarını genişletmiş, sözlük biliminin evrensel akademik bir alan olarak tanınmasına katkı sağlamıştır (Hartmann ve James, 2002, s. 2).

Sözlük bilimi bağımsız bir çalışma alanı olduğu kadar, diğer disiplinlere de ihtiyaç duyan bir özelliğe de sahiptir. Bu yüzden disiplinlerle de pek çok ortak yönü vardır. Örneğin ağırlıklı olarak dil biliminin verilerinden faydalanmaktadır. Sözlükte yer alan maddelerin açıklaması ya da karşılıkları sözcükler kullanılarak verilmektedir. Yine çok anlamlı sözcüklerin anlamları sıralanırken dil bilimine ilişkin sıklık verilerinden faydalanmaktadır (Tarp, 2000, s. 192).

Sözlük biliminin bağımsız bir bilim dalı olmasının en büyük kanıtı bir disiplinin tanımlayıcı özelliklerini taşımasıdır. Bu tanımlayıcı özellikler şunlardır:

- Kendi çalışma konusu vardır.
- Kuramsal temelleri vardır.
- Pratik uygulamalar içerir (Tarp, 2008, s. 5).

Hartmann (2010, s. 22) bu özellikleri biraz daha ayrıntılandırarak şöyle sıralamıştır: .

Sözlük bilimi,

- Uygulama (alan çalışması, tanım, sunum) ve kuram (faktör analizi, ilkeler, sayım) içerir.
- Metin tipolojisi, metin yapısı, profesyonel işlemler gibi bilgi kategorileri içerir.
- Eleştirel, tarihsel, tipolojik, yapısal, vb. perspektiflere sahiptir.
- Veri toplama (derlem çalışması), anket, gözlem, deney vb. yöntemler içerir.
- Konferans bildirileri, dergi, kitap vb. söylem biçimleri vardır.
- Akademiler, dernekler, araştırma merkezleri, yayımcılar vb. kurumları vardır.

Bu çalışma iŖte bu özellikleri taşıyan sözlük biliminin tanımını, sınırlarını, kapsamını ve eğitimle ilgili ilişkisini ortaya koymak için hazırlanmıştır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırma modeli, bir araştırmmanın amacına uygun hareket ederek sistemli bir şekilde verilerin toplanması ve bunların çözümlenebilmesi için gerekli koşulları düzenlemektir (Karasar, 1984, s. 79). Koşulların düzenlenmesi iki biçimde gerçekleşebilir: tarama modeli ve deneme modeli. Bu çalışmada tarama modeli tercih edilmiştir. Tarama modeli, araştırılan konu hakkında üretilmiş olan her türlü belge veya kaydı inceleyerek durumu aydınlatmak, standartlar doğrultusunda değerlendirmeler yapmak ve olaylar arasında olası ilişkileri ortaya çıkarma amaçlı yapılır. Böylece, ele alınan durumu etraflıca tanımlama ve açıklama olanağı doğmuş olur. Bu çalışmada sözlük bilimi ile ilgili üretilmiş olan dokümanlar incelenmiş, konu ile ilgili durumlar saptanmış ve elde edilen veriler sistemli bir şekilde birleştirilerek sözlük biliminin mahiyeti ve onun eğitim ile ilişkisi ortaya konmuştur.

Evren ve Örneklem

Bu çalışmada sözlük bilimi ile ilgili üretilmiş olan her türlü makale, tez veya kitap araştırmının temel nesnesi olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden olabildiğince çok kaynağa ve belgeye erişilmeye çalışılmış, örneklem yoluna gidilmemiştir.

Veri Toplama Süreci

Türkçe kaynaklardan sözlük bilimi, sözlük bilimi, sözlük bilimi, leksikografi, sözlükçülük, yabancı kaynaklardan da lexicography terimi ile ilgili kaynaklar taranmış ve konuyla ilgili bilgiler derlenmiştir. Sonra bu bilgiler birbirini tamamlayacak biçimde bir araya getirilmiştir.

BÖLÜM IV BULGULAR

Sözlük Bilimi

Sözlük bilimi, edebiyat ve dil bilim gibi beşeri bilimlerle uyumlu bir bilim veya akademik çalışma alanıdır (Tarp, 2008, s. 5). İnsanın bilgi, ihtiyaç ve sorunlarının karşılanmasına yönelik işlevsel araçların tasarlanması, geliştirilmesi ve incelenmesiyle ilgili bir bilimdir (Leroyer, 2011, s. 129). Ancak yakın zamana kadar sözlük biliminin bağımsız bir disiplin mi olduğu, yoksa dil bilimi gibi farklı disiplinlere bağlı bir alt alan mı olduğu noktasında bir görüş birliği bulunmamaktaydı. Bazı araştırmacılar (Akalin, 2010) sözlük bilimini dil bilimi içerisinde bir alt alan olarak görürken bazıları ise (Hartmann, 2010; Tarp, 2008) sözlük bilimini bağımsız bir disiplin olarak kabul etmekteydi. Günümüzde artık bu tartışmalar geride kalmıştır. Sözlük bilimi bağımsız bir bilim dalı olarak kabul edilmektedir (Baskın, 2014). Ancak bu duruma gelene kadar çeşitli aşamalardan geçmiştir.

Sözlük biliminin ilk evrelerinde ne olduğu, nereye konumlanması gerektiği ve diğer bilim dallarıyla ilişkisi tam olarak açıklanamamıştır. Örneğin sık sık sözlük bilimi ile sözcük bilimi (lexicology) terimleri birbiri ile karıştırılmıştır ya da birbirinin yerine kullanılmıştır. Bu evrede sözlük bilimi ve sözcük bilimi, dil biliminin dildeki sözlüksel öğelerin işleyişini ve öteki dilsel öğelerle ve kullanım ortamları arasındaki bağıntıları inceleyen bölümüdür (Bingöl, 2007, s. 8). Sözlük bilimi dilin söz varlığını tanımlamaya çalışan ve dil biliminin bir alt dalı olan sözcük biliminin bir parçasıdır. Sözlük bilimi, bilimsel ve bilimsel olmayan yanıyla bir uygulamayı, bir etkinliktir. Sözlüklerse bu etkinliğin bir meyvesidir (Yüksekkaya, 2001; akt. Usta, 2010, s. 94). Akalin (2010, s. 164) da sözlük bilimini dilin söz varlığını oluşturan sözcükleri yapıları ve anlamları bakımından inceleyen, sözcüklerin köken yapılarını araştıran, biçim ve anlamlarında yaşanan gelişimi, değişimi inceleyen dil biliminin bir alt dalı olarak kabul etmiştir. Crystal ise (2011, s. 278) sözlük bilimini önce sözcük bilimine, sonra sözcük bilimini de anlam bilimine bağlar. Onun *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* adlı sözlüğünde, sözlük bilimi maddesinde sözcük bilimine gönderme yapmıştır (**sözlük bilimi** bakınız sözcük bilimi). Sözcük bilimini ise şu şekilde tanımlamıştır: *Dilin tarihi de dahil olmak üzere onun sözvarlığına ait tüm çalışmaları kapsayan anlam biliminde kullanılan bir terim*. Görüldüğü üzere Crystal, sözlük bilimini sözcük biliminden çok

ayırmamıştır. Bunları da anlam biliminin bir alt alanı olarak kabul etmiştir. İki disiplin arasında birçok ortak nokta bulunmaktadır. Ancak iki disiplin birbirinin aynısı değildir. İki disiplinin arasındaki en önemli ortaklık, her iki ikisinin de konusunun ve materyalinin (sözcük ve söz varlığı) aynı olmasıdır. Ayrıca her ikisinin İngilizce isimlerinin (lexicograph ve lexicology) kökeni aynıdır. İkisi de sözlük, söz varlığı, sözcük deposu anlamına gelen Yunanca *lexicon* sözcüğünden türemiştir. Yunanca açıklamak anlamına gelen *graphien* sözcüğü *lexicon* kelimesine eklenmiş ve *lexicography* (sözlük bilimi) terimi üretilmiştir. Bu terim 1860 yılında Oxford İngilizce Sözlüğü'nde (OED) maddeleştirilip kayıt altına alınmıştır. Buna benzer şekilde Yunanca söylemek, konuşmak anlamına gelen *logos* son eki eklenerek *lexicology* (sözcük bilimi) terimi türetilmiştir (Magay, 2000, s. 444). Bu yakın ilişki çoğu zaman karışıklığa ve kavram yanlışlığına neden olmuştur. Örneğin Hengirmen'in *Dilbilgisi ve Dil bilimi Terimleri Sözlüğü*'nde sözlük bilimi (sözlük bilimi) İngilizce lexicology'nin karşılığı olarak düşünülmüş ve "sözlük hazırlamanın kuramsal yönüyle ilgilenen, sözlüğün kapsamı, içeriği, sınırı üzerine kuramsal sonuçlara yönelik çalışmaların yapıldığı dil bilimi alanı" olarak açıklanmıştır. Aynı eserde sözcük bilimi de İngilizce lexicology'nin karşılığı olarak verilmiştir. Yani İngilizce *lexicology* hem sözcük bilimini hem de sözlük bilimini kapsamaktadır. *Lexicograph* ise sözlük bilgisi ve sözlükçülük terimlerine eş değerdir. Sözlük bilgisi veya sözlükçülük ise "sözlük hazırlama teknikleri, ilkeleri, uygulama ile ilgili koşulları ele alan ve sözlük biliminin alt dalı" (Hengirmen, 1999, s. 341) olan bir çalışma alanıdır.

Sözlük bilimi ve sözcük bilimi arasında belirgin farklılıklar mevcuttur. Sözcük bilimi çoğunlukla süreç odaklı kuramsal bir çalışma alanıdır. Sözlük bilimi ise daha pratik bir disiplindir. Ancak sözcük bilimi yalnızca/salt teorik, sözlük bilimi ise pratik bir disiplin değildir. Sözcük bilimci sözcüklerin biçim, anlam, köken ve çeşitli farklılıklarının sınırlı ve isteğe bağlı kısımlarını ele alırken sözlük bilimci dilin söz varlığının tümünü ele alır ve sayısız sözlük girdileri oluşturur. Sözcük bilimciler büyük ve küçük sözcük oluşturma kategorilerini ele alırlar veya hazırlarlar. Sözlük bilimciler ise bu kategorilerden (modeller, yapılar, işlevler ve ilişkiler) sözlük için gerekli olanlarını seçer ve eserlerinde işlerler (Magay, 2000, s. 444). Yani sözlük bilimi ve sözcük bilimi birbirlerinin aynısı veya bir alt alanı değil, aksine birbirini tamamlayan ve bütünleyen iki farklı disiplindir.

Sözlük hazırlama işi, binlerce yıldır süregelen ve toplumda beliren birtakım ihtiyaçları karşılamak amacıyla gün geçtikçe gelişen bir etkinliktir (Tarp, 2012, s. 327). Bu süreç içerisinde sözlük üretimi *uygulama, sanat, meslek* ve *bilim* alanı olarak kabul edilmiştir. Sözlük yapımı, sözlük biliminin sanat ve mesleki yönünü oluştururken sözlükte yer alan dilsel materyallerin yapısı, açıklaması, anlamsal ve yapısal ilişkileri tanımlayan kuramsal sözlük araştırması bu alanın bilimsel yönünü oluşturmaktadır (Boz, 2011, s. 12). Son yıllarda sözlük hazırlama işi “geleneksel bir el becerisi olmaktan sözlük bilimsel açıklamalar üzerine yeni taleplerle başa çıkabilecek bir elektronik uygulamaya dönüşmüş” (van Sterkenburg, 2003, s. 3) olsa da hala hatırı sayılır miktarda matbu sözlük üretilmektedir. Yani sözlük biliminin *sanat* yönü tamamıyla kaybolmamıştır. Bu yönüyle sözlük bilimini, başvuru metinlerinin derlenmesi ve hazırlanması, yani sözlük yapımı sanatı ve becerisi olarak gören Landau'nun (1984) görüşü hala geçerlidir. Landau gibi bilim insanlarının sözlük üretimini bir sanat olarak görmelerinin temel nedeni, sözlük yapımının bir kültür ve gelenek olarak kuşaktan kuşağa hatta fethedilen topraklarda millettten millete miras olarak kalmış/geçmiş olmasıdır. Örneğin Akadlar, Sümerlerin topraklarını ele geçirdiklerinde sözlük yapma sanatını da bir kültürel miras olarak almıştır/elde etmiştir (Dash, 2015). İkinci nedeni ise ortaya başı ve sonu belli olan, belirli bir düzen içerisinde ilerleyen ve kendine has kuralları bulunan somut bir eserin ortaya çıkıyor olmasıdır.

Sözlük bilimini bir bilim dalı olarak gören araştırmacılara göre ise toplumsal ihtiyaçlar ve kültüre özgü ürünler olan sözlükler arasındaki ilişki, sözlük bilimini bir bilim olarak kabul etmek için temel gerekçedir. Sözlükler belirli toplumsal ihtiyaçları karşılamak için geliştirilmiş insan yapımı kültürle özdeş ürünlerdir. Bu yüzden sözlüklerin tarihi aynı zamanda toplumun tarihidir ya da toplum tarihinin bir parçasıdır (Tarp, 2008, s. 4-6).

Sözlük bilimini bağımsız bir disiplin olarak gören araştırmacılara göre ise sözlük bilimi dil bilimden temelde farklıdır. Çünkü çalışma konusu kültüre özgü ürünler olan sözlüklerdir. Dil bilimin çalışma konusu ise insanın doğasında var olan dildir. Sözlük bilimi bağımsız bilgi unsurlarıyla oluşturulmuş ve aynı zamanda diğer disiplinlerle de ortak yönleri olan bir alandır. Sözlük bilimi ağırlıklı olarak dil bilimi verilerinden faydalanmaktadır. Sözlükte yer alan maddelerin açıklaması ya da karşılıkları sözcükler kullanılarak verilmektedir. Yine çok anlamlı sözcüklerin anlamları sıralanırken dil bilimine ilişkin sıklık verilerinden faydalanılmaktadır. Ancak, sözlük bilimi diğer

disiplinlerden de faydalanmaktadır. Örneğin, hukuk sözlüğünde tanımlanan ya da açıklanan maddelerin tamamı o alana ait terimlerdir. Bu nedenle sözlük bilimini dil biliminin bir alt dalı olarak görmek hukuk alanının da bir alt dalı olarak görmek kadar şizofrenik bir durumdur (Tarp, 2000, s. 192).

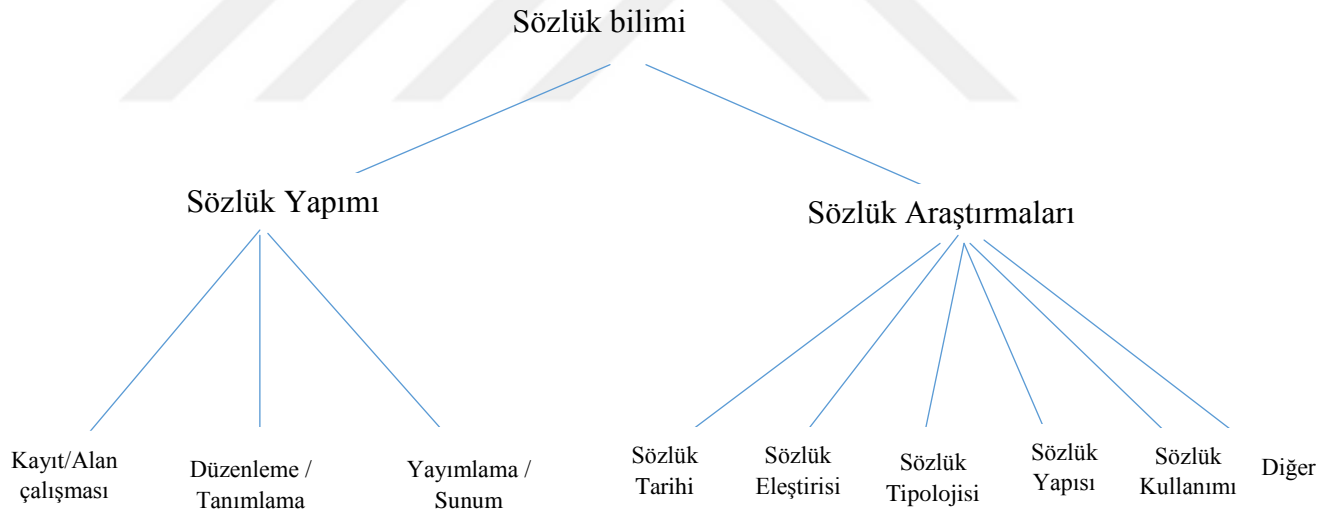
Avrupa dillerinde *lexicography* sözcüğünün karşılığı olarak kullanılan sözlük bilimi için dilimizde sözlük bilimi (Topaloğlu, 1989), sözlük bilimi (Kocaman, 2000), sözlükbilgisi (Hengirmen, 1999), sözlükçülük (Akalin, 2010) ve sözlük bilimi terimleri kullanılmaktadır. Sözlük biliminin Türkçede birden fazla terimle karşılanmasının iki temel nedeni vardır: yazım kurallarının farklı yorumlanması ve sözlük biliminin kapsamının farklı algılanması. Yazım kurallarının araştırmacılar tarafından farklı uygulanması, sözlük bilimi teriminin sözlük bilimi ve sözlük bilimi olmak üzere iki farklı biçimde yazılmasını beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada, terim karmaşasına yol açmamak, kavramların doğru anlaşılmasını ve algılanmasını sağlamak için/amacıyla sözlük bilimi terimi tercih edilmiştir. Bu, Türk Dil Kurumunun *anlam bilimi, biçim bilimi, dil bilgisi* gibi terimler için tercih ettiği yazım biçimin örneksenmesi yoluyla elde edilmiştir. Kurumun Güncel Türkçe Sözlük'ünde bu yazım biçimi veya sözlük bilimi yazımı mevcut değildir.

Asıl terim çeşitliliğinin kaynağı, bu bilim dalının farklı algılanmasından kaynaklanmaktadır. Bu değişken, ortaya *sözlük bilimi, sözlük bilimi, sözlükçülük, sözlükbilgisi, leksikografi* gibi terimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin sözlük bilimi için, İngilizce hali değiştirilmeden, sadece Türkçe telaffuz kurallarına uyarlanarak *leksikografi* biçiminde TDK Türkçe Güncel Sözlük'te kullanılmış ve leksikografi madde başının tanımı, sözlükçülük olarak verilmiştir (Baskın, 2014, s. 446). Sözlük bilimini sanat dalı ve meslek olarak görenlerin tercihi *sözlükçülük*; bilim dalı olarak görenlerin tercihi ise genellikle *sözlük bilimi(i)* olmuştur. Sözlük bilimi terimini tercih edenlerin bir kısmı bu terimi yalnızca kuramsal sözlük bilimi için kullanırken diğer bir kısmı ise hem uygulamalı hem de kuramsal sözlük bilimini kapsayacak şekilde kullanmıştır (Basatemur, 2013, s. 4). Örneğin, Aksan (1990) kuramsal sözlük bilimi için *sözlük bilimi*; uygulamalı sözlük bilimi için *sözlükçülük* terimini kullanmayı tercih etmiştir. Hengirmen (1999, s. 341) ise sözlük bilimi ile ilgili iki farklı terim kullanmıştır: sözlükbilgisi ve sözlük bilimi. *Sözlükbilgisi* sözlük hazırlama teknikleri, ilkeleri, uygulama ile ilgili koşulları ele alan ve sözlük biliminin alt dalı olan alandır/daldır. *Sözlük bilimi* ise sözlük biliminin kuramsal yönüyle

ilgilenen, sözlükler üzerine akademik çalışmaların yapıldığı alandır. *Sözlükçülük* veya *sözlükbilgisi* terimi uygulamalı sözlük biliminin meslek tarafını karşılayabilir, ancak kuramsal sözlük bilimi yani sözlük biliminin bilim tarafını karşılaması söz konusu olamaz. Sözlükçülük ayrıca sözlük yazımı ve düzenlenmesi dışında, sözlük satma, sözlük koleksiyonu yapma vb. işleri de anımsatabilmektedir (Boz, 2011, s. 13).

Bütün bu tanımlama ve açıklamalardan anlaşılıyor ki sözlük biliminin iki tane temel kısmı vardır. Bunların ilki işin akademik yönüne vurgu yapan, araştırma ve yorumlama kısmıdır ki buna kuramsal sözlük bilimi (metalexigraphy) denmektedir. İkincisi ise içinde el emeği olan sözlük hazırlama / sözlük yapımıdır ki buna da uygulamalı sözlük bilimi (practical lexicography) denmektedir. Sözlük biliminde bu alanın sınırlarının belirlenmesinde durum hala oldukça değişken olsa da bu çalışmaların odaklanması gereken ana bileşenler hususunda bir fikir birliği var gibidir. Bu kısmî fikir birliği aşağıdaki şemanın ortaya çıkmasına, sözlük biliminin pratik ve teorik dallarının özetlenmesine olanak tanımaktadır.

Şekil 1. Sözlük Bilimi (Hartmann, 2003)

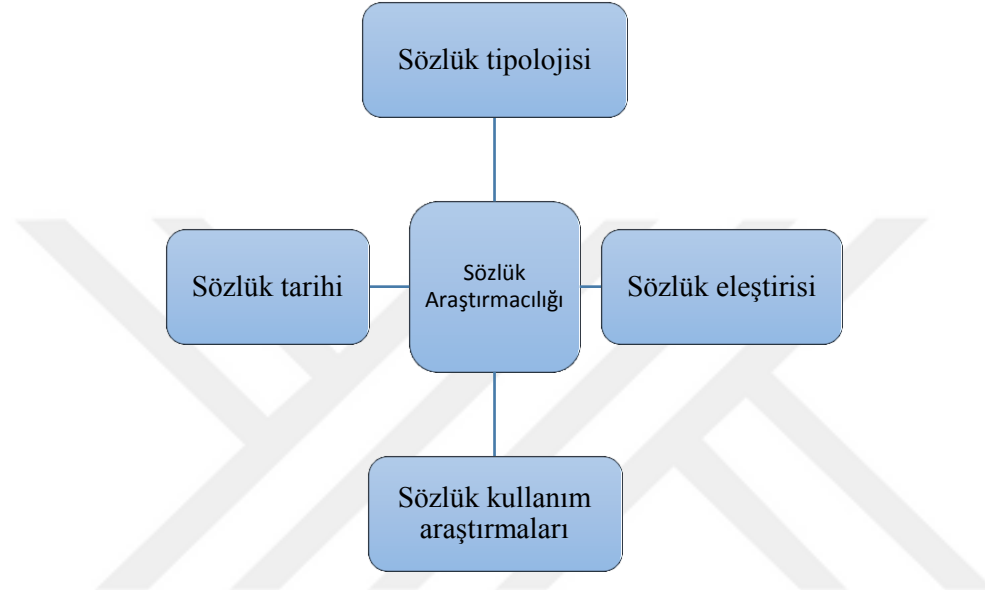
Kuramsal Sözlük Bilimi (Metalexigraphy)

Kuramsal sözlük bilimi, genellikle sözlük araştırmaları ile ilgilidir. Sözlük tarihi, sözlük eleştirisi, sözlük tipolojisi ve kullanıcı araştırması gibi çeşitli alt alanlara sahiptir (Tono, 2001, s. 7). Sözlük hazırlanmadan önce yapılan tüm hazırlık çalışmaları, sözlüğün yayımlanması, kullanımı ve sözlük üzerine yapılan eleştiri ve değerlendirme gibi süreçleri kapsar (Usta, 2010, s. 98). Nitelikli, kullanıcı odaklı sözlükler üretmek, sözlükler hakkında daha fazla bilgi edinmek, yeni ve özgün sözlükler tasarlamak için

sözlük araştırmalarına ihtiyaç duyulmaktadır (Tarp, 2008, s. 5). Tono sözlük araştırmalarını dört başlıkta toplamış ve onları şu şema ile göstermiştir:

şekil 2. Sözlük Araştırmacılığının Alt Alanları (Tono, 2001, s. 7).

Ancak yukarıda geçen Hartmann'ın (2003) şemasında sözlük biliminin daha çok masa başında yürütölen bu akademik yönünün daha teferruatlı gösterildiği görölmektedir. Hartmann'a göre bu akademik yön, sözlük biliminin teorik kısmıdır. Bu kategoride sözlüklerin geçmişini ele alan sözlük tarihi, daha iyi hale getirilmesini sağlan sözlük eleştirisi, onların bazı ölçütler dikkate alınarak sınıflandırılmasını sağlayan sözlük tipolojisi, nasıl düzenlendiklerini gösteren yapı ve onların kimler tarafından niçin/nasıl kullanıldıklarını araştıran sözlük kullanımı yer almaktadır. Ancak şemanın en sağında yer alan *diğer* kısmı da bu alanın gelişmeye müsait olduğunu ve daha farklı çalışmaların yapılabileceğini göstermektedir. Özellikle bilgi teknolojilerinin gelişmesi ve son yıllarda sözlük bilimine katkılarının artmasıyla teorik sözlük biliminde yeni alanların açılması ihtimali arttırmaktadır.

Sözlük tarihi. Sözlüklerin tarihi 1990'lara kadar hep ikinci bir dili öğrenme isteği/zorunluluğundan dolayı üretilen iki dilli sözlüklere dayandırılıyordu. Bu anlayışa göre sözlükler, "ölkeler arası ticaret ve insanoğulun başka bir dili öğrenme isteği sonucu ortaya çıkmıştır" (Bingöl, 2007, s. 9). Din, eğitsel unsurlar/nedenler ve siyaset gibi

toplumsal güçler sözlüklerin ortaya çıkmasında etkili olan diğer unsurlardır. Batı Asya'da örneğin Babilliler ve Akadlar M.Ö. 2600'lü yıllarda sözlükleri ticari ve siyasi amaçlar için kullanmışlardır. Sözlükleri kil tabletlere yazmışlar ve bu sözlükleri kavram sözlüklerinde olduğu gibi kavramsal olarak düzenlenmişlerdir. Sözlük maddelerini Sümer dilinden kendi dillerine veya kendi dillerinden Sümer diline çevirmişlerdir. Ancak 1990'larda yapılan araştırmalar sözlüklerin atasının tek dilli kaynaklar olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre ilk sözlükler, eski medeniyetlerin kendi dilleri muhafaza altına alma ve bunu gelecek nesillere öğretme gayesiyle yazılmıştır. Bu yüzden ilk sözlükler iki dilli değil, tek dillidir. Çin, Yunanistan, Roma İmparatorluğu, Fransa ve İngiltere'de ise görülen ilk sözlük örnekleri de bu teoriyi desteklemektedir. Zira bu medeniyetlerde var olan ilk sözlükler, eğitsel amaçlıdır. Buradaki sözlükler Babillerin aksine genel olarak tek dillidir. Bunun nedeni, bu medeniyetler Mezopotamya ve eski Mısır gibi büyük medeniyet ve komşu kültürlerle çok fazla temas kuramamıştır. Hindistan'da ise sözlüklere keşişlerin kutsal metin ve şarkıların dili olan Sanskritçeyi öğrenmeleri için ihtiyaç duyulmuştur. Sonraları Çin'de Konfüçyus'un eserlerini anlamak ve Arabistan'da Kuran'daki bilinmeyen sözlükleri açıklamak için sözlüklere ihtiyaç duyulmuştur. Yine Avrupa'da rahipler/papazlar İncil ve kilisenin dilini öğretmek için sözlükleri kullanmıştır (Sterkenburg, 2003, s. 8-16). Afrika'da ise sözlüklerin çoğu sömürgeleştirme, ticaret, hristiyanlaştırma ve eğitim gibi amaçlar için üretilmiştir (Anteneh ve Dumessa, 2011, s. 367).

İnsanların sözlüğe ihtiyaç duyup sözlük hazırladıkları ve kullandıkları çağlardan günümüze sözlükler, dört temel evre geçirmiştir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: Tablet sözlükler (İlk Çağ sözlükleri), basılı olmayan sözlükler (sözlü sözlükler), basılı (geleneksel) sözlükler (yazılı sözlükler) ve elektronik sözlükler. Bu evrelere bağlı olarak sözlüklere ilişkin bütün öğeler zaman içinde değişmiştir (Boz, 2015, s. 41). Sözlüklerin tarihini gelişim aşamalarına göre değerlendirmek mümkün olduğu gibi medeniyet bazında da değerlendirmek ve Avrupa'da sözlük, Araplarda sözlük, Uzakdoğu'da sözlük vb. biçiminde adlandırmak da mümkündür. Bu yüzden konu ikiye kısımda ele alınmıştır: gelişim aşamalarına göre sözlükler, medeniyet sahasına göre sözlükler.

a. Gelişim aşamalarına göre sözlükler

Tablet sözlükler; yazının tarihi Sümer şehri olan Uruk'ta kil tabletler üzerine bir tür resim yazısı ile yazılmış ilk yazılı belgelerdeki ilk sözcük listeleriyle başlatılır. Sözlük biliminin bilinen tarihi de bu zamana kadar uzanmaktadır. Sümerler üzerine

hâkimiyet kuran Sami kavimlerinin Sümerceyi öğrenme gereği duymaları sonucu oluşturulan Sümerce sözcük ve cümlelerin Akadça karşılıklarını veren tabletler de sözlük biliminin ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir (Eminoğlu, 2014, s. 94).

Sözcük listeleri eski Mezopotamya kültürünün karakteristik bir özelliğidir. Tüm doğal ve kültürel oluşumlar sıralanmış, sınıflanmış ve sözcük listeleri şeklinde derlenmiştir. Yazı dilini öğretmek için derlendiği düşünülen bu listelerin bazıları yazı sistemine ya da öğelerine odaklanmış bazılarıysa özellikle Sümerce ve Akadça olmak üzere bölgede kullanılan dillerin söz varlığını temsil etmiştir. Yapılan kazılarda bu kil tabletlere yalnızca Mezopotamya bölgesinde değil Irak, Filistin, Suriye ve Mısır gibi yakın coğrafyalarda da rastlanmıştır. Bu sözcük listeleri MÖ 3000’li yılların başlarında çivi yazısı tabletleri olarak ortaya çıkmış ve Helenistik ve Roma dönemine kadar kullanılmaya devam etmiştir. Bu ilk dönem çivi yazısı dört döneme/evreye ayrılır: Uruk; Fara; Asur ve Ur III. Daha sonra ise Eski Babil Dönemi olarak adlandırılan dönem Ur III’den ilk Babil hanedanlığına kadar devam etmiş/sürmüştür Bu dönem ise üçe ayrılır: İsin-Larsa; İlk Eski Babil; Geç Dönem Babil. Orta Babil Dönemi 12. yy a kadar sürmüştür. Son olarak asıl çivi yazısı olarak bildiğimiz temel dönem 12. yy’dan çivi yazısının ortadan kaybolmasına kadar devam etmiştir. Bu sözcük listeleri bilinen ilk Sami dilleri ve resim yazı fonolojik tanımlarla ilgili veriler sunduğu için oldukça önemli kabul edilmektedir (Civil, 1995, s. 2305-2306).

Dini metinlerin anlaşılmasına yardımcı olmak için tasarlanan ilk sözlükler yaklaşık 4000 yıl önce geliştirilmiş iki ya da üç dilli kelime listelerinden oluşmaktadır. Sonraki bin yıllarda sözlükler tamamen sınırlı bir kullanıcı grubu, dil ve konu alanı için tasarlanan iki ya da çok dilli kelime listelerinden oluştuğu görülmektedir (Bergenholtz, Nielsen ve Tarp, 2009, s. 8).

Sözlü dönem sözlükleri; günümüze ulaşmamış olan bu sözlük türünde insanlar genellikle kelime listelerini ezberlerdi. Bu kişiler toplumda saygın kimselerdi ve herhangi bir durumda kendilerine başvurulurdu. Kendileri de bir sonraki kuşağa bu bilgileri aktararak bir sözlü sözlük geleneği oluştururdu. Sözcüklerin daha kolay ezberlenmesi için bu dönem sözlükleri genellikle manzum biçimdedir. Bu tür manzum sözlükler, yazılı sözlük döneminde de özellikle eğitim ve edebiyat alanında çokça tercih edilmiştir.

Basılı sözlükler; matbaanın varlığı diğer tüm yayınlarda olduğu gibi sözlüklerde de büyük bir değişime neden olmuştur. Sözlük öncesi durumlar kökten değişmiş, kutsal

ve anlatılmayan bilgiler ve sanat herkesle paylaşılır olmuştur. Erken modern dönemde sadece seçkin bir azınlık yazılı ve sözlü kültüre erişebilmekteyken bu yeni basım tekniğiyle birlikte sözlüklerin üretimi ve yaygınlaşması büyük bir oranda artmıştır (Gouws, 2014, s. 1-3). 16. yy'den itibaren yeni kurulan dil akademileri sözlük bilimsel uygulamalara önemli katkılar sağlamıştır. Avrupa'da kurulan ilk dil akademisi 1582 yılında kurulan İtalyan Accademia della Crusca'dır. Akademi, kültürel geleneklerin korunmasında kimlik kazandıran bir nesne olarak kabul edilen sözlüğün üzerinde çalışmaya öncelik verilmiştir. Benzer akademiler daha sonra diğer ülkelerde de kurulmuştur. Accademia della Crusca'nın ardından kurulan diğer bir akademi de 1617 yılında Almanya'da kurulan ve erken dönem Alman sözlük biliminin gelişiminde önemli rol oynayan Fruchtbringende Gesellschaft Akademisi'dir. Fransa'da ise Academie Française isimli akademi 1635 yılında kurulmuş ve Le Dictionnaire de l'Academie Française sözlüğünü 1694 yılında yayımlamıştır. İspanya'da Real Academia Espanola 1713 yılında kuruldu ve 1726-1739 yılları arasında Diccionario de Autoridades'i yayımlamıştır (Gouws, 2014, s. 1-3). 1582'de Floransa'da kurulan Accademia della Crusca ve Kardinal Richelieu tarafından 1635'te kurulan Academie Française'nin katkılarıyla tek dilli sözlüklerin yapısında büyük değişimler meydana gelmiştir. En saf Fransızca ve İtalyanca'yı kullanan yazarların metinlerinden alınan edebi alıntılarını kullanarak tek dilli sözlükler için standart geliştirilmiştir. Modası geçmiş, artık kullanılmayan teknik ve bilimsel sözcükler de sözlüklerden çıkartılmıştır (Sterkenburg, 2003, s. 8-16). Ancak bu erken dönemde sözlüklerin parçacıl yapıları oldukça basitti. Crusca'nın yayımladığı sözlükteki maddelerin Yunanca veya Latince çeviri karşılıkları, yazar ve kaynak listesi ve referanslardan oluşmaktaydı. Tanımlar oldukça basitti ve maddelerin dil bilimsel kategorisi veya telaffuzları nadiren verilmekteydi. Akademilerin sözlükleri tüm nüfusa yönelik değildi ve tüm dil göstergelerini yansıtmamaktaydı. Önceki yüz yıllardan ve iyi dil kullanımına yön veren yazarları temel alarak örnek bir dilsel form sunmaya çalışmışlardır. İyi ve kötü dil kullanımı erken modern toplumsal düzene ışık tuttu. Zerafet ve dilin güzelliği üzerine odaklanma, doğal olarak dilsel gerçekte seçici bir perspektifi ortaya çıkardı. Konuşma dili, teknik dil ya da kaba ifade biçimleri tabuydu. Genel dil kullanımından metinler özellikle Latince konu alanlarından çeviriler, tarih yazmaları edebi kaynaklarla birlikte isteksizce kullanıldı. Matbaanın gelişimi esnasında ise sözvarlığını tam olarak belgelemek/kayıt altına almak olasılığı

ortaya çıkmıştır. Ancak bu olasılık bu dönemde kasıtlı olarak takip edilmemiş/gerçekleştirilmemiştir (Gouws, 2014, s. 1-3).

Elektronik sözlükler; elektronik veri işlemciliğinin ortaya çıkışı el yazma kültüründen baskı icadına geçişle aynı bir değişikliğe yol açmıştır (Gouws, 2014, s. 1-3). 20.yy.da sözlük biliminde en önemli yenilik bilgi teknolojileri ve özellikle bilgisayarın gelişimidir. Bu anlamda ilk örneklerden birisi Paul Imbs ve Bernard Quemada editörlüğünde 1971-1994 yılları arasında yayımlanan ve 16 ciltten oluşan Tresor de la Langue Française sözlüğüdür. Bu çalışmanın temeli delgi kartlarına veya delgeçli kağıt bantlarına depolanan kaynaklardan gelen 80 milyondan fazla sözcük tarafından oluşturulmuş, daha sonra veriler internetten ulaşımına imkan veren elektronik veri tabanına dönüştürülmüştür (Sterkenburg, 2003, s. 8-16).

Transistorun icadı ve daha sonra modern bilgisayar olarak bilinen biçimiyle kullanımı dil biliminde, özellikle de sözlük biliminde daha önce görülmemiş uygulamaların hayata geçmesine neden olmuştur. Bu anlamda ilk uygulamalar Webster Yedinci Yeni Kolej Sözlüğü'nün Olney ve Revard tarafından bilgisayar araştırması amacıyla basılı biçimden kağıt şeride aktarıldığı 1960'lı yılların sonuna kadar gider. Daha sonra bilgisayar dizgi tekniğinin icadıyla birlikte basılı sözlüklerin yan ürünleri olan ve sözlüklerin kendileri tarafından basılan manyetik bantların makine tarafından okunabilmesi elektronik sözlüklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buradaki amaç karakter akışının yapısal bir biçime dönüştürülmesi ve makine tarafından erişilebilen bir veri tabanı oluşturmaktır. Yine, 1970'li yılların sonu ve 1980'li yıllar boyunca araştırma ve geliştirme amacıyla metin tabanlı (biçimsel analiz, sözcük anlamı belirleme, sözcük türü etiketleme, ayrıştırma, sözdizimsel ayrıştırma, özetleme, bilgi çıkarımı, makine çevirisi vb.) ve konuşmaya dayalı (metin okuma, konuşma tanımlama, otomatik yorumlama vb.) veri yapılandırma gibi doğal dil işleme alanına ilişkin işlemlerde makine tarafından okunan sözlükler kullanılmıştır. 1980'li yılların sonlarından itibaren elektronik sözlükler yaygınlık kazanmış ve gelişmiş veri tabanlarının ileri donanımlarla birleşmesi sonucu çevrimiçi, CD-ROM, DVD-ROM veya diğer disketler ya da elle taşınır aygıtlarda kullanılmaya başlanmıştır (De Schryver, 2003, s. 15). 1998 yılında ise internette bekleme süresini azaltan ve sözcük aramalarını hızlandıran geniş bant teknolojisi geliştirilmiştir. Bu yeni teknolojiyle birlikte elektronik sözlüklerin kullanımı oldukça yaygınlaşmış ve 1990'lı yılların ortalarından itibaren elektronik sözlüklerin üretiminde büyük bir artış meydana gelmiştir (Lan, 2005, s. 17).

Bilgi aktarımına ilişkin tarihte en önemli teknik değişikliklerden diğeri de internetin yaygınlaşmasıdır. İnternetin ortaya çıkışı ve bilgisayarların yaygınlaşmasıyla birlikte sözlüksel uygulamalar ve kullanıcıların sözcüklere erişimi bakımından önemli değişimler meydana gelmiştir. Bilgisayarların ve diğere elektronik aygıtların veri depolama kapasitesi artmış ve sözcük arama süresi kısalmıştır. Ayrıca, çeşitli interaktif sözlükler birbirleriyle bağlantılı derlem, bağlamlar dizini, farklı sözlük türleri gibi sözlüksel kaynaklara erişim imkânı sunmuştur (Gala ve Lafourcade, 2010, s. 89). Ancak, sözlük biliminde bilgisayar kullanımının başlangıcında oldukça sınırlı sayıda sözlük bilimci bilgiye erişim ve bilginin sunumu gibi hususlarda elektronik ortamın teknik imkânlarından faydalanmıştır. Bunun nedeni, sözlük bilimcilerin sözlüksel veri tabanı ve sözlük ayırımı yapamamalarıdır. Bunun sonucunda sözlükler doğrudan elektronik ortama aktarılmış ve farklı biçimde, ancak içeriği aynı sözlükler ortaya çıkmıştır (Fuertes-Olivera ve Bergenholtz, 2011, s. 1).

b. Medeniyet sahasına göre sözlükler

Avrupa’da sözlük; sözlük bilimsel faaliyetler Romalılar ve Yunanlılar dönemine ait kelime listeleri ve sözlükçeler formunda görülmektedir. Flaccus tarafından MÖ 1. yy’de yazılan De Verborum Significatu (sözcüklerin anlamı) isimli sözlük Latin sözlük biliminin ilk yapıtlarından biridir (Eminoğlu, 2014, s. 96). Ortaçağ’da ise 1050 yılında yazılan ve 1485 yılında yayımlanan Papias’ın the Vocabulista, Ugucione da Pisa’nın 1210 yılında yayımlanan The Magnae Derivationes ve Johannes Balbus’un 1469 yılında yayımlanan The Catholican adlı eserleri önemlidir. Latince kökenli/temelli bu geleneğin ardından Latince ve bölgesel dillerin birleşiminden oluşan ilk iki dilli sözlükçeler ortaya çıkmış ve bunu bölgesel dillerden bölgesel dillere açıklama ve çeviri karşılıkları sunan sözlükçeler izlemiştir. Bununla ilgili ilk eserler/kayıtlar 12. yy’e kadar geriye gider. Avrupa ulusları arasında ticari temasların/ilişkilerin giderek artmasıyla da 14. yy in sonlarından itibaren uygulama odaklı çalışmalara yönelik bir artış gözlenmiştir (Gouws, 2014, s. 1-3).

Avrupa’da sözlük bilimsel anlamda tek dilli sözlükler 15. yy da ortaya çıkmıştır. Tek dilli sözlüklerin ilk örneklerden birisi Luigi Pulci’nin 1460 ve 1466 yılları arasında yazılan Vocabulista adlı sözlüktür. Aydınlanma Çağı’nda Latince ve ulusal dillerde açıklamalar sunan ansiklopediler ve tek-iki dilli sözlükler geliştirilmiştir. Romantik Çağ’da ise sözlük biliminde dil bilimsel ağırlıklı olan iletişim-temelli sözlüklerle bilgi-

temelli kaynak yapıt ve ansiklopediler arasında ayrıma gidilmiştir (Bergenholtz ve diğerleri, 2009, s. 8).

Orta Çağ Avrupası'nda din sözlük biliminin gelişimi açısından önemli bir etkendi. Bölgesel dilleri konuşan rahiplerin ve Latince ve Yunanca öğrenmek durumunda olan kişilerin dini metinlerdeki Latince sözcüklerin anlamlarını bulmak için eğitsel/öğretsel bir araca gereksinimleri vardı. Bu yüzden her zaman olmasa da çoğunlukla İncil'deki zor pasajlar/bölümler için açıklamaları bölgesel dilde yazmaya başladılar. Bu açıklamalar daha sonra alfabetik olarak ya da farklı şekilde sınıflandırılıp bir araya getirildi ve sözlükçe olarak isimlendirildi. En ünlü sözlükçelerden birisi 8.yy'e ait Reichenau'dur. Bu sözlükçe Vulgata inciline ait 1000 sözcük içermekteydi ve her bir açıklamanın Latince veya Roman diline çevirisi karşılığı vardı. Yine 11. yy'in ilk yıllarında Oxford yakınlarındaki Eynsham manastırı başrahibi Aelfric literatürde The London Vocabulary olarak da bilinen ve eski İngilizce çeviri karşılıklarından oluşan tek ve iki dilli sözlüklerin öncüsü sayılabilecek Latince sözcüklerin tematik olarak düzenlendiği bir sözlükçe derledi. Bu sözlükçenin konu başlıkları 'tanrı, cennet, melekler, güneş, ay, dünya, deniz' vb. konulardan oluşmaktaydı. Sonraları 1200'lü yıllarda bu sözlükçeleri Latince öğrenmek isteyen kişiler için tasarlanan ve bölgesel dillerde çeviri karşılıkları olan küçük iki dilli sözlükler izledi. O günden sonra ise sözlükler doğaüstü/olağanüstü şeyler hakkında bilgi sahibi olmak için değil aynı zamanda yararlı şeyler öğretmek üzerine odaklanarak Latince dilbilgisi ve kelimelerin öğrenimi ve öğretiminde yardımcı kaynaklar olarak kullanıldı. Latince-İngilizce sözlüğü Hortus Vocabulorum 1430'lü yıllarda yayımlandı ve yaklaşık 10 yıl sonra Galfridas Grammaticus tarafından derlenen Promptorium Parvulorum adlı ilk İngilizce-Latince sözlük yayımlandı. Ayrıca Ambrogio Calepinus tarafından tasarlanan çok dilli sözlük o gün için bir devrimdi (1440-1510). Avrupa'da Rönesans bölgesel dillere olan ilgiyi ve klasik dönemin canlanmasını artırdı ve bunun sonucunda iki dilli sözlüklerin sayısında artış gözlemlendi. İlk İngilizce tek dilli sözlükler 15. yy in sonlarında yayımlandı. Robert Cawdrey'in A Table Alphabeticall (1604), John Bullokar'ın An English Exploitor (1616) ve Henry Cockeram'ın English Dictionarie (1623) dönemin İngilizce tek dilli sözlüklerinden bazılarıdır. İlk baskılarında A Table Alphabeticall İngilizce'ye İbranice, Yunanca, Latince, Fransızca vb.den geçen 2500 civarında sözcük içermekteydi (Sterkenburg, 2003, s. 8-16).

18. ve 19. yy a kadar Avrupa'da sözlükler kendilerini iyi kelimelerle sınırlandırma esaretini devam ettirmiştir. Bunun nedeni, en güzel metinlerden seçilen anlamı doğru bir şekilde temsil eden edebi örnekler, öğrenenlerin kendi dillerine yönelik estetik zevk kazanmaları bakımından önemlidir (Karadüz, 2009, s. 644). Günlük yaşama ait sözvarlığı maddeleri içeren ilk kapsamlı sözlük Fransa'da Denis Diderot ve Jean Baptiste D'Alembert tarafından 1751-1772 yılları arasında yayımlanan Grande Encyclopedic'tir. Fransız Devrimi'nin ardından sözvarlığının mümkün olduğunca çok yönünü dikkate alma eğilimi arttı. 19. yy da Almanya'daki Grimm'sch, Büyük Britanya'daki OED, Fransa'daki Littre ya da İtalya'daki Dizionario Della Lingua Italiana dikkatleri dil geleneğinin daha önemsiz alanlarına odakladı ve soyutlanmış-elitist sözcük geleneğinden kaçınma tüm Avrupa'da ulusal bir mesele haline geldi. Nüfusun her kademesinin ulusal standart dile katılma fırsatı doğdu. Ayrıca bu dönemde potansiyel sözlük kullanıcısının ilgisi giderek ön plana çıktı. Deneysel sözlük kullanımı araştırması kuruldu (Gouws, 2014, s. 1-3).

Academia Della Crusca ile Academie Française'nin sözlüklerinden esinlenerek yayınladığı the Dictionary of the English Language (1755) o gün için sözlük bilimsel bir devrimdi. Johnson kelimeleri kullanmanın en iyi yolunu göstermek ve İngilizcenin saflığını muhafaza ve kayıt altına almak istedi. Bütüncü için otantik edebi metinleri kullandı ve alıntı ve teknik sözcüklerle ilgili tamamen bir kısıtlamaya gitmedi. Diğer sözlük bilimsel devrim ise Johnson'un Benjamin Martin'in Lingua Britannica Reformata (1749) sözlüğünden kopyaladığı anlam açıklamalarının kronolojik sırasındır. Anlam açıklamalarında ilk olarak gerçek sonra mecaz anlam metaforik-biçimsel anlam (kaba, resmi, gayri resmi, şiirsel vs) kullandı. 1812 yılında Franz Passow (1786-1833) tarihi sözlük biliminin taşınması gerektiği şartları belirten bir makale yayımladı. Bunlardan en önemli olanları sözcüklerin ve tanımların mevcut metinlerden alıntılarla desteklenmesi ve bu alıntıların en eskisinden en modernine değişiklikleri objektif olarak algılayabilmemiz için kronolojik olarak düzenlenmesidir. 1858 yılında Filoloji Derneği/Topluluğuna sadece iyi ve güzel sözcüklerin değil tüm sözcüklerin tanımlanması gerektiğini belirtti. Bunun sonucunda ilk olarak mevcut sözlüklere eklemeler yapmak gündeme geldi ve sonraları OED olarak adlandırılan A New English Dictionary on Historical Principles ortaya çıktı, çünkü Filoloji Derneği 1858 yılında yeni sözlüğün İngilizcenin 13. Yy'den o ana kadar olan ve Filoloji Derneği tarafından toplanan toplam beş milyon alıntıları temel alarak derlenmesi gerektiğini kararlaştırdı.

Lehçe, değişkeler, jargon, teknik söz varlığı, kullanılmayan kelimeler ve yer altı sözcükleri sözlüklerde kullanılmaya başlandı. Ayrıca Pierre Larousse (1817-1875) tarafından 1865-1876 yılları arasında 15 kalın cilt olarak yayımlanan Le Grand Dictionnaire Universel du XIX Sıccle sözlüğü birçok özel isim, biyografik, coğrafi, tarihi ve diğer madde başlarından oluşmaktaydı. 1964 yılında Paul Robert, Alain Rey ve Josette Rey-Debove işbirliğiyle ortaklaşa derlenen the Dictionnaire Alphabetique et Analogique de la Langue Française yayımlandı. Bu artık tarihsel bir sözlük değil güncel bir sözlüktü. Anlamlar gelişim sırasına göre sunulmadı ve alıntılar günceldi (Sterkenburg, 2003, s. 8-16). 1960'lı yıllarda tek dilli iletişim-temelli sözlük teorisi ortaya atıldı ve 1980'li yıllarda iki dilli sözlük teorileri gelişme gösterdi. Bu kuramlar belirli bir araştırma geleneğine sıkı sıkıya bağlıydı, çünkü dil bilimciler tarafından belirli dil araştırma amaçları doğrultusunda geliştirilmişti (Bergenholtz ve diğerleri, 2009, s. 8).

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da sözlük; yirmi Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesinde (yaşayan) yüz milyonlarca insanın resmi dili ve dünyadaki çeşitli etnik gruplardan tüm Müslümanlarının dini dili Arapçadır (Black ve diğerleri, 2006, s. 295). Bu yüzden Orta Doğu'da ve Afrika'da sözlük tarihine bakılırken Arapçanın göz önünde bulundurulmaması düşünülemez. Ancak bu bölgede sözlüğün tarihi Arapçanın tarihinden eskidir.

Arapça ilk otantik dil bilgisel eser Sibaveyhi'nin *Kitab* adlı çalışmasıdır. Bu kitap Arapçanın her düzeyde (fonetik, fonoloji, morfoloji, sözdizim ve semantik) ayrıntılı ve sistematik tanımlanmasını/açıklamasını yapan ilk girişimdir. Orta Çağ Arap kaynaklarına göre dil bilgisi, ilk olarak Abu l-Aswad al-Du'ali (d. 69/688?) tarafından peygamberin kuzeni ve damadı olan Ali ibn Abi Talib'in günümüzün ifadesiyle 'kişisel iletişimi' temel alınarak keşfedilmiştir/bulunmuştur. Bu durum bazı Arap dilciler tarafından hala kabul edilmekle birlikte genellikle bir efsane olarak görülmektedir. Bir başka görüş ise dil bilgisinin ortaya çıkışını AbdAllah ibn Abi Ishaq (d. 117/734) ile ilişkilendirir. Bu görüşe göre Abi İshaq dil bilgisel gerçekler ve soyut kurallar yoluyla genel kurallar oluşturmuş ve dil bilgisel olguları sistematik olarak/biçimde sınıflandırmıştır. Bu görüşlerin altını çizdiği ortak nokta dil bilgisinin ilk olarak kim tarafından bulunduğu değil Arapçanın az ya da çok homojen bir yerli konuşmacı topluluğuna özgü sözel dilden daha karmaşık ve kültürel bir çerçeve içinde farklı

karmaşık etnik temelli elit bir grup tarafından kullanılan yazılı bir dile (doğru) geçirdiği değişimdir.

Dil bilgisine olan bu ihtiyacın en önemli nedeni/olanı Kur'an'ın yeniden yorumlanması/düzeltilmesi ve onun ritüel anlatımı için dil bilimsel kuralların saptanması/belirlenmesi ile ilgilidir. Dil bilgisi ve filolojinin erken gelişimi ile ilgili figürlerin/şahısların çoğu teknik olarak kıraat (Kuran'ın okunuşu) olarak adlandırılan ve amacı kutsal metnin en eski kopyalarının yazıldığı eski yazımla uyumlu olan birçok farklı okumayı incelemek/elemek olan bilgi dalıyla bağlantılıdır. Çok az anlam farklılıkları taşıyan bu okumalar çoğunlukla morfo-fonolojik ve morfo-sözdizimsel düzeylerde ortaya çıkmıştır. Her ne kadar belirli bir ayette/dizede birden fazla okunmanın var olabileceği evrensel olarak kabul edilmiş olsa da 'kabul edilebilir' ve 'kabul edilemez' okumaları birbirinden ayırmak ve aynı zamanda birinci kategori içerisinde de 'mevcut' ve 'nadir/az' olanlar arasında ayırım yapmak gerekli görülmüştür. Temel ölçüt aktaran kişilerin güvenilirliğinden ayrı olarak 'Arapların konuşmalarına' uygunluk, yani İslam öncesi ve erken İslam döneminde, Orta Arabistan Bedevilerinin özel dilsel kullanımına uygunluktur (Bohas, Guillaume ve Kouloughli, 2016, s. 1-2).

Dil bilgisine ihtiyaç kılan nedenler aynı zamanda sözlüğü de gerekli kılmıştır. Bu yüzden Araplarda ilk sözlük çalışmalarının temelinde Kuran-ı Kerim'in olduğu söylenebilir.

Asya'da sözlük; Asya tartışmasız dünyanın en dinamik ve farklı alanlarından biridir. 2,303'ü Asya'da konuşulan diller olmak üzere dünyada konuşulan toplam 7106 farklı dil vardır. Mandarin Çincesi (1.sıra), Hintçe (4.sıra), Arapça (5.sıra), Bengalce (7.sıra), Japonca (9.sıra) ve Pencabca (10. sıra) gibi anadil konuşucuları sayısı bakımından önemli dillere sahipken 2,303 dilden 692'sinin nesli tükenmekte olduğunu ve 187 dilin nesli tükendiğini/öldüğünü bildirmiştir. Bu çeşitliliğin yanı sıra Asya dillerinin eşsiz doğası göz önüne alındığında dünyanın bu bölgesinde var olan dillerin kaydını tutmak ve korumak için daha fazla araştırma yapmak son derece acil ve önemlidir. Saha çalışması yoluyla sözcüklerin toplanması, sözlüklerin ya da yerli diller için sözlükçelerin derlenmesi diğer şeylerin yanı sıra bu hedefe ulaşmak için çok gerekli olacaktır (Tono, 2014, s. 2).

Sözlük eleştirisi. Tarihi sözlüklerden genel amaçlı ve özel amaçlı sözlüklere sözlüklerin niteliği, işlevi ve çeşitli bilgi kategorilerinin sunumuyla ilgilenen bir alandır (Hartmann, 2010, s. 16). Hem sözlüklerin hem de sözlük araştırması literatürünün değerlendirilmesini ve incelenmesini içeren sözlük araştırması alanıdır. Sözlüklerin incelenmesi farklı türlere ayrılabilir:

- Kısa tartışma;
- Eleştirel inceleme;
- Makale incelemesi;
- Akran incelemesi;
- Kapsamlı sözlük incelemesi.

Kısa tartışma genellikle eleştirel bir değerlendirme yapılmadan yeni bir sözlüğün kısa bir tanıtımı/açıklamasıdır. Yeni sözlükle ilgili sınırlı bir bilgi sunan bu inceleme türü gazete gibi bilimsel olmayan ortamlarda yayımlanır. Eleştirel inceleme bilimsel ya da bilimsel olmayan bir yayımda yeni sözlükle ilgili daha kapsamlı ve gerekçeli değerlendirmeler yapar/sunar. Makale incelemede makale bütünüyle ya da içinden seçilen belli konular kapsamlı ve eleştirel olarak incelenir. Ayrıca tartışma imkânı da sunan bir inceleme türüdür (Bergenholtz, 2016, s. 60-65). Akran incelemesi yalnızca alandaki uzmanların yaptığı bir inceleme türüdür. İnceleme yapan kişinin bilinmediği anonim akran incelemesi ve inceleme/değerlendirme yapan uzmanın/kişinin bilindiği açık akran incelemesi olarak ikiye ayrılır. Açık akran incelemesinde yazarın kendisine karşı olumlu/suz duygular taşıyan ya da değerlendirme için uygun olmayacağını düşündükleri kişileri tercih etmeme hakkı vardır. Editörler bu süreçte akran incelemesi yapacak kişiyi belirler ve izlenecek yönergelerin bir listesini ona gönderirler. Daha sonra da eleştirmenin yorumlarını değerlendirip yazara geri bildirim verirler (Bergenholtz ve Gouws, 2017, s. 110-111).

Sözlük eleştirisi sözlük bilimi topluluğu, yayınevi, sözlük yazarları ve eleştirmenler için oldukça önemlidir. Sözlük eleştirisinde her zaman yeni yayınlar, yeni basılan sözlükler ele alınır. İncelemede doğruluk, etik, reklam yapmama ve eleştirmenin yazarın kendisine değil eserine yönelik olması hususlarına dikkat edilmelidir. Ayrıca incelemenin başarısı dergi veya kitap editörü, eleştirmen, yazar ve incelemenin yapıldığı bilimsel topluluk arasındaki eş güdüm ve katılıma bağlıdır. Eleştirmenin hem olumlu hem de olumsuz özelliklere odaklanması önemlidir, ancak olumlu özelliklerle başlamak faydalıdır/tavsiye edilir (Bergenholtz ve Gouws, 2017, s. 113).

Sözlük eleştirisinde madde seçimi, sözlüğe eklenen yeni sözcük, ifade veya sözcük türleri, anlamsal ve ansiklopedik bilgiler eleştirilenlerin en çok üzerinde durduğu konulardır. Sözlük bilimciler genelde olumlu eleştirilerden memnun olsalar da olumsuz eleştiriler sonraki baskıların geliştirilmesine katkı sağlar. Değerlendirme hem eleştirel hem adil olmalı hem de belli ölçüde öznel olmalıdır. İnceleme, nesnel ölçütlere dayalı öznel metinlerdir. Kişisel değerlendirmeler içermeyen incelemeler gerçek bir inceleme değil, sadece bir doküman incelemesidir. Ayrıca incelemeleri değerlendirirken inceleme yapan kişinin kim olduğu, yayının hedef kitlesi, vb. konular göz önünde bulundurulmalıdır (Bergenholtz, 2016, s. 65-81).

Sözlük eleştirisi özellikle pedagojik (eğitsel) ve dilsel açıdan ele alınmaktadır. Eğitsel hususlar programa uygunluk, içeriğin düzenlenmesi, ilgili kullanıcılara uyarılma, vb. gibi içerikle ilgili hususlardır. Dilsel hususlar ise ögelerin dilsel bütünlüğü ve sosyo dil bilimsel uyarlamalarla ilgilidir. Araştırmacılar, sözlük değerlendirme analizini temel alarak sözlük incelemesinde temel ölçütler olarak şu parametreleri oluşturmuşlardır:

- Anlamlar;
- Etimoloji;
- Dil bilgisi kullanımı;
- Telaffuz;
- Söz dizimsel kullanımlar;
- Sözcüklerin bölgesel kullanımları;
- Sözcüklerin tarihsel gelişimi;
- Eş anlamlar;
- Zıt anlamlar;
- Çok anlamlı sözcükler;
- Eş yazımlar;
- Hedef kullanıcılar;
- Boyut (sayfa sayısı, tanımların ortalama uzunluğu, vb.);
- Örnekler (açıklamalar, resim kullanımı, vb.);
- Yöntem;
- Zaman (tarihsel perspektif);
- Yapı;

- Düzen;
- Kontrollü söz varlığı kullanımı.

Çevrim-içi oluşturulan kriterler basılı sözlüklerle genel olarak aynıdır, ancak içerik, gezinme, görünüm, animasyon, dayanıklılık, kolay erişebilirlik, indirme-arama süresi, benzer terimlerin üst bağlantısı, kümeleme oluşturma, multi-media kullanımı gibi bazı ek kriterlerde oluşturulmuştur.

Sözlük tipolojisi. Sözlük, bilinmeyen sözcüklerin anlamlarını bulmak için kullanılan bir araç (Alharbi, 2016, s. 126), konuşma topluluğu üyeleri tarafından kullanılan söz varlığı kitabı (Shamshirian, 2015, s. 176) ve yalnızca sınıf ortamında değil yaşam boyu kullanılan bir veri kaynağıdır (Kent, 2001). Aynı zamanda eş anlamlılık, dil bilgisi, çekim-yapım ekleri, konuşma ve yazı dili arasındaki farklar gibi dille ilgili önemli bilgiler sağlayan öğretim yöntemidir (Ahangari ve Dogolsarara, 2015, s. 141). Bu yüzden çok eski zamanlardan beri sözlük, insanların sözcükle ilgili sorunlarının çözümü için kullanılmıştır. Bu işlevsellik ve bilgi teknolojilerinin gelişimi ile birlikte günümüzde hemen her türden sözlüğe rastlamak mümkün olmuştur. Bu nicel artış hem kullanıcılar açısından hem de sözlük yazarları açısından bir sınıflama yapma ve belli ölçütler doğrultusunda sözlükleri gruplandırma zorunluluğu doğurmuştur.

Günümüzde sözlükleri sınıflandırma, sözlük araştırmacılığının önemli bir alanını oluşturmaktadır. Bu alan, sözlük maddelerinin tanımlandığı ve sınıflandırıldığı bir sistemdir (Swanepoel, 2003, s. 44). Bu sistem, akademik bir disiplin olan sözlük biliminin gelişimine, sözlüksel işlevlerin belirlenmesine ve sözlüksel iletişimin artmasına katkı sağlamaktadır (Yong ve Peng, 2007, s. 61). Kullanıcılar açısından bakıldığında ise onların sözlüklerden etkili bir şekilde faydalanmalarının ve sözlük yapısını anlamalarının önünü açmaktadır (Hadebe, 2004, s. 94). Sözlükleri sınıflandırmanın kullanıcılara sağlayacağı faydalar şu şekilde ifade edilebilir:

- çeşitli sözlük kategorileri ve alt kategorileriyle ilgili bakış açısı,
- her bir kategori ve alt kategorilerin belirgin özellikleri,
- kategoriler ve alt kategoriler içinde farklı türde sözlüklerin birbirleriyle olan ilişkileri ve farklılıklarıyla ilgili bakış açıları sağlar (Swanepoel, 2003, s. 45).

Şimdiye kadar sözlüklerle ilgili pek çok sınıflandırma önerisi yapılmıştır. İlk sistematik çalışma Rus dil bilimci Shcherba, *Opyt obscej teorii leksikografii* (1940) isimli çalışmasıdır. Shcherba sözlükleri şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. Kuralcı (ya da standart tanımlayıcı) vs. bilgi verici (ya da referans) sözlükler;

2. Ansiklopedik-teknik vs. genel dil sözlükleri;
3. Kavram dizini-bağlamli dizin vs. açıklayıcı sözlükler;
4. Alfabetik sözlük vs. ideolojik-kavramsal sözlük;
5. Tarihi sözlük vs. tarihi olmayan sözlük;
6. Tanım sözlükleri vs. çeviri sözlükler (Shcherba, 1940; akt. Yong ve Peng, 2007, s. 61)

Sebeok, Cheremis diline ait 16 sözlüğü incelemiş ve üç alt gruba ayrılan 17 tanımlayıcı özellik önermiştir. İlk alt grup sunulan sözvarlığı listelerinin arasındaki ilişki, kaynaktan seçme tarzı, kaynağın özellikleri; ikinci alt grup dizimsel temsil, modelsel/dizisel düzen ve form ile anlam arasında ikili farklılık temelinde başvuru yapılması; üçüncü alt grup da kaynak özellikleriyle ilgilidir. Bu özelliklerin çoğu çeşitli sözlük türleri arasındaki karşılıklı ilişkilerden çok sözlük bileşenleri arasındaki sözlüksel ilişkilerle (madde girdileri arasında karşılıklı ilişki ve madde girdileri arasında iç-ilişki) ilgilidir. Sebeok ayrıca ansiklopedik ve dil bilimsel sözlüklerin farklarını C. C. Berg'in tanımını temel alarak aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır;

- a) zaman süreci; art zamanlı ve eş zamanlı sözlükler
- b) katılımın boyutu/derecesi; genel ve sınırlı (özel) sözlükler
- c) dil gösterimi; tek dilli ve iki dilli sözlükler
- d) sözlük amacı; (listelenen çelişen sözlük türü yok)
- e) sözlük ebadı; büyük, orta ve küçük sözlükler (Yong ve Peng, 2007, s. 63).

Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography (1989, s. 7-34) isimli kitabında

Landau sözlük sınıflandırması ilgili şu ölçütleri göz önünde bulundurmuştur:

- a) dil sayısı;
- b) finansman şekli;
- c) kullanıcıların yaşı;
- d) sözlüklerin ebadı;
- e) konunun kapsamı;
- f) dille ilgili sınırlamalar;
- g) sözlüksel birimler;
- h) piyasadaki birincil/temel dil;
- i) kapsadığı süre;
- j) seçilen dil bilimsel yaklaşım;
- k) erişim araçları.

Linguistics and Bilingual Dictionaries (1977, s. 17) isimli çalışmasında Al-Kasimi kaynak, kapsam ve amaç bakımlarından farklılıklar sunan yeni bir sözlük sınıflandırması geliştirmiştir. Sınıflandırmasını tamamen dil bilimcilerin sözlük bilimi ile ilgili görüşleri ve mevcut sözlük eleştirilerini temel alarak oluşturmuştur. Ama sonraki analizlerinde kendisini sadece ‘amaç’la sınırlandırmış ve sözlükleri yedi farklı şekilde karşılaştırmıştır:

1. kaynak dil konuşucuları için sözlükler vs. hedef dil konuşucuları için sözlükler
2. edebi dil sözlükleri vs. konuşma dili sözlükleri
3. üretim sözlükleri vs. anlama/algılama sözlükleri
4. kullanıcı insan olan sözlükler vs. makine çeviri sözlükleri
5. tarihsel sözlükler vs. tanım sözlükler
6. sözcüksel sözlükler vs. ansiklopedik sözlükler
7. genel sözlükler vs. özel sözlükler (Al-Kasimi, 1977; akt. Yong ve Peng, 2007, s. 66).

Sözlükler ele aldıkları dil sayısı, dil değişkeleri (Amerikan İngilizcesi-İngiltere İngilizcesi gibi), sözlüklerin sunumunda kullanılan araç (basılı, elektronik, web tabanlı, vs.) gibi farklı ölçütler temel alınarak sınıflandırılabilir. Ele aldıkları dil sayısına göre tek dilli-iki dilli-çok dilli ve iki dillileştirilmiş sözlükler olarak ayrılırlar. Tek dilli sözlükler madde tanımlarının ve açıklamalarının yalnızca tek bir dilde yapıldığı ve sözdizim, deyimsel kullanımlar, örnek cümleler gibi sözcükle ilgili diğer sözlük türlerine oranla daha kapsamlı ve kesin bilgiler içeren sözlüklerdir (Laufer ve Melamed, 1994, s. 566). İki dilli sözlüklerse tek yönlü ve iki yönlü olmak üzere ikiye ayrılır. Tek yönlü sözlükler ya yabancı dilden ana dile ya da yabancı dilden ana dile olmak üzere tek yönlü sözcük listesi içerir. İki yönlü sözlüklerse hem yabancı dilden ana dile hem de anadilden yabancı dile ayrı iki sözcük listesi içerir (Tarp, 1995, s. 52-53). Ayrıca Vahdany, Abdollahzadeh, Gholami ve Ghanipoor (2014, s. 32)’ e göre sözlüklerin sınıflandırılmasında kullanıcıların becerileri (okul öğrencileri, dil öğrencileri, gençler, dil bilimciler, vs) ve sözlük boyutu (standart, cep ya da kısaltılmış/özet sözlükler) gibi farklı ölçütler de kullanılabilir. Yine sözlükler kapsam (genel dil, ansiklopedik-kültürel materyal, terminoloji veya alt dil, sözdizim, öbek eylem, deyim sözlükleri gibi belirli dil alanları) ve düzen (kelimeden anlama, anlamdan kelimeye) temel alınarak sınıflandırılabilir.

Sterkenburg (2003, s. 3-8) sözlükleri ilk dönem (prototip) sözlükleri ve güncel sözlükler olmak üzere iki kategoriye ayırmıştır. Prototip sözlükler tek dilli genel amaçlı alfabetik sözlüklerdir. Sözcükler/maddeler tek dilde tanımlanır ve sözcükle ilgili verilen bilgilerin yapısı ansiklopedik değil daha çok dil bilimseldir. Güncel sözlükler ise genel olarak yazım, telaffuz, heceleme, sözcük türü, etimoloji, sözlüksel anlam, kullanım durumu, eş dizim, sınıflandırma, dil dışı ya da ansiklopedik bilgiler gibi sözlüksel verilerle ilgili bilgi sağlayan sözlüklerdir. Ancak her zaman sunulan sözlüksel bilginin yapısıyla ilgili bir mutabakat yoktur. Örneğin; kişi adları, ülke ve şehirler ve tarihleri sıklıkla sözlüklerde yer almaz, çünkü sözlüklerin dil göstergeleri içermesi noktasında (linguistic signs) katı bir bakış açısı vardır. Sözlük birimleri bir nesne, madde, işlem, yaşayan bir canlı kısacası evrende var olan her şey olabilir.

Tarp (2011, s. 228) ise sözlükleri aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır:

1. Hedef kitlenin yaşına göre (eğitim sistemindeki);
  - b) Okul öncesi sözlüğü
  - c) Okul sözlüğü
  - d) Akademik sözlük
2. Öğrenme türlerine göre;
  - a) Anadil konuşucuları sözlüğü
  - b) Anadil konuşmayanlar için sözlük
  - c) Bilimsel disiplin öğrenenler için sözlük

Bu iki kriter (yaş ve öğrenme türü) birleştirilirse aşağıdaki 2 tipoloji oluşturulabilir:

Tipoloji I

1. Anadil konuşucuları için;
  - a. Okulöncesi sözlüğü
  - b. Okul sözlüğü
  - c. Akademik sözlük
2. Yabancı dil konuşucuları için;
  - a. (Okulöncesi sözlüğü)
  - b. Okul sözlüğü
  - c. Akademik sözlük
3. Bilimsel disiplinler öğrenenler sözlüğü:
  - a. Okulöncesi sözlüğü
  - b. Okul sözlüğü

c. Akademik sözlük

Tipoloji II

1. Okulöncesi sözlüğü;
  - a. Anadil konuşucuları sözlüğü
  - b. (Yabancı dil konuşanlar sözlüğü)
  - c. (Bilimsel disiplinler öğrenenler sözlüğü)
2. Okul sözlüğü;
  - a. Anadil konuşucuları sözlüğü
  - b. (Yabancı dil konuşanlar sözlüğü (Bilimsel disiplinler öğrenenler sözlüğü)
3. Akademik sözlük;
  - a. Anadil konuşucuları sözlüğü
  - b. (Yabancı dil konuşanlar sözlüğü)
  - c. (Bilimsel disiplinler öğrenenler sözlüğü)

Jackson ise (2013) sözlükleri kapsamlılık (orijinal vs. akademik sözlükler), kullanılan dil sayısı (tek dilli vs. iki veya çok dilli sözlükler), işlenen veri türü (dil bilimsel veya ansiklopedik sözlükler), kullanıcıların dili (ana dil vs. yabancı dil sözlükleri) vb. bakımından sınıflandırmıştır. Bu durumları temel alarak sözlüklerle ilgili yedi karşıtlık belirtmiştir:

1. Tek dilli vs. iki dilli sözlükler;
2. Genel ve özel sözlükler;
3. Ansiklopedik ve dilbilgisel sözlükler;
4. Yetişkin ve çocuk sözlükleri;
5. Ana dil konuşanları ve yabancı dil konuşanları sözlükleri;
6. Alfabetik ve alfabetik olmayan sözlükler;
7. Elektronik ve basılı sözlükler.

Shamshirian (2015, s. 176) de yedi sözlük türü belirlemiştir;

- a. tek dilli sözlükler;
- b. iki dilli sözlükler;
- c. öğrenci sözlükleri;
- d. resimli sözlükler;
- e. elektronik/çoklu ortam sözlükleri;
- f. üretim sözlükleri;
- cep sözlükleri.

Yabancı bilim insanlarının bu tasniflerinin yanında Türk araştırmacıları da çeşitli sınıflandırma önerilerinde bulunmuşlardır. Örneğın Aksan (2000, s. 69-87) sözlükleri hazırlanış ve kullanım amaçları ile taşıdıkları özellikleri dikkate alarak şu şekilde sınıflandırmıştır:

1.Sözlük türleri:

1.1. Bir ya da birden çok dilin söz varlığını işleme bakımından:

1.1.1. Tek dilli sözlükler,

1.1.2.Çok dilli sözlükler.

1.2. Abece (Alfabe) sırasının esas alınıp alınmamış olmasına göre:

1.2.1. Alfabetik sözlükler,

1.2.2. Kavram Sözlükleri.

1.3. Ele alınan söz varlığının niteliğine göre:

1.3.1 Genel Sözlükler (ortak dil, yazı dili sözlükleri),

1.3.2. Lehçebilim sözlükleri,

1.3.3. Eş anlamlı, eş adlı, ters anlamlı öğeler sözlükleri,

1.3.4. Yabancı öğeler sözlükleri,

1.3.5. Tarihsel sözlükler,

1.3.6 Köken bilgisi sözlükleri,

1.3.7. Terim sözlükleri, (Uzmanlık alan sözlükleri),

1.3.8. Argo sözlükleri,

1.3.9. Deyim ve atasözleri sözlükleri,

1.3.10. Anlambilim sözlükleri,

1.3.11.Sanatçı ve metin sözlükleri,

1.3.13. Yanlış yerleşmiş öge sözlükleri,

1.3.14 Tersine sözlükler.

İlhan (2009, s. 538), sözlükleri ele aldıkları ürünler, malzemenin kaydedildiği ortam ve yazılış biçimleri açısından üç temel noktayı göz önünde bulundurarak sınıflandırmıştır:

2.1. İşledikleri ürünler açısından sözlükler:

2.1.1. Yazı dili sözlükleri,

2.1.2. Ağız sözlükleri,

2.2. Malzemenin kaydedildiği ortam açısından sözlükler,

2.2.1. Basılı / kitabî sözlükler,

- 2.2.2. Elektronik sözlükler,
- 2.3 Yazılış biçimleri açısından sözlükler,
  - 2.3.1. Manzum sözlükler,
  - 2.3.2. Mensur sözlükler.

Bu sınıflamalardan başka Baskın (2012) sözlük biliminin gelişimi ve Türkçe sözlükleri göz önünde bulundurarak ayrıntılı bir tasnif biçiminde bulunmuştur. Ona göre sözlükleri şöyle sınıflandırmak mümkündür:

Sözlükte kullanılan dil sayısı bakımından sözlükler

- a. tek dilli sözlükler,
- b. iki dilli sözlükler,
- c. üç ve daha çok dilli sözlükler

Maddelerin sıralanışına göre sözlükler

- a. alfabetik sözlükler:
  - a. 1. madde başının ilk harfinden itibaren alfabetik olarak dizilen sözlükler,
  - a. 2. madde başının son harfinden itibaren alfabetik olarak dizilen sözlükler (tersine sözlükler)
- b. tematik sözlükler,
  - b. 1. tematik-alfabetik
  - b. 2. tematik-düzensiz

Kapsamı bakımından sözlükler

- a. genel sözlükler,
- b. lehçe / ağız sözlükleri,
- c. dilin belli bir alanını kapsayan sözlükler (eş anlamlı kelimeler, argo kelimeler, yabancı kelimeler, deyimler, atasözleri vb.),
- d. kullanıcıya göre sınırlandırılmış sözlükler (ilköğretim sözlükleri, lise sözlükleri, yetişkin sözlükleri vb.),
- e. belli bir bilim dalı ya da sanat alanına ait terim sözlükleri,
- f. belli bir yazar ya da metin ile sınırlandırılmış sözlükler,
- g. belli bir dönemi ele alan tarihsel sözlükler.

Boyutuna göre sözlükler

- a. standart ölçülerdeki sözlükler,
- b. söz varlığı sınırlandırılmış küçük sözlükler,
- c. fasikül sözlükler,

- d. cep sözlükleri,
- e. özel biçimli sözlükler (DVD, web tabanlı veya özel baskı sözlükler vb.).

Yayımlanma biçimine göre sözlükler

- a. el yazması biçimindeki sözlükler,
- b. matbu sözlükler,
- c. e-kitap biçimindeki sözlükler,
- d. çevrim içi (on-line) sözlükler,
- e. elektronik sözlükler (hesap makinesi biçiminde olan sözlükler, avuç içi sözlükler vb.),
- f. taşınabilir (CD-ROM, DVD vb.) sözlükler.

Kullanıcıların durumuna göre sözlükler

- a. dil bilimcilerin veya uzmanların sözlükleri,
- b. okur-yazar olan yetişkinlerin sözlükleri,
- c. öğrencilerin ana diline ait okul sözlükleri,
- d. yabancı dil öğrenenlerin sözlükleri.

Kullanım amacına göre sözlükler

- a. bir kelimenin o dildeki anlamı ve diğer kelimelerle ilişkisini vermek amacıyla hazırlanmış sözlükler,
- b. çeviri amaçlı sözlükler,
- c. eğitim amaçlı sözlükler,
- d. kelimelerin gelişimini incelemek amacıyla hazırlanmış sözlükler,
- e. kelimenin kaynağını gösteren sözlükler (etimolojik sözlükler)

Kaynak dil ve hedef dil arasındaki ilişkiye göre sözlükler

- a. tek yönlü sözlükler: Türkçe-Arapça, Türkçe-Türkçe
- b. çift yönlü sözlükler: Türkçe-Arapça/Arapça-Türkçe,
- c. çok yönlü sözlükler: Türkçe-Arapça-Farsça/Arapça-Türkçe-Farsça/ Farsça-Türkçe-Arapça/Arapça-Türkçe

Maddelerin açıklanış biçimine göre sözlükler

- a. Madde başlarını tanımlayan sözlükler,
- b. Madde başını tanımlayıp tanıklar sunan sözlükler,
- c. Madde başını açıklamadan tek sözcükle karşılayan sözlükler (eş anlamlılar, zıt anlamlılar, iki dilli sözlükler vb. olabilir).

Dil kurallarını açıklaması bakımından sözlükler

- a. Dil bilgisi kurallarını açıklamayan sözlükler,
- b. Dil bilgisi-sözlük biçiminde hazırlanmış sözlükler (Baskın, 2012, s. 395-400).

Sözlük yapısı. Dilin temel sözvarlığının yer aldığı sözlükler, milletleri kültür, duygu ve düşünce belleğinin yazılı kaynaklarıdır. Bu temel eserler kültür, edebiyat ve eğitim açısından belirleyici önemdedir (Karadüz, 2009, s. 639). Sözlüklerin hazırlanmasında türlerine göre farklı amaçlar güdülebilir. Amacın ortaya konması, hedef kitleyi de belirler. Hedef kitlenin beklentilerini temel almayan sözlükler işlevsel bir niteliğe sahip değildir (Melanhoğlu, 2013, s. 278). Amaç ve hedef kitle beklentileri temel alınmadan hazırlanan sözlükler sözlüklerin işlevsel olmamasına ve sözlük kullanma alışkanlığının oluşmamasına neden olmaktadır (Elbir ve Yıldız, 2013, s. 259).

Amaç ve hedef kitlenin ilgili, ihtiyaç ve gereksinimleri sonucu farklı türde sözlükler ortaya çıkmıştır. Sözlüklerin amaç ve hedef kitlesi sözlüklerin yapısını ve niteliğini doğrudan etkileyen temel etmenlerdir. Bu kaynaklar dikkatle incelendiğinde bunların düzenlenmesinde temel olarak bazı yöntemler ortaya çıkmıştır (Eminoğlu, 2014, s. 118). Sözlük bilimi alanında yapılan sözlük araştırmalarında Bütüncül, Parçacıl, Bütün ve İlişkisel gibi farklı yapıların ortaya çıkmasında amaç ve hedef kitle belirleyici rol oynamıştır (Gouws ve Prinsloo, 1998, s. 19). Sözlük yapıları temel olarak hedef kitlenin sözlüğe erişimini kolaylaştırmak ve sözlüğün iç bütünlüğünü sağlamak amacıyla ortaya çıkmıştır (Fuertes-Olivera ve Arribas-Baño, 2008, s. 19). Sözlük türleri bu yapılardan dolayı farklılık arz etmektedir. Örneğin, Bütüncül yapısının düzenlenişe göre alfabetik sözlükler, kavram sözlükleri; Parçacıl Yapının niteliğine göre çeviri ve tanım sözlükleri ortaya çıkmıştır. Bazı araştırmacılar (Landau, 1989; Nielsen, 1990) sözlük yapısını sözlük tasarımı (Bütüncül yapı) ve madde girdisi içerikleri (Parçacıl Yapı) ile ilgili bileşenler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Hartmann ve James (1998) ve Svensén (2009) gibi bazı araştırmacılar sözlüğü Bütüncül, Parçacıl ve kaynak yapıtı oluşturan bölümlerin/bileşenlerin toplamı olarak tanımlanan Bütün yapı olmak üzere üç grupta incelemiştir. Begenholtz ve Tarp (1995) ise bu yapılara ek olarak ilişkisel yapıyı da dördüncü yapı olarak ele almıştır.

a. Bütüncül yapı

Hartmann (1983, s. 225) Bütüncül yapıyı sözlükte yer alan maddelerin toplamı olarak tanımlamıştır. Ona göre sözlük yazımında yapılacak ilk iş sözlükte ele alınacak maddeleri belirlemek, bir başka deyişle Bütüncül yapıyı oluşturmaktır. Madde seçimi kullanıcıların ilgi, ihtiyaçları ve beklentileri temel alınarak sıklık verilerine göre

yapılmalıdır. Madde seçiminde genel olarak iki yaklaşım kullanılmaktadır. Bunlar: adbilimsel ve kavramsal yaklaşım. Ad bilimsel yaklaşımda belirli konu alanları belirlenir ve sözlük amacı doğrultusunda maddeler bu konu alanlarından toplanır. Kavramsal yaklaşımda ise maddeler alfabetik olarak A'dan Z'ye olacak şekilde toplanır (De Schryver, 2003, s. 14).

Hausmann ise Bütüncül yapıyı tanımlarken sözlükte yer alan toplam madde sayısına odaklanmamış, maddelerin düzenlenmesinde kullanılan belirli yöntemlere vurgu yapmıştır (Hausmann, 1977; akt. Nielsen, 1990, s. 51). Sözlük maddeleri düzenlenirken genel olarak iki yöntem kullanılmıştır. Bunlarda biri anlamı esas alıp/alarak anlamdan sözcüğe ulaşma yolu; diğeri ise sözcüğü esas alarak sözcükten anlama gitme yoludur. *Anlamda sözcüğe gitme* yönteminde sözlükler konu alanlarına göre çeşitli başlıklar altında toplanarak açıklanmıştır. Bu yolla düzenlenen sözlükler 'konu alanı sözlükleri' veya 'kavram sözlükleri' olarak da adlandırılmaktadır. Bu tür sözlüklerde, sözcüğün bir konu başlığı altında tek bir anlamı verildiği için çok anlamlı sözcükler farklı konu başlıkları altında yer almaktadır. Çok anlamlı sözcüklerin hangi anlamının esas alındığı bilinemediği gibi hangi konu başlığı altında verildiğini bulmak/tespit etmek de oldukça güçtür. *Sözcükten anlama gitme* yönteminde ise alfabetik bir sistem kullanılmış ve bu sözlükler genel olarak 'alfabetik sözlükler' olarak adlandırılmıştır (Eminoğlu, 2014, s. 101-103). Bunlarda başka özellikle Arap sözlük bilimiinde yaygın olarak kullanılan kelbetme yöntemi de kullanılmaktadır. Bu yöntemde sözcüğün sonundaki son harf esas alınarak son harfleri aynı olanlar bab adı altında toplanmakta, köklerindeki ilk harflerine göre fasl'lara ayrılmakta ve fasl'lardaki sözcükler de alfabetik olarak sıralanmaktadır. Bu yöntemde hazırlanmış sözlüklerde aranılan sözcük, kök harfinin sonuncusuna bakılarak önce hangi bab'da olduğu, daha sonra da ikinci, üçüncü ve diğeri harflerin alfabe sırası izlenerek bulunur/bulunmaktadır (Ülkü, 2011, s. 260). Ayrıca, sözcük yazımının ters çevrilip son harflerine göre alfabetik olarak hazırlanan/sıralanan sözlük biçimleri de mevcuttur/vardır. Bunlarda başka ünsüzler ve ünlüler biçiminde tasnif edilen; sözcüklerin kökenlerine göre tertip edilen; sözcük türüne göre sınıflandırılan ve Kutadgu Bilig indeksinde olduğu gibi sözcüklerin isim, fiil ana başlıkları altında ele alınıp alfabetik ve dilbilgisel olarak sıralanan sözlükler de vardır (Elbir ve Yıldız, 2013, s. 253).

Nielsen (1990, s. 49-66) Bütüncül yapının yalnızca madde başı sözcüklerin dizilimiyle sınırlı olmadığını ve bütünüyle sözlüğe uyarlanması gerektiğini belirterek

Bütüncül yapıyı tüm sözlüğü oluşturan birbirleriyle ilişkili kısım ve bileşenlerin dizilimiyle gerçekleştirilen yapı olarak tanımlamıştır. Bütüncül yapının temel ilkesi genellikle alfabetik olarak düzenlenen sözcük listesiyle Bütüncül yapısal bileşenler arasındaki ilişkiyi sağlamak ve hedeflenen maddeye kolay ve hızlı bir şekilde erişimi sağlamaktır. İhtiyaç duyulan maddelere/bilgilere başarılı şekilde erişilmesi madde işaretinin engelsiz erişimine bağlıdır. Nielsen Bütüncül içerdikleri bileşenlerin sayısına bağlı olarak Bütüncül yapıyı ikiye ayırmıştır. Bunlar: basit Bütüncül yapı ve bileşik Bütüncül yapıdır. Basit Bütüncül yapı en çok iki Bütüncül yapısal bileşenden oluşan Bütüncül yapıdır. Bu yapıya sahip olan sözlükler genel olarak bir önsöz ve alfabetik sözcük listesinden oluşur. Karmaşık Bütüncül yapı ise ikiden fazla Bütüncül yapısal bileşenden oluşan bir yapıdır. Bu yapıya sahip sözlüklerse genel olarak önsöz, alfabetik sözcük listesi ve en az bir ek Bütüncül yapısal bileşenden (listeler, grafikler, vb.) oluşur. Son olarak Hausmann ve Wiegand (2003, s. 219) ise sonraki çalışmalarda Bütüncül yapıyı tüm birimleri içeren ve sözlüksel birimlerin hangi madde altında düzenleneceğini belirleyen yapı olarak tanımlamıştır. Bütüncül yapı farklı tasarımlara bağlı olarak farklı şekillerde sunulabilir. Tamamen alfabetik sözlüklerde madde dosyası dikey olarak düzenlenirken bükümlü madde dosyalarında hücreleme ve gruplama tasarımları uygulanır/kullanılır. Hücreleme, anlamsal olarak ilgili olan ya da olmayan madde girdileri veya maddelerin alfabetik olarak ve alt maddelerin yeni bir satırda listelenmesidir. Gruplama ise sözcükler arasında biçimsel-anlamsal ilişkileri göstermek için katı alfabetik kuralları (dizilim) esneten ve sözlük maddelerinin daha az yer kaplaması ve metinsel dengelemeyi sağlamak için kullanılan bir listeme yöntemidir. Örneğin, bu listeleme yönteminde 'fill' madde girdisi içerisinde yer alan *filler*, *fill in*, *filling station* alt maddeleri bir sonraki madde başı sözcük olan 'fillet' dan önce listelenir.

b.Parçacıl yapı

Parçacıl yapı açıklama, sıralama, örneklendirme gibi sözlük içerik özelliklerinden oluşan bir yapıdır (Baş, 2013, s. 28). Atkins ve Rundel'e göre ise (2008, s. 247) parçacıl yapı veri kategorileri olarak bilinen sözlüksel bilgi türlerinin sıralı listesidir. Parçacıl yapı sözcüklerin temel özellikleriyle ilgili bu sözlüksel bilgi türleri şu şekildedir:

- Sözcük formu: yazım, tireleme; telaffuz; ses, vurgu,
- Sözcük yapısı: önek, sonek, yapım ekleri; sözcük türü, dilbilgisel sıralamalar,

- Sözcük anlamı: soyutluk, somutluk gibi betimsel ögeler; tabu ve biçim gibi edimsel ögeler,
- Dipnot, gönderme: eş/karşıtlar, örnekler, kaynaklar, vb.,
- Sözlük veri tabanı: üst veri ve diğer bilgiler,
- Aşamalı bilgi: parçacıl yapıda yer alan madde ve alt maddelerin hiyerarşik olarak düzenlenmesi.

Benzer görüşleri paylaşan Gouws (2001, s. 104) da parçacıl yapıyı telaffuz, yazım, tanım, çeviri karşılıkları ve açıklamalar gibi madde işaretini ilgilendiren tüm sözlüksel bilgilerin yer aldığı dilsel ögelerle ilgili bir yapı olarak tanımlamıştır. Ona göre parçacıl yapı kullanıcıların ihtiyaç duydukları veriye kolayca erişebilmeleri için sağlam teorik temellere dayalı, açık ve anlaşılır olmalıdır.

Sözlükte yer alan verilerin niteliğine göre parçacıl yapı türlerinden biri veya birkaçı birlikte kullanılabilir. Sözlükte yer alan anlamsal kategoriler içindeki araştırma alanlarının yapısı kullanılacak parçacıl yapının türünü belirler. Yarı bütünleşmiş ve bütünleşmemiş Parçacıl Yapılar ileri düzeyde başvuru becerisi gerektirdiğinden bu bütünleşmiş parçacıl yapılar daha az sözlük tecrübesi olan kullanıcılar için daha uygundur.

Şekil 3. Bütünleşmiş Parçacıl Yapı Örneği (Mbokou, 2006, s. 186)

great adjective (greater, greatest)

1. very big in size, number, or amount, a lot of: *4 is greater than 2. A great crowd filled the streets to see the rugby players go past. The donkey broke its leg and is in great pain. 2 important, or famous: He became a great leader, but he never forgot how ordinary people live.*

guard

1 verb (guards, guarding, guarded)

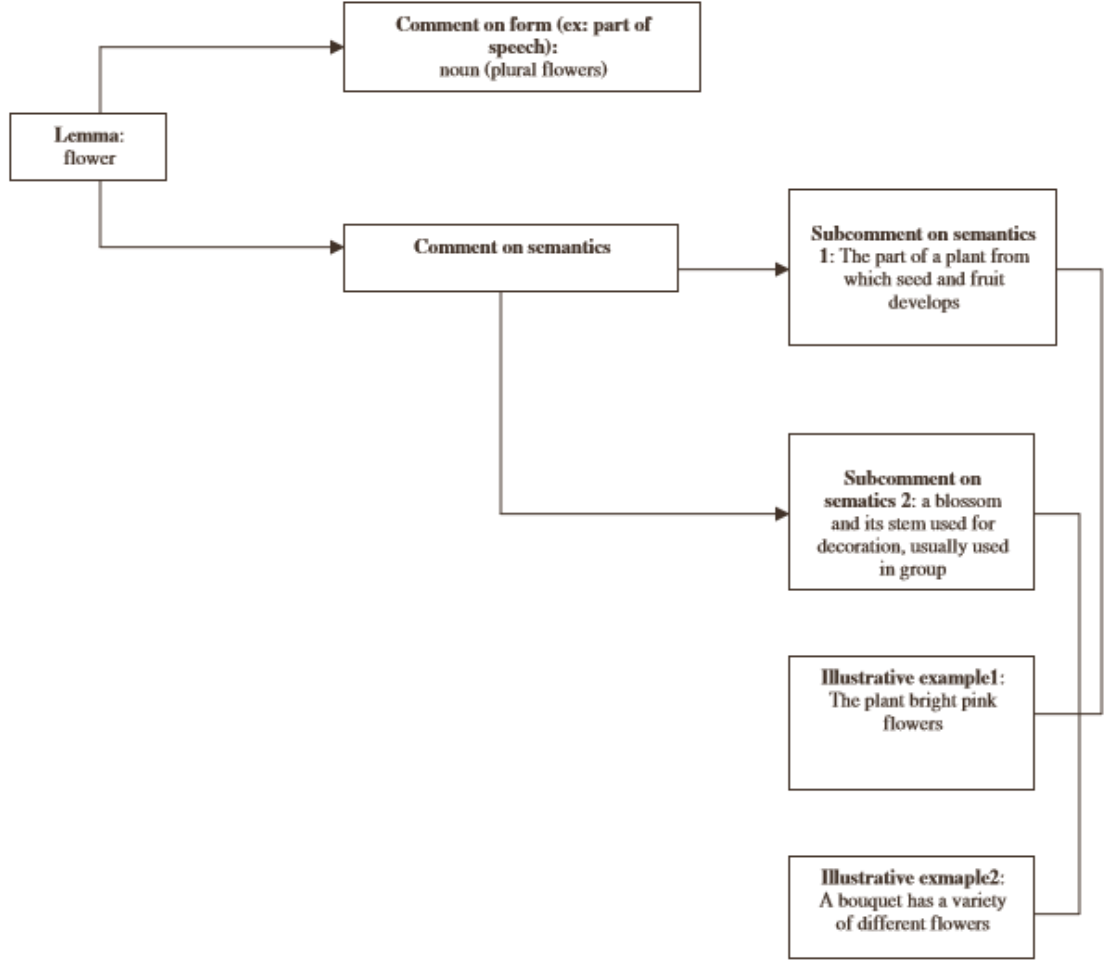
to make sure that someone or something stays safe, to protect: *They bought a dog to guard the house and keep away burglars.*

2 noun a person whose job is to make sure that someone or something stays safe: *The four guards stood next to the president's car to protect the*

Şekil 4. Bütünleşmemiş Parçacıl Yapı Örneği (Mbokou, 2006, s. 186)

Jackson'a göre (2013, s. 24) parçalı yapı kullanıcının madde girdisi içerisinde yer alan belirli bilgi kategorilerine ulaşmasına yardımcı olan yapılardır. Sözlükte yer alan bu sözlüksel bilgiler temel olarak iki kategoriye ayrılır. Bunlar: Biçimsel bilgiler ve anlamsal bilgiler. Biçimsel bilgiler yazım, söyleyiş, biçimbilgisi ve dilbilgisi gibi verilerden oluşur. Anlamsal bilgilerse derlenen sözlüğe bağlı olarak çeşitli veri türlerinden meydana gelir. Bu veriler iki dilli sözlüklerde çeviri karşılıkları şeklindeyken tek dilli sözlüklerde anlam açıklamaları biçimindedir. Tarihsel bilgi, ansiklopedik bilgi, pragmatik ve kültürel bilgi sözlükte yer alan diğer sözlüksel bilgi türleridir.

Sözlüklerde kullanılan anlam gösterim biçimleri şu şekildedir:

1. Sözel biçim: sözlüklerde kullanılan en yaygın anlam gösterim biçimidir. Sözel biçim tanım, açıklama, çeviri karşılığı ve örnek olmak üzere dört gruba ayrılır.

Tanım: tek dilli sözlüklerde en yaygın kullanılan anlam açıklamasıdır. Sözlüksel birimlerin daha ayrıntılı sözdizimsel yapılarla tanımlanmasıdır.

Açıklama: tanımın yeterli olmadığı durumlarda dilsel olgunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak için yapılan ek bilgidir. Artık, açıklamalar öğrencilerin anlamalarını kolaylaştırmak için sınırlı bir sözvarlığı kullanılarak yapılmaktadır.

Çeviri karşılığı: iki dilli sözlüklerde kullanılan tanımlardır. Sözcüğün farklı bir dildeki karşılığıdır.

Örnek: sözcük anlamının daha iyi kavraması için o anlamı destekleyecek ifadelerdir. Derlem, sözlüğe eklenecek iyi bir örnek kaynağıdır. Örneğin, COBUILD CD-ROM ikinci sürümü için (Sinclair 1995) Wordbank derleminden beş milyon örnek kullanmıştır.

2. Sözel unsurların sesli sunumu; elektronik sözlüklerde tanım, madde başı sözcük, örnek gibi sözel bileşenlerin insanlara ait ses kayıtları ya da sentezlenmiş konuşmalar kullanılarak sesli biçimde sunumu mümkündür. Stres, vurgu, tonlama gibi sese ait bürünsel özellikler özellikle dil yeterlilikleri gelişmemiş ana dil konuşucusu olmaya ve görme engelli kullanıcılar için oldukça faydalıdır. Ses kayıtları ya da sentetik konuşmalar gerçek dile ve otantik telaffuza, tanımın sözdizimsel yapısının anlaşılmasına imkan tanır.

3. Sözel olmayan biçim;

Dilsel olmayan seslerin kayıtları; bu tür kayıtlar özellikle yansıma sözcükler için oldukça faydalıdır. Zil sesi anlam açıklamasına resim ya da sözel açıklamalardan daha fazla katkı sağlar. Çevrimiçi Macmillan İngilizce Sözlüğü (Rundell 2007) örneğin gitar, piyano gibi müzikal enstrümanlar, kahkaha, alkış gibi insan sesleri, hayvan ve kuş sesleri, vb. için ses efektleri içermektedir. Örneğin, aslan kükreme sesini 'kükremek' maddesinin altında bulmak mümkündür.

Görsel-resim; görseller çabuk hatırlama ve kavramayı sağlar, ancak sözlükte yer alan tüm maddeler için resim eklemek sözlüğün hacmini ve maliyeti artıracığından uygulanabilir bir yöntem değildir. Resimler, şu ölçütler/kategoriler göz önünde bulundurularak eklenmelidir: yaygın bilinen hayvan, bitki, nesne; şekiller ya da karmaşık eylemler gibi sözcüklerle anlatılması zor olan şeyler; birbirleriyle ilişkili sözcük kümeleri; genelde mecaz veya soyut olarak kullanılan sözcüklerin temel anlamı.

Fotoğraf; kullanımı kolay, kaliteli dijital kameralarla çekilen fotoğraflar özellikle ulaşılması kolay günlük nesnelere için çizimlerden çok daha uygun, ucuz ve kolay bir tercihtir. Gölgeleme, kırık çizgi, oklarla gösterme gibi birçok teknikten faydalanılabilir.

Grafik; görseller ve fotoğraflar somut nesnelere anlamını göstermede etkili bir şekilde kullanılırken edatlar gibi daha soyut ilişkilerin açıklanmasında grafikler oldukça faydalıdır.

Animasyon; bir olayın aşamalarını, bir hareketin ilerleyişini ya da bir dizi eylem aşamalarını aktarmada oldukça faydalıdır. Örneğin, dalmak, püskürmek, tutulmak, bükülmek, şınav çekmek, yukarı itmek gibi eylemlerde kızarmak, somurtmak gibi yüz ifadelerinde bu teknikten faydalanılabilir.

Video; dilsel iletişimin durumsal ve pragmatik bağlamıyla ilgili önemli bilgilerin aktarımında oldukça faydalıdır. Alım-satım, yol sorma gibi işlemlerde etkili bir şekilde kullanılabilir. Ancak, üretimi zor, pahalı ve çok yer kaplayan bir yöntemdir (Lew, 2010, s. 291-303).

Sözlüksel veriler genel olarak üç farklı bölümde yer alır. Bunlar, yazımla ilgili olmayan madde girdilerinde, yazımla ilgili madde girdilerinde ve sözlük dil bilgisi gibi ayrı bileşenlerde (Steyn, 2004, s. 288). Yazımsal madde girdilerinde belirli bir bilgi türünün hızlı ve etkin biçimde tanımlanmasına yardımcı olmak için kullanılan farklı yazı tipi ve boyutu, kalın, italik, büyük harfler kullanılabilir. Yazımsal olmayan madde girdileri farklı bilgi kategorilerini çerçeve, tablo, kutu ve renkli bloklar gibi özel işaretler kullanarak sunar. Ayrı bileşenler ise sözlükte yer alan bilgilerin sözcük listesi dışında bir bölümde bağlamla uyumlu bir biçimde gösterilmesidir. İyi bir parçacıl yapı kullanıcının bu iç arama yolunda veriye hızlı ve etkin bir biçimde ulaşmasını sağlamak için belirli bilgi kategorileri arasındaki sınırları ve farklı arama alanlarının konu ve kapsamını belirten yazımsal ve yazımsal olmayan yapısal işaretler kullanılmalıdır. Yapısal işaretler kullanıcının iç arama yolunu kolaylaştırmak, okunabilirliği ve algılanabilirliği artırma ve maddenin farklı anlamlarını göstermede oldukça önemlidir (Louw, 1999, s. 113-115).

Ayrıca, sözlük türü, kullanıcıların ilgi, ihtiyaç ve beklentilerine göre değişen farklı parçacıl yapı türleri de vardır. Bunlar: Bütünleşmiş, bütünleşmemiş ve yarı bütünleşmiş parçacıl yapılarıdır. *Bütünleşmiş parçacıl yapıda* anlamsal açıklamalar arasında doğrudan bir ilişki vardır. Madde girdisi içerisinde yer alan çeviri ve

açıklamalar, her bir dilsel ve anlamsal farklılıklar açıklayıcı örneklerle desteklenir. İç metin kullanıcıyı doğrudan çeviri karşılığına ya da açıklamaya yönlendirir. Bütünleşmiş parçacıl yapı sözlük hacmini artırmasına/çok fazla yer kaplamasına karşın sözlük başvuru işlemini oldukça kolaylaştırmaktadır. *Bütünleşmemiş parçacıl yapıda* yer alan anlamsal açıklamalar ya da çeviri karşılıklarında yer alan veriler ayrı bir metinde gösterilir. İç metin, çeviri karşılığı ya da anlam açıklamasından sonra alt anlam açıklaması şeklinde verilmez. Bu nedenle bu parçacıl yapı türü sözlüğün hacmini oldukça artırır. Belirli bir çeviri karşılığı ya da anlam açıklamasıyla ilgili eş metinleri bulabilmek için maddenin ya da madde girdisinin tamamına bakılması gerektiğinden sözlüğe hızlı erişimi engeller. Örneğin, iki dilli sözlüklerde kullanıcı açısından hangi çeviri karşılığının hangi örneğe karşılık geldiğini belirlemek/bulmak oldukça güçtür. *Yarı bütünleşmiş Parçacıl Yapıda* ise bütünleşmiş ve bütünleşmemiş parçacıl yapının bir birleşimidir. Kullanıcıların kodlama ve çözümlene işlemlerinde yardımcı olur. Bütünleşmiş Parçacıl Yapı çözümlene işlemleriyle ilgiliyken bütünleşmemiş parçacıl yapı kodlama işlevine yöneliktir (Mbokou,2006, s. 185-188).

c.İlişkisel yapı

Kullanıcıyı bir madde girdisinden diğer madde girdisine yönlendiren bir çapraz gönderme sistemidir (Gouws, 2001, s. 91). Çapraz gönderme yöntemi olan İlişkisel yapı sözlüğün farklı bileşenleri arasında ilişkiler kurmaya yarayan sözlük bilimsel bir yöntemdir. Wiegand 'a göre (1996) sözlük bilimsel çeşitli İlişkisel yapısal araçlar kullanarak sözlük kullanıcılarını referans noktasından/durumundan referans adrese yönlendirir. Bu işlem genellikle referans madde girdisi kullanılarak yapılır ve sözlük kullanıcısının gerekli ek sözlüksel verilere ulaşmasını sağlar. Referans madde girdisi ve referans arasında bir referans ilişkisi kurulur. Referans madde girdisi *ayrıca bkz, karşılaştırın* gibi referans ilişkisini belirten referans imi ve referans adresi belirten ayrı metin bölümlerinden oluşur. Hangi maddenin referans madde girdisi olacağı hususunda sıklık verilerinden faydalanılmalıdır. Diğer maddeden daha sık kullanılan madde (Mbokou,2006, s. 195) referans madde girdisi olarak belirlenmelidir Temel ilişki genelde karşıt ve eş anlamlılar arasındadır. Yakın anlamlı veya haftanın günleri gibi bir takım sözcük kümeleri arasında çapraz gönderme sistemi ilişkisi kurulmalıdır. İlişkisel yapı teorisine göre üç farklı referans adresi vardır: iç referans adresi, dış referans adresi ve sözlük dışı referans adresi. İç referans adresinde İlişkisel yapısal ilişki madde girdisinin sınırlarını aşmaz. Bu dipnot türü bir madde girdisindeki farklı Parçacıl

Yapısal girdiler arasında bütünlük sağlamak için kullanılır. Bu referans girdileri kullanıcıyı referans noktasından aynı madde girdisindeki adrese yönlendirir. Dış referans adreste dipnot madde girdisinin sınırlarını aşar. Dış referans adresler için iki arama alanı tanımlanabilir. Sözlük madde girdileri metinlerdir, ancak sözlüksel metne hâkim olan esas kelime listesinin alt metinleri olarak da işlev görebilirler. Dış referans adres diğer madde işareti veya diğer madde girdisinde Parçacıl Yapısal bir bileşen olarak esas kelime listesinin başka bir yerinde ya da esas kelime listesinin dışında ayrı bir metinde bulunabilir. Bazı sözlüklerde iç ve dış referans adresleri birlikte de kullanılır. Sözlükler kullanıcıyı eş, karşıt, üst anlamlar gibi ilişkilerle referans noktasının madde işaretiyle bağlanan dış adreslere yönlendiren İlişkisel yapıyı kullanırlar. Sözlük dışı referans adres sözlükteki bir metin bölümünü sözlük dışındaki bir kaynağa yönlendirir. Sözlüklerin arka/son bölümü sözlükte ele alınan terminolojiyle ilgili çok sayıda bilgi bulunabilen bibliyografyayı içermektedir. Birçok madde girdisi kullanıcıyı arka bölümdeki bibliyografyaya yönlendiren özet bibliyografik referanslar içerir. ‘Bibl.’ referans imiyle özet bibliyografik kaynaklar açıkça belirtilir (Gouws ve Prinsloo, 1998, s. 18-22).

Sözlük yalnızca metinlerden oluşmaz. Geniş bir bağlamdan alınan ve geleneksel bir yapıda düzenlenen bilgi parçalarından oluşur. Sözlükteki bu dağılım yapısı bilginin bağlamından bağımsız değerlendirilmesine/incelenmesine yol açar. Sözlük bilimcinin buradaki rolü bu bilgiyi sözlük yapısının kurallarını izleyerek bağlamı dışında anlamlı kılmak ve kullanıcının sözlükte en yüksek düzeyde bilgiler edinmesini sağlayan ilişkiler ağı kurmaktır.. Sözlük yapımında geleneksel bir yapı izleyerek bir sözlük farklı metin veya metin bileşenleriyle bağlantılı bilgiler içerebilir. Açıkça tanımlanmış işlevi olan bir sözlük bu metinler arasında sistematik olarak bağlantı kuran dipnotlar geliştirir. Dipnot kullanarak kavramsal sistemler ve doğal dil bilimsel ilişkilerin tekrar kurulması tutarlı, kullanıcı dostu ve sözlük alanında tasarruf sağlayan sözlükler üretilmesini sağlar (Nkomo, 2007, s. 373-375).

Parçacıl Yapıda temsil edilen veri kategorileri birbirinden bağımsız olarak mevcut değildir ve diğer sözlüksel madde girdilerine atıfta bulunmaktadır. Örneğin, dipnot oluşturan eş ve zıt anlam kategorileri sözlüğün diğer madde girdilerine atıfta bulunur. Bazı veri kategorileri birbirleriyle ilişkilidir; yani benzer bir alan ya da alt alana aittir. Bu ilişkilerin tanımlanmasına ek olarak meso yapıda yer alan bibliyografik

atıflar ve bütüncü bağlantıları gibi sözlükte olmayan bilgilere ait atıflar da vardır. Sözlüğün meso yapısı şu bölümler/madde girdileri arasında ilişkiler ağı kurar:

1. Hiyerarşik ilişkilere ve olası bağımlılığa izin veren veri kategorileri arasında. Örneğin, yalnızca İngilizce, Almanca ve diğer Hint-Avrupa dillerinde fiiller için gerekli olan/geçerli olan yardımcı fiil veri kategorisi. Meso yapı yardımcı fiillerin fiillerin bir alt türü olduğunu ve böylece bu veri kategorilerinin ilişkili olduklarını açıklar.
2. Sözlükte diğer öğelere dipnot oluşturan sözlüksel öğeler içeren sözlüksel öğeler arasında. Bunların birlikte dipnot yalnızca eş anlam zıt anlam vb, şeklinde değil, aynı zamanda açık, tanımlı referanslar, tematik benzerlikler (anlamsal(anlambilimsel alanlar) ya da başka herhangi bir referans şeklinde olabilir/mevcuttur.
3. Bir çeşit referans imi kullanılarak atıf yapılan eskiz/taslak dilbilgisi ve bükünlü (çekimli) tablolar içeren ön bölüme.
4. Başka kaynak ya da bütüncüye atıf yapan dışsal/harici bilgilere (Trippel, 2006, s. 3).

d.Bütün yapı

Sözlük Bütün yapısı ön, orta ve arka bölüm dahil olmak üzere tüm metinsel çerçeveyi kapsayan yapıdır (Karpinska, 2015, s. 51). Genel olarak sözlük yapısının her bir ayrı madde girdisinin tasarımı (bütüncül yapı) ve içeriği (parçalı yapı) ile ilgili bileşenlerden oluştuğu kabul edilir. Ancak, bu tanımlamanın sözlüğün çok boyutlu yapısı farklı içerik yapısına karşılık gelen göz önüne alındığında eksik olduğu anlaşılmaktadır. Sözlük bileşenleri ayrıntılı olarak incelendiğinde sözlüğü oluşturan yapıların çok daha çeşitli ve değişik düzeylerde birbiriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Bütüncül ve Parçalı Yapının yanında farklı yapısal bileşenler de vardır. Kaynak yapıtı oluşturan bölümlerin/parçaların toplamı/bütünü olarak tanımlanan Bütün yapı da bu yapılardan biridir (Fuertes-Olivera ve Arribas-Baño, 2008, s. 19).

Sözlüğü oluşturan bu bölümler şunlardır: Başlık (ana başlık), içindekiler tablosu, kullanım kılavuzu, sözlük dilbilgisi, sözcük listesi, ekler, kısaltmalar, listeler ve kodlar. Bu bileşenlerin bazıları önsöz gibi metinsel işlevsel bölümlerken, başlıklar ve sayfa başlıkları gibi bazıları da metinsel olmayan işlevsel bölümlerdir. Sözcük listesinden önceki işlevsel metin bölümleri ön bölüm olarak adlandırılır. Sözlüklerin tür, kapsam ve amaçlarına göre ön bölümde yer alan işlevsel metinler değişiklik gösterebilir. Sözlükte hangi sözlüksel öğelerin maddeleştirileceğine ilişkin kriterler sözlük ön bölümde kullanıcı kılavuzunda ele alınır. Ön bölüm, kullanıcının aradığı bilgi türünün yerini bulmada yardımcı olur. Ön bilgiler sözlüğün kapsam, uygulama ve işlevi için gereklidir.

Sözlüğün neden yayımlandığı, bu tanıtım bölümü ayrıca sözlüksel ve eğitsel etkinliklerle ilgili kısa bir özetini verir. Yine sözlüğün kaynağı ön bölümde verilir. Sözcük listesinden sonraki işlevsel metinler ise arka bölümü oluşturur. Arka bölümde yer alan metin bölümleri de sözlüklere göre çeşitlilik gösterir. Sözcük listesine ait olmayan, ancak sözcük listesine eklenen orta bölüm birimleri olarak bilinen ekler de vardır. Sözcük listesi ve sözlük formunun özelliklerini tanımlayan kullanım bilgileri hariç (meta-metin olarak da bilinen) ön bölüm ve arka bölümde yer alan metinler isteğe bağlıdır. Arka, orta ve ön bölüm dış bölüm olarak da adlandırılır (Steyn, 2004, s. 281). Bütün yapı sözlüğün tüm uygulamalarını içeren yapıdır. Genel olarak başlık sayfası, tarih, yazar, telif hakkı ve yayımcı ile ilgili detayları içeren yayım bilgileri, önsöz, içerik tablosu, kullanım kılavuzundan oluşan ön bölüm; genellikle alfabetik olarak düzenlenen ana sözcük listesi ve yayımcı kuruluşun tanıtım bilgilerinin yer aldığı arka bölümden oluşur (Gibbon, 2012, s. 266).

Benzer görüşleri paylaşan Rodriguez de (2016) Bütün yapıyı sözlükte yer alan tüm bölümleri içeren bir yapı olarak tanımlamıştır ve Rodriguez bu bölümleri ön bölüm, sözcük listesi ve arka bölüm olmak üzere üçe ayırmıştır. Ön ve arka bölümler genel olarak kapaklar, yayım bilgileri ve aşağıdaki bölümlerden oluşur:

- İçerik tablosu,
- Sözlüğün temel özelliklerini, amacını, hedef kitlesini, derlerken kullanılan veriyi ve diğer gerekli yazımsal/editöryal bilgileri açıklayan tanıtım/giriş bölümü veya önsöz,
- Sözlükteki bölümleri, sözcük girdilerinde kullanılan kuralları gösteren kullanım kılavuzu veya yönergeler,
- Sözlükte ele alınan dille ilgili temel dilbilgisi konularının kısaca açıklandığı dilbilisel bilgi,
- Kısaltmalar listesi,
- Ön ek ve son ek listeleri,
- Düzensiz fiiller listesi,
- Ağırlık ve ölçü birimleri gibi değişim tabloları,
- Kaynak dizini,
- Resimler/örnek açıklamalar

Bütün yapı işlevsel bölümlerden oluşur, ancak bu işlevsel bölümlerin tamamı metinlerden oluşmaz. Örneğin, önsöz, kullanım kılavuzu gibi işlevsel bölümler metinlerden oluşurken başlık, baskı gibi diğer işlevsel bölümler metinlerden oluşmaz.

Araştırmacılar birçok durumda ön ve arka bölümde yer alan bölümlerin bir bütün olarak işlevsel olmadığını, ancak işlevsel metin türleri içerdiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, bu bileşenlerin birçoğu kısaltmalar, ekler gibi bazı sözlüklerde ön bölümde yer alırken bazılarında arka bölümde yer alır. Ön bölümde olması zorunlu olan tek bölüm kullanım kılavuzudur. Dış bölümde yer alan bileşenler bütünleştirilmiş ve bütünleştirilmemiş bileşenler olmak üzere ikiye ayrılır. Ana sözcük listesinde yer alan bilgileri tamamlayan, sözlük içeriği ve amacıyla ilişkili olan bileşenler kısaltmalar listesi, kişi adları, dilbilgisi verileri gibi bileşenler bütünleşmiş/tümleşik bileşenlerdir. Ana sözcük listesi içeriğiyle doğrudan ilgili olmayan işaretler, semboller, ölçümler listesi gibi dış bölüm bileşenleri ise bütünleşmemiş/tümleşik olmayan bileşenlerdir (Karpinska, 2015, s. 51-53).

Sözlük kullanımı. Sözlük kullanımı başvuru amacıyla yapılan kişisel bir dizi eylem bütünüdür (Yüksekkaya, 2001; akt. Melanlıoğlu, 2013, s. 267). Bireyin okuduğu metinlerde karşılaştığı ve anlamını bilmediği sözcükler için sözlüğe bakma eğiliminin süreklilik göstererek bir davranış biçimine dönüşmesidir (Yaman, 2010, s. 737). Belirli bir soruya cevap bulmak/aramak için bireyin sözlüğe başvurduğunda oluşan durumdur (Bergenholtz ve Tarp, 2004, s. 24).

Sözlük kullanım araştırması ise daha nitelikli sözlükler üretmek ve sözlük kullanıcılarının sözcük arama becerilerini geliştirmek amacıyla yapılan araştırmalardır (Abecassis, 2007, s. 254). Sözlük kullanıcılarının deneyimledikleri/karşılaştıkları yapısal problemleri ele alan bir alandır (Hartmann, 2010, s. 17). Hangi sözlüklerin daha etkili oldukları (tek dilli-iki dilli, vb.), kullanıcıların bu sözlüklerle ilgili görüşleri/tutumları, kullanıcıların sözlük kullanımı konusunda aldıkları eğitim ve metin alımlama, çeviri ve metin üretimi gibi çeşitli işlemlerde sözlüklerin ne kadar etkili oldukları noktasında bilgi sağlayan bir alandır (Atkins ve Varantola, 1998, s. 21).

Sözlük bilimciler mümkün olduğunca ayrıntılı olarak dili tanımlar ve açıklama geliştirirler. Ancak, bu tanımlamaları, açıklamaları ve sözlüğün üst dilini sınırlayan bazı kriterler oluşturmak zorundadırlar. Bu kriterler sözlüğün tasarlanma amacı, sözlük hedef kullanıcıları ve hedef kullanıcıların başvuru becerileri ve sahip oldukları bilgi türleri ile ilgilidir (Tono, 2001, s. 9). Sözlükler sunulan sözlüksel bilgilere veya satış rakamlarına göre değil kullanıcıların bu bilgileri nasıl yorumladıklarına bakarak/göre değerlendirilmelidirler. Sözlük bilimciler için sözlüğün içeriği kullanıcı ihtiyaç ve beklentine göre belirlenmelidir. Örneğin, sosyolojik perspektifin sözlük bilimiinde

tartışılmasına başlanmadan önce yapılan çalışmalarda sözlük kullanıcılarının sözlükleri çoğunlukla yazım/lama ve sözlük anlamları için kullandıkları ve telaffuzu çok önemsemediklerini ortaya koymuştur. Sosyolojik bakış açısına göre ise sözlük kullanımında sözlük bilimciler tarafından sağlanan bilgi kategorileri değil sözlük kullanıcılarının iletişimsel ihtiyaçları belirgin rol oynamıştır. Bu yüzden sözlüksel eksikliklerden kaynaklanan iletişim problemlerinin azaltılması ve ortadan kaldırılması sözlüğün temel amacı olmalıdır (Dziemianko ve Lew, 2006, s. 1-2).

Kaynak yapıt ve kullanıcı arasında bağlantı kurma amacına hizmet eden deneysel kullanıcı araştırmasının sistematik olarak ele alınması gerektiğini belirten ilk kişi Hartmann'dır. Hartmann, sözlük kullanımına etki eden faktörleri şekil 8.'deki gibi ifade etmiştir. Hartmann bu sınıflamasında yalnızca sözlük kullanıcılarının ve sözlük kullanımlarının sosyolojik yönlerini hesaba katmamış, ayrıca kullanıcıların başvuru becerileri ve sözcük arama işlemlerini de dikkate almıştır (Tono, 2001, s. 10). Berhenholtz ve Tarp (2004, s. 25) ise kullanım durumlarını iletişim temelli ve bilgi temelli durumlar olmak üzere ikiye ayırmıştır. İletişim temelli durumları ise kendi içinde metin alımlama, çeviri ve metin üretimi gibi alt kullanım durumları şeklinde belirtmişlerdir. Örneğin, kullanıcılar sözlüğe metin üretimi için aşağıdaki bilgi kategorileriyle ilgili başvururlar:

- semantik
- dilbilgisi
- fonetik
- yazım kuralları
- etimoloji.

Abecassis (2007, s. 249)'e göre ise sözlükler sınıf gibi resmi öğrenme ortamlarında, çevirmenler için profesyonel ortamlarda ya da yabancı bir ülkeye yapılan ziyaret gibi gayri resmi ortamlarda kullanılabilir/referans olarak başvurulabilir. Bu durumlarda sözlükleri tek-iki dilli ve iki dillileştirilmiş sözlükler olarak ve kullanıcıları da anadil-yabancı dil konuşucuları olarak sınıflandırmak mümkündür.

Tablo 1. Sözlük Kullanımına Etki Eden Faktörler (Hartmann, 1987; akt. Koçmar, 2011: 49).

Bilgi	İşlem
anlamlar/eş anlamlılar	anlamları bulma
sesletim/söz dizimi	sözcükleri bulma
heceleme/köken bilgisi	çeviri, vb.
adlar/durumlar, vb.	
Kullanıcılar	Amaçlar
çocuk	anadili bilgisini genişletme
öğrenci/stajyer	yabancı dil öğrenme
öğretmen/eleştirmen	sözcük oyunları oynama
bilimci/yazman	rapor oluşturma
	yabancı dil metinleri okuma/ çözümleme, vb.

Sözlük kullanım araştırmalarında kullanılan temel araştırma türleri şunlardır:

Metin ya da sözcük alımlama; bu araştırma türü kullanıcıların okudukları metinle ilgili kullanılan sözlük türü (tek-iki dilli), araç/ortam (basılı-elektronik sözlük), madde girdisi ya da ilgili bileşenler (tanımlama biçimleri, örneklerin otantik ya da oluşturulmuş örnekler gibi söz varlığı tanımlamada olası sınırlıklar) gibi faktörleri temel alır. Burada önemli olan değişken kullanıcının metni bütün olarak mı ya da metindeki seçili öğeleri algıladığıdır/alımladığıdır.

Metin ya da sözcük üretimi; bu tür araştırma soruları dil üretiminin kullanılan kaynak yapıt türü (tek dilli sözlük, tek dilli kavram sözlüğü veya iki dilli sözlük), araç/ortam (basılı-elektronik sözlük) gibi faktörlerden nasıl etkilendiğiyle ilgilidir.

Burada önemli olan değişken kompozisyon yazma gibi yazıya dayalı işlemlerde kaynaktaki bilginin yanlış yorumlanmasından kaynaklanan hata oranıdır.

Söz varlığı öğrenimi; bu kategori hem diğer görevlerle ilgili hem de söz varlığı öğreniminin kendi belirli amaçlarıyla ilgili çalışmaları kapsar. Kullanıcıların sözcük dağarcığını geliştirmek için ne tür stratejileri kullandıkları, bu amaçlar için ne zaman sözlük kullandıkları ve sözlük kullanımında ne tür bireysel farklılıklar gösterdikleri (öğrenme stilleri gibi) gibi konuları temel alır. Burada önemli olan değişken sözlük kullanıcılarının söz dizimsel özellikler, anlamlar gibi yeni ifadelerle ilgili öğeleri hatırlama becerileridir.

Testlerde sözlüksel performans; bu alandaki çalışmalar sözlük kullanımının dil testlerinin geçerlik ve güvenilirliğini ne ölçüde etkilediğini belirlemek için yabancı dil öğrencilerinin okuma-yazma işlemlerindeki performansları ve bu işlemlerde sözlük kullanımları arasındaki ilişkiyi inceler.

Sözlük becerilerini test etme; bu araştırma türü eğitsel program ve materyallerin sözlük becerileri öğretimindeki etkililiğiyle ilgilidir. Burada önemli olan değişken sözlük kullanımındaki yeterlidir (Hulstijn ve Atkins, 1998, s. 8-9).

Sözlük kullanım araştırmalarında kullanılan başlıca teknikler ise şunlardır:

Sözlük kullanıcı profili formu; kullanıcıların/denek/cevaplayıcı yabancı dili neden öğrendikleri, mevcut dil seviyeleri, yabancı dil çalışma türü, sözlük becerileri konusunda aldıkları eğitim ve tek-iki dilli sözlüklerle ilgili tecrübe ve görüşlerini araştırır (Atkins ve Varantola, 1998, s. 23).

Sözlük araştırma testleri; soruların sözlük becerileri ya da dil bilimsel işlemlere göre sınıflandırıldığı testlerdir. Bu sorular kullanıcıların sözlük dilbilgisel ve üst dil, çeviri, sözcük türü, boşluk doldurma, vb. bilgilerini test eder. Gerektiğinde sözlük kullanmalarına izin verilir ve kullanıcılar bu işlemlerde kullandıkları sözlük türünü belirtirler (Atkins ve Varantola, 1998, s. 23). Anket temelli çalışmalara/incelemelere göre daha güvenilir ve objektif veriler elde edilir. Okuduğunu anlama testleri en yaygın kullanılan test tekniğidir (Lew, 2004, s. 47).

Anket; en yaygın kullanılan sözlük kullanımı araştırma yöntemidir. Sözlük kullanım durumları, bağlamı, arka planı, veri kategorileri, sözlük kullanım sıklığı, sözlük edinimi, vb. konularda bilgi sağlayan ve aynı anda birçok kişiye uygulanabilen önemli bir demografik veri toplama tekniğidir. Ancak, elde edilen verilerin güvenilirliği ve kullanıcıların gerçek kullanım durumlarını yansıttıkları tartışmalıdır. Anket sonuçları

objektif olgulardan çok cevap veren kişilerin algılamalarından oluşur. Diğer bir problem araştırmacı tarafından cevaplayıcılara iletilen/aktarılan soru ve yönergelerle ilgilidir. Cevap veren kişilerin anketin içeriğini anlayabilmeleri ve doğru şekilde yorumlayabilmeleri için kullanıcıların ana dili kullanılmalıdır. Birden fazla ana dil olduğu durumlarda anket bu dillere tercüme edilmelidir. Teknik dil, jargon ve anlaşılmasız üst dil kullanımından kaçınılmalı, onun yerine günlük dil kullanılmalıdır (Lew, 2004, s. 40-42). Sayfa düzeni açık, anlaşılır olmalı ve sayfayı ikiye bölüp soru oluşturulmamalıdır. Sorular olumsuz ifade içermemelidir. Anket sorularını oluşturmadan önce her bir durum için çoktan seçmeli, açık uçlu soru ya da her ikisinin birlikte kullanımının uygun olup olmayacağı belirlenmelidir. Ayrıca sonuçların nasıl kodlanacağı ve işleneceği anket oluşturulmadan önce belirlenmelidir (Lew, 2002).

Olgu çalışması; çok az sayıda katılımcı gerektiren bir tekniktir (1-12 kişi arası değişen). Kompozisyon yazma gibi bazı işlemlerde kapsamlı sözlük kullanımı analizine dayanır. Veri toplama için gözlem protokolleri, öz bildirim raporları gibi teknikler kullanılır. Az sayıda katılımcı olması istatistiksel genellemeler yapmayı zorlaştırır ve bu durum tekniğin kullanılabilirliğini sınırlar (Lew, 2004, s. 43).

Gözlem protokolleri; sözlük kullanım işlemleri hakkında hem sözlük yapısı hem de sözlük kullanıcılarının düşünme ve karar verme işlemleri hakkında bilgi edinmek amacıyla yapılan yazılı ve sözlü protokollerdir. Sesli düşünme protokolü en sık kullanılan protokol türüdür (Lew, 2004, s. 43). Sesli düşünme protokolünde yedi farklı sözcük bulma stratejisi belirlenmiştir:

- *Yok sayma stratejisi*; kullanıcı madde girdisinde yer alan sözcük türü, etimoloji gibi yardımcı ek bilgilerden tam olarak yararlanmaz.
- *Olumlama stratejisi*; kullanıcı ek bilgileri kullanır, ancak madde girdisinde yer alan anlamın doğru olduğunu ve kullanıldığı bağlama uyarlanamayacağını varsayar.
- *Azaltma stratejisi*; kullanıcı çok anlamlı sözcüklerde tüm anlamlara bakmaz, yalnızca ilk birkaç anlama odaklanır.
- *Kontrol stratejisi*; kullanıcı sözcüğün olası anlamını sözlük tanımıyla karşılaştırarak tahmin eder.
- *Açıklama stratejisi*; kullanıcı sözcüğün tanımını farklı şekilde ifade eder.
- *Artırma stratejisi*; kullanıcı hedef sözcük için tüm tanımlarda ortak olan ve bağlama uyandıran bir anlam çıkarır.

o *Çoklama stratejisi*; kullanıcı hedef sözcüğün madde girdisindeki tüm anlamlarını tarayarak tek bir anlama indirger (Abecassis, 2007, s. 254).

Ancak, verileri işleme ve yorumlama çok zaman aldığından yalnızca sınırlı sayıda katılımcı bu tür çalışmalarda yer alabilir (Tarp, 2017, s. 43).

Öz bildirim raporları; gözleme dayalı çalışmalarda kullanılır. Anketlerde olduğu gibi kullanıcılar sözlük kullanım durumlarında olgulardan çok kendi inanç ve algılarını ifade edebilirler. Bu da bu tekniğin en büyük sınırlılığıdır (Lew, 2004, s. 43). Gerçekleştirdikleri tüm sözcük aramalarındaki detayları ve aradıkları bilgiye ulaşım ulaşımadıkları ve sözlükten memnuniyet düzeylerini yazmaları istenir (Lew, 2002).

Günlük dosyalar; kullanıcıların belirli zaman aralığında girdikleri internet sayfalarının ‘geçmiş menüsü’nde saklanan verileridir (Boz, 2015, s. 45). Hangi veri türleri hangi kullanıcılar tarafından ağırlıklı olarak hangi durumlarda kullanıldığı sorusuna cevap arar (Müller-Spitzer, 2008, s. 224).

Sözlük araştırmasında kullanılacak tüm tekniklerin bazı sınırlılıkları olduğundan yalnızca tek bir teknik yerine birkaç farklı teknik kullanmak ve sonuçlarını karşılaştırmak geçerlik ve güvenilirlik açısından önemlidir. Ayrıca doğrudan gözleme dayalı tekniklerle ilgili sözlüğü alındığı tarih, evde kullanım sıklığı, belirli bir sözlük tercihi, sözlük memnuniyet gibi hususlar göz önünde bulundurulmalıdır (Lew, 2002).

Diğer kuramsal sözlük bilimi alanları. Sözlük bilimi, sözlük tarihi, sözlük eleştirisi, sözlük tipolojisi, sözlük yapısı ve sözlük kullanımı ile sınırlandırılmaz. Bunlardan başka sözlük araştırma alanları da vardır. Bu alanların sınırları ve sayıları bilgi teknolojilerinin ve sözlük biliminin ilerlemesi ile birlikte artış gösterecektir. Örneğin elektronik sözlük veya ‘bilgisayarlı sözlük bilimi’ olarak da son yıllarda büyük bir ivme kazanmış ve çeşitli boyutlarla günlük hayatın içinde önemli bir kazanmıştır. Akıllı cep telefonlarının ve bunlarla birlikte çalışan sözlük uygulamalarının da bilgisayarlı sözlük bilimine dahil edilmesiyle birlikte bu alan apayrı bir çalışma alanı olmaya doğru yol almıştır. Ancak, bu alanda yerleşik kalıplar ve üretilen kaynak yapıtların yapılarını tanımlayacak standart bir çerçeve yoktur. Bununla birlikte çeşitli teknoloji ve etkinliklerle ilgili/bağlantılı en az yedi husus tanımlanabilir. Bu hususlar şu şekilde sıralanabilir:

- Derlem dil bilimi, kaynak yapıtlar/sözlüksel başvuru kaynakları için veri ve kanıt kaynağı olarak metin materyallerinin kullanımı ve düzenlenmesiyle ilgili bir uzmanlık;

- Frekans ve kullanım kriterleriyle desteklenmiş sözcük listesi seçimi;
- Madde başı sözcük olarak kullanılan tek standart formların altında sözcük kalıpları ve türetimlerin maddeleştirilmesi;
- Çok anlamlı madde başı sözcüklerin çeşitli anlamlarının ayrılması ya da anlam ayrımı;
- Resimli illüstrasyonlar ve diğer grafik araçları;
- Sözlük düzenlemesinde kullanılan sözcük işleme ve veri tabanları sistemleri;
- Basım ve yayımlama işleri/işlemleri için bilgisayar desteği.

Dünyanın farklı yerlerindeki sözlüksel çalışmalarda bilgi teknolojilerinin kullanımı noktasında sözlük bilimcileri harekete geçiren başka kişisel, bölgesel, dilsel ya da kültürel faktörler gibi değişik bakış açıları da vardır. Çin, Hindistan ve Japonya'daki logografik/logographic ve hecesel yazılar bu duruma örnek olarak verilebilir. Ayrıca uzmanlaşma, profesyonelleşme, globalleşme ve disiplinler arası işbirliği düzeylerdeki artış da teknoloji kullanımını zorunlu kılan diğer sebepler olarak sayılabilir (örneğin özel teknik alanlar için çok dilli terminolojilerin üretiminde) (Hartmann, 2003, s. 6-7).

Uygulamalı Sözlük Bilimi (Practical Lexicography)

Pratik sözlük bilimi, sözlüklerin planlanması, yazılması ve derlenmesi gibi işlemlerden oluşan profesyonel bir etkinliktir (Bergenholtz ve Gouws, 2012, s. 38). Sözlük biliminin sözlük yapımı ile ilgili bir alanıdır (Tono, 2001, s. 7). Sözlük yapma, yazma ve oluşturma üzerinde duran uygulamalı bir çalışma alanıdır (Kahraman, 2016, s. 3293). Yeni sözcükler bulma veya mevcut sözcüklerin yeni anlamlarına odaklanarak farklı metin ve metin türlerini araştırma gibi temel işlevleri olan bir alandır (Storjohann, 2003).

Kocaman'a göre (1998, s. 111-112) bir sözlüğün hazırlanması genel olarak şu aşamalardan oluşur:

A. Planlama;

- Gereksinimlerin saptanması,
- Kaynak sağlanması,
- Sözlük boyutunun belirlenmesi,
- Uzmanların örgütlenmesi.

B. Uygulama;

- Veri toplanması,
- Seçme ve düzenleme,
- İlk metnin yazılması,
- Metnin gözden geçirilmesi, düzeltmelerin yapılması,
- Yeniden inceleme ve düzeltme,
- Sayfa düzeni,
- Sayfanın birkaç kez denetlenmesi,
- Basıma hazırlık,
- Basım ve ciltleme.

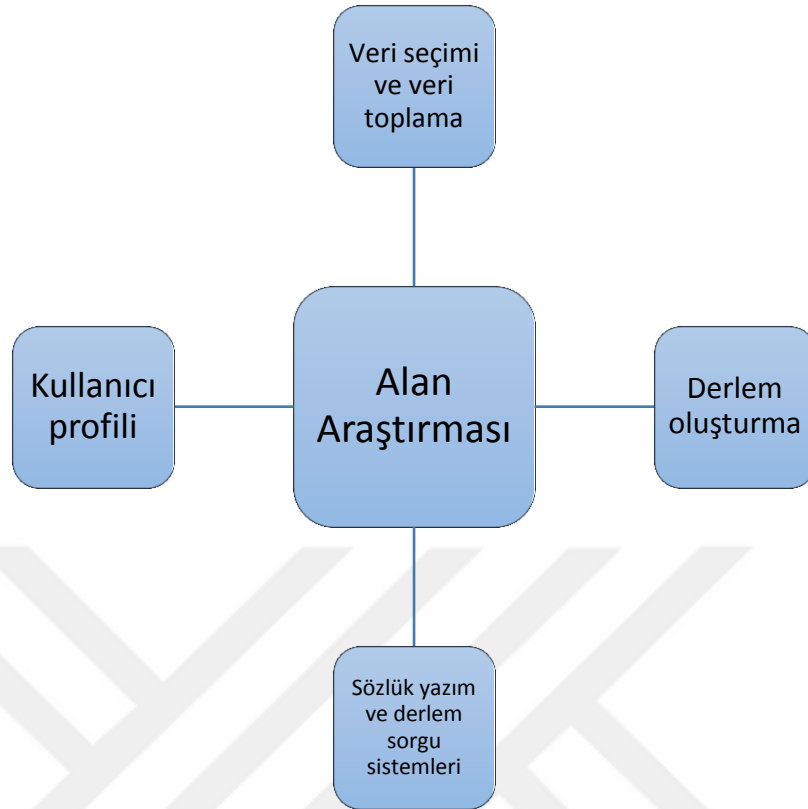
Bergenholtz ve Gouws'e göre (2012, s. 35) ise pratik sözlük bilimi şu aşamalardan oluşur:

- Alan araştırması,
- Açıklama/Tanımlama,
- Sunum.

Alan araştırması. Sözlükler konuşma topluluğu üyeleri tarafından kullanılan sözvarlığının bir tanımıdır. Ham dilsel veriler olan bu sözvarlığının işlenip sözlük adı verilen bir ürün haline gelmesi sözlüksel işlem olarak adlandırılır. Sözlüksel işlemin alan araştırması olarak adlandırılan/isimlendirilen ilk aşamasında öncelikle piyasaki boşluk ve pazardaki diğer mevcut sözlükler göz önüne alınmalıdır. Daha sonra bütçe, zaman çizelgesi, personel, kaynaklar, yazın kadrosu, vb. hususlar planlanmalıdır. Son olarak sözlük kullanıcılarının ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda sözlük türü, kapsamı (madde başı sözcük sayısı, ön ve arka bölümde yer alan bilgiler, vb.) belirlenmelidir (Atkins ve Rundel, 2008: 21). Aşağıdaki şekilde bu sözlüksel işlemin alan araştırması olarak nitelendirilen aşamasını oluşturan etmenler belirtilmiştir/gösterilmiştir:

Şekil 5. Alan Araştırması Aşamasının Bileşenleri

a. İhtiyaç analizi, biçim kılavuzu ve kullanıcı profili

Oluşturulacak sözlük kullanıcıların ihtiyaç ve beklentileriyle doğrudan ilişkilidir. Sözlüksel işlemin her aşamasında öncelikli olarak sözlük hedef kitlesi düşünülmelidir. Sözlük hedef kitlesini açıkça belirlemek, sözlükten beklentilerini ve ihtiyaçlarını açıkça ortaya koymak gerekir (Atkins ve Rundel, 2008, s. 24). Sözlük maddeleri oluşturulurken alınan her karar kullanıcıların kim olduğu, sözlüğe niçin ihtiyaç duydukları ve ne gibi bilgi ve becerilere sahip olduklarıyla yakından ilgilidir. Örneğin, dil öğreniminin ilk aşamalarında öğrencilerin sözcük bilgileri ve iletişim becerileri oldukça sınırlıdır ve sürekli olarak sözlük kullanımını gerektiren basit mesajlarla karşı karşıya kalırlar. Bu düzeydeki öğrenciler için sözlük açık ve belirgin örnekler içermelidir. Daha ileri düzeyler içinse benzetmeler, kültüre özgü deyişler ve doğru eş dizimler içeren kapsamlı sözlüklere ihtiyaç duyulmaktadır (Abecassis, 2007, s. 251).

Veri toplama ve kullanılacak kaynak materyaller de hedef kitleye ve sözlük türüne göre değişiklik gösterir. Örneğin, öğrenci sözlükleri için veri toplanırken çoğunlukla çağdaş edebiyat ve ders kitaplarından yararlanılırken referans sözlükleri için bölgesel deyişler bu tür sözlüklerin odak noktası olduğu için konuşma dilinden

kaynaklardan ve diyalog, anlatı, tartışma gibi söylem türlerinden yararlanılır (Dash, 2015, s. 252).

Belirli bir sözlüğün hedef kitlesinin/kullanıcılarının beklentileri, ihtiyaçları ve gereksinimleri doğrultusunda verilerin sağlanması sözlüksel işlev olarak tanımlanır. Kullanıcıların çoğunun ihtiyaç duyduğu sözcük anlamlarını içermek gerçekçi bir amaçtır. Sözlükler hazırlanırken kullanıcılara ilişkin şu hususlar/özellikler dikkate alınmalıdır:

- Ana dili,
- Kültürel bilgi düzeyi,
- Yabancı dil öğrenme motivasyonu,
- Günlük dilde o dile maruz kalma düzeyi (<http://www.macmillandictionaryblog.com/bye-print-dictionary>).

Sözlük hedef kitlesi ise kabaca dil öğrencileri, profesyonel olmayan kullanıcılar ve profesyonel kullanıcılar olarak ayrılabilir. Sözlükler bu yüzden hem dil öğrenimi ve öğretimi hem de çeviri, metin üretimi ve metin alımlama (okuduğunu anlama) gibi öğretim dışı etkinliklerde kullanılabilir (Varantola, 2002, s. 30). Kullanıcı açısından kullanıcının yabancı dil yeterliği, genel kültür düzeyi, okuma-yazma-anlama becerileri, sözlük üstdil bilgisi, düzen, kısaltma, yazı karakteri gibi sözlük sunum şekilleri bilgisi, kullanıcının hangi bilgi türü (anlamsal, dilbilgisel, yazınsal, ansiklopedik bilgi, vs.) ve dil bilimsel birim (içerik sözcüğü, yapısal sözcük, vs.) hakkında bilgi almak istediği de sözlüğü çözümlene (kelime anlamını anlama) ya da kodlama (dil öğretimi, yabancı dile çeviri ve sözüğü doğru kodlama) amaçlarından hangisi için kullandığı önemlidir (Atkins ve Varantola, 1998, s. 12).

Biçim kılavuzu, Parçacıl Yapının her yönüyle ilgili ayrıntılı yönergeler/ilke-kurallar sunan yönergeler dizisidir. Biçim kılavuzunun temel işlevi sözlüğü tutarlı hale getirmektir. Planlama aşamasından sözlük üretimine kadar alınan ve uygulanan tüm kararlar biçim kılavuzunda açıkça belirtilir (Atkins ve Rundel, 2008, s. 21). Planlama aşamasında hazırlanan ve veri toplama, sözlüksel öğelerin seçimi, hangi sözlüksel öğelerin maddeleştirileceğine ilişkin kriterler, sözcük listelerinin derlenmesi, sözlük madde girdisinin yapısı, anlamsal bilgi, kullanım, vb. verilerle ilgili detaylı açıklama ve yönergeler içerir. Biçim kılavuzu ayrıca örnek birkaç madde girdisi içerir. Ayrıca sözlük kapsamı, amacı, hedef kitlesi vs. hakkında da bilgi içerebilir (Dash, 2015, s. 251).

b. Veri toplama

İhtiyaç analizi yapıldıktan sonra hedef kullanıcı grubu göz önünde bulundurularak dili homojen olarak/biçimde temsil ettiği düşünülen kaynaklardan metin örnekleri toplanır ve derlem adı verilen bir veri tabanı oluşturulur. Sözlük bilimsel olarak kullanılabilir temel kaynaklar şunlardır:

- Konu alanı uzmanları,
- Mevcut basılı sözlükler,
- Makine tarafından okunan sözlükler,
- Webden erişilebilir sözlükler.

Bazen belirli bir alan için sözlük bilimsel kaynaklar bulunmadığı durumlarda alanla ilgili terimleri oluşturmak ve tanımları yazmak için alan uzmanlarına başvurmak gerekir. Basılı sözlükler ve sözcük listeleri genellikle sözlük girdileri için çok kullanışlı kaynaklardır, ancak insanlar tarafından elle işlenmeleri gerektiği için işlem yapmak daha yavaş, daha pahalıdır. Makine tarafından okunabilen sözlükler üçe ayrılır: örtülü yapıda olanlar (.rtf formatında basılı bir sözlük veya sözlükçe), açık yapıda olanlar (örneğin, SGML veya XML'deki bir sözlük) ve doğal dil işlemenin ihtiyaçlarına göre yapılandırılmış olanlar (yani, OLIF [www.olif.net] veya SALT [<http://www.ttt.org/salt/>] gibi değişim formatları). Web üzerinden hem genel kapsamlı sözlükleri hem de uzmanlaşmış/özel sözlükler için birçok sözlüksel kaynağa erişim mümkündür. Bunlar genellikle mevcut basılı sözlüklerden daha güncel ve daha uzmanlaşmışlardır ve başka kaynaklarda bulunmayan bilgileri içerirler. Bu genel alan kaynaklarının birçoğu bu siteleri sorgulayan, döndürülen içeriği ayrıştıran ve ilgili bilgileri terminoloji uzmanları tarafından kullanılmak ya da içe aktarmak için uygun bir biçimde sağlayan bir ağ ile sağlanır. Ancak, webde bulunan veriler son derece dinamik ve değişken olduğundan bu kaynaklar sözlük bilimsel amaçlar için çok uygun değildir. (Dillinger, 2001, s. 83-88). Mavoungou ise (2001, s. 124) sözlük bilimsel kaynakları birincil ve ikincil kaynaklar olarak ikiye ayırmış ve bu kaynakları şu şekilde belirtmiştir:

- Birincil kaynaklar; sözlük haricindeki derlem ya da sözlük bilimsel veritabanı,
- İkincil kaynaklar; sözlük oluşturulurken yararlanılan/kullanılan tüm sözlükler.

Veritabanı çok boyutlu, dengeli ve temsil edilebilir olmalıdır. Veriler edebiyat, sanat, sosyal bilimler, doğa bilimleri, iktisat, tıp, dergi, gazete, reklam vs. farklı alanlardan ve anlatı, tartışma, bildiri, konferans gibi farklı söylem türlerinden metinleri içermelidir. Yine kaynak dilin kültür ve yaşamıyla ilgili yeni teknik sözcük ve diğer sözcüklerden oluşan çeviriler de veritabanına dahil edilmelidir. Geniş temsil

edilebilirlik açısından radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçları metin örneklerinden yararlanılabilir (Dash, 2015, s. 252-253).

Ayrıca veri seçiminde şu ölçütler temel alınarak veri toplanmalıdır:

- Veriler sözlük yazarının öngürüsüne göre değil, gerçekte kullanılan sözcükleri (yaygın anlamlarıyla birlikte) içerecek biçimde toplanmalıdır,
- İlgili alana ait en sık ve yaygın kullanımlar sözlükte yer almalıdır,
- Salt amaca uygun sözcükler seçilmelidir,
- Sözlük gerektiğinde yaygın kullanım kurallarını açıklamalıdır,
- Sözlükte argo, yerel ağız, resmi, gündelik, eski, vb. nitelermeler bulunmalıdır,
- Eski diye nitelenen ama günümüzde de yaygın olarak kullanılan sözcüklere yer verilmeli, bir ölçüde benimsenmiş yeni yapım sözcükler de sözlüğe eklenmelidir,
- Dilin kurallarını yansıtan, ortalama konuşurun anlayabileceği, yerel sözcüklere sınırlı bir yer ayrılmalıdır,
- Dildeki bütün sözcükler ya da amaca uygun belli bir kesitin bütünü sözlükte yer almalıdır,
- Son derece teknik olanlar dışında, uzmanlık alanı dışında kalan, günlük dile girmiş teknik sözcükler genel sözlüklerin kapsamına alınmalıdır,
- Dilin bütününe kapsamaya çalışılmalı, bu amaçla sözlü ve yazılı dil kesitlerinden veri toplamaya özen gösterilmelidir (Sinclair, 1987; akt. Kocaman, 1998, s. 112).

c. Derlem oluşturma

Derlem, sözlüksel öğelerle ilgili eş dizim, söz dizimsel çerçeve, pragmatik ilişkiler (yan anlam, temel anlam, çağrışım vb.), tür bilgisi ve kültürel bilgiler gibi farklı türde bilgiler içeren elektronik metinlerdir (Barlow, 2002, s. 138). Sözcüklerin diğer sözcüklerle birleşim şekilleri, oluştukları metin türleri, cümleye kattıkları anlam gibi diğer kaynaklara göre kapsamlı ve güvenilir veriler sunan, farklı türdeki sözcük ve eş dizimlerin dağılımı ve sıklığıyla ilgili bilgi sağlayan ve dilde meydana gelen tekrarlı dil olaylarını gösteren bir veri tabanıdır (Atkins ve Rundel, 2008, s. 47). Farklı tür ve sayıda elektronik metinden oluşan ve sözcüklerin sıklığıyla ilgili bilgiler veren elektronik metinlerdir (Krishnamurthy, 2006, s. 1). Bilgisayarların ortaya çıkışıyla birlikte geliştirilen ve genellikle dil bilimsel amaçlar için oluşturulan elektronik veritabanlarıdır

(Bianchi, 2012, s. 33). Farklı metin türlerinin farklı belgelerine ait sözcük örneklerinin bağlamlı dizinler şeklinde sıralanmasıdır (Kilgarriff ve Kosem, 2012, s. 2).

Bilgisayarların sözlük bilimiinde kullanılmasından önce sözlük yazımında iç gözlem, dil konuşucularına başvurma, alıntı gösterme, kart dosya sistemi (fişlere yazma) gibi farklı teknikler kullanılmıştır. Sözcüğü ve anlamını zihinsel sözlüğümüze (beyinde depolanan tüm sözcük ve bilgiler) başvurarak kendi öngörülerimiz doğrultusunda sözlük oluşturmak anlamına gelen iç gözlem tarihsel olarak yaygın biçimde kullanılmış bir tekniktir, ancak güvenilir bir sözlüğün temelini oluşturmaz. Aynı şekilde dil konuşucularının günlük dilde kullandıkları sözcükleri temel alarak sözlük hazırlamak da sözlük bilimi için sınırlı bir değer taşır. Bu yöntem genellikle yalnızca sözel olarak var olan bir dilin sözcüklerini sınıflandırmak için kullanılmaktadır. Ancak iç gözlem gibi bu teknik de sübjektif (öznel) bir tekniktir (Gouws ve Prinsloo, 2010, s. 65). Referans ve alıntılar göstererek kaynak metinler oluşturma tekniği de görece nesnel olsa da öznellik taşır. Veri seçimi insan ön yargı, öncelikleri ve ön sezilerine bağlı olduğundan geçerlikleri düşüktür. Örneğin, sık kullanılan sözcükler göz ardı edilebilir ve az kullanılan sözcükler tercih edilebilir. Ayrıca alıntılarda konuşma diline yapılan göndermeler çok az ve tamamen sezgiseldir. Son olarak sözlük bilimicinin binlerce metin arasından alıntılar seçmek zorunda olması ve bu işlemin yoğun emek gerektirmesi veri toplama işlemini kısıtlamaktadır (Krishnamurthy, 2006, s. 1). Dilsel materyalleri fişlere yazarak bunları kart dosya sisteminde toplamak da sözlük bilimi için sınırlı bir değer taşır. Bunun nedeni, bir sözcüğün tüm anlamlarının toplanması ve sözlükte gösterilmesi, bu anlamları destekleyecek uygun örneklerin bulunması oldukça güçtür (Starjohann, 2003).

Sözlük bilimide derlemin kullanılmasıyla birlikte az kullanılan ve eskil sözcükler çıkartılmış, birçok yeni sözcük ve anlamlar eklenmiştir. Temel anlam ya da etimolojik anlamın ilk sırada verildiği geleneksel uygulamalardan vazgeçilmiş, sözcükler sözcüğün ortaya çıktığı metin sayısı ve toplam sıklığına göre sıralanmıştır. Örneğin, İngilizcede kafa, baş (vücut organı) anlamına gelen *head* sözcüğü için bağlamlı dizinler incelendiğinde en sık kullanılan anlamı kafa, baş değil bir organizasyon ya da kurumunu başı anlamındaki yan anlamıdır. Derlem tabanlı sözlüklerde *head* sözcüğünün anlamları sıralandığında temel anlamının ikinci sırada verildiği görülmektedir. Derlem ayrıca belirli metin türlerindeki sözcük ve anlamlarla ilgili biçim (sözlü/yazılı), ağız (formal/informal), tür (gazetecilik/edebiyat vb.), alan

(tıp/hukuk vb.) ve değişke (İngiliz İngilizcesi/Amerikan İngilizcesi vb.) gibi kapsamlı ve güvenilir bilgiler sağlamıştır. Söz dizim, pragmatik, dil bilimsel kalıplar ve durumsal bağlamlarla ilgili ayrıntılı bilgiler sağlayarak sözlük madde girdilerini büyük ölçüde geliştirmiştir.

Derlem genellikle dil bilimsel araştırmalar için tasarlanır ve eğitsel/bilgi verici (başyazılar, röportajlar, incelemeler; din; beceri hobiler) ve kurgusal düz yazı (kurgu, gizem, mizah) gibi sınıflara ayrılır. Her alt sınıf da kitaplar, süreli yayınlar, romanlar, denemeler ve kısa hikayeler gibi farklı metin türlerine ayrılır. Metin türleri derlemin tasarlanma amacına bağlı olarak belirlenir. Örneğin, yabancı dil sözlük bilimii için oluşturulan bir derlem tarih, teknik, şiir, drama vb. alanlara ait metin türlerini dahil etmezken güncel, popüler yetişkin edebiyatı, yabancı dil ders kitapları ve sözel veriler gibi metin türlerini kullanır (Krishnamurthy, 2006, s. 4-6).

Derlem oluşturma iki aşamadan oluşur: derlem yapısını planlama ve birbiriyle ilişkili gerekli metinleri toplama. Derlem tasarımı derlem oluşturma amacına bağlıdır. Örneğin, belirli bir dil bilimsel olayı ya da dil türünü araştırmak için oluşturulan derlem için boyut, temsil edilebilirlik, dengelik ve örneklem gibi konular oldukça önemlidir. Derlemin boyutu belirli bir dil bilimsel ya da sözcük formlarının altında yatan temel mantığı anlamak için önemlidir. Macmillan sözlüğü örneğin konuşma ve yazı diline ait 200 milyondan fazla sözcük içermektedir (Lan, 2005, s. 17). Derlem verilerinden genelleme yapabilmek için temsil edilebilir olmalıdır. Ayrıca derlem durumsal ve dil bilimsel (sözcüksel ve söz dizimsel-biçimsel özellikler) gibi dilsel kriterler ve demografik veriye dayanan oransal temsil ve sosyo-dil bilimsel özellikler gibi dil dışı kriterlere göre oluşturulmalıdır. Daha sonra ise planlanan tasarıma bağlı olarak Optik Karakter Tanımlama (OCR) teknikleri kullanarak metinler seçilir, örneklenir ve elde edilir (Bianchi, 2012, s. 34-37).

Gerekli metin örnekleri toplandıktan sonraki aşama ise ikiye ayrılır: üst-veri hazırlama ve metin hazırlama. Sözlük bilimci ilk olarak sözcüklerin hangi belgelerden geldiğini ve yazar, biçim (sözel-yazılı), alan, metnin yayım tarihi gibi o belgelerin özelliklerini belirler. Bu işlem için genelde her belge için derlem aygıtı tarafından tanımlanabilen ve belgenin özelliklerini gösteren/belirten üst-veri/üst-bilgi eklenir. Metnin hazırlanması ise karakter kodlamasıyla başlar ve daha sonra metnin dil bilimsel yapısı, sözcük türü etiketleri, maddeler ve bölüm-paragraf-cümlelerin biçimlendirilmesiyle son bulur. ASCII, ISO 8859-1, Big-5 ve UTF-8 yaygın olarak

kullanılan karakter kodlarıdır. Bu kodlarda a-z, A-Z ve 0-9 standart olarak kullanılan karakterlerdir. (Kilgarriff ve Kosem, 2012, s. 3-4).

d. Derlem sorgu sistemleri ve sözlük yazım sistemleri

Sözlük yazım sistemleri genellikle veri ekleme, düzenleme ve düzeltme işlemleri için kullanılan ve XML gibi işaret dili ile çalışan sunucu işlemine dayalı sistemlerdir. Bu sistemler iki ögeden oluşur: düzenleme aygıtları ve yönetsel aygıtlar. Düzenleme aygıtları sözlük bilimcilerin önceden tanımlanmış boşluklara metinleri girmelerine imkan tanıyan ve genellikle bir düzenleme ara yüzü ve birçok farklı veri görüntüleme biçimi sunan sistemlerdir. Şekil 6.'da iki farklı veri görüntüleme biçimi gösterilmiştir. Sistem, sözlük bilimcilerin verileri girerken sözlük belge türü tanımının söz dizimine karşılık gelip gelmediğini kontrol eder, metin öğeleri yanlış bir sırada girildiğinde ya da sözlükte mevcut bir madde girildiğinde kullanıcıyı uyarır. Eş anlam durumunda ise her anlama ayrı bir numara verir. Sözlük bilimcinin girdiği metinler sözlüğün veri tabanına kaydedilir. Veri tabanı kaydedilen her bir karaktere Unicode sistemini kullanarak tek ve evrensel bir numara verir. Böylelikle Uluslararası Fonetik Alfabesinde kullanılan karakterler de dahil olmak üzere tüm yazılı dillerin karakterleri evrensel olarak tanımlanır. Yönetsel araçlar ise sözlük bilimci tarafından derlenecek ve düzenlenecek madde girdilerini paylaşır/dağıtır/atar. Sistem kimin hangi zamanda hangi madde girdisi üzerinde çalıştığının ayrıntılı olarak kaydını tutar. Çalışma programındaki herhangi bir gecikmeyi proje yöneticisine bildirir. Tamamlanan ve biten çalışmalar anında veri tabanına aktarılır. Böylece projede çalışan herkes her an en yeni ve en güncel sürüme erişebilir. Sözlük bilimciler yapılan tüm değişikliklerin merkezi olarak depolandığı bir işlemciye bağlı bilgisayarlardan çalışır. Dolayısıyla hem sözlük metni hem derlem editörlerin derlem sorgu sistemleri ve sözlük yazım sistemleri kullanarak çevrimiçi erişimine imkan tanır. Ayrıca sistem proje yöneticilerine çalışma çizelgesi ve bütçeye karşı çalışmayı takip etmelerine ve tüm sözlük ya da bazı bölümlerinin DWS XML, TRF, PDF ya da HTML gibi farklı formatlarda aktarımına imkan tanır (Abel, 2012, s. 11-19).

Derlem sorgu sistemi ise sözlük bilimcilerin derleme erişimine imkan tanıyan teknolojilerdir. Sözlük bilimcilerin dil bilgisi, öbek fiiller gibi belli kriterlere göre arama yapabilmelerine imkan tanır. Ayrıca bu sistem üzerinde sözlük bilimcilerin kavramsal olarak benzer sözcükleri, taslak farklarını ve sözcük taslaklarını görmelerini sağlayan sözcük taslak programları da derlem sorgu sistemleriyle bütünleştirilmelidir.

Sözcük taslakları bağlamlı dizinle tamamen uyumludur ve sözlük bilimci sözcük taslağındaki söz dizim sekmesine/bölümüne tıklayarak bağlamlı dizine erişebilir (Kilgarriff, Rychly, Smrz ve Tugwell, 2004). Derlem sorgu sistemi sözlük bilimcinin aynı anda bir çok alt metni görmesine imkan tanır. Böylelikle sözlük bilimcinin sözlüğe ekleyeceği örnek seçimi, sıklık temel alarak söz dizimlere erişimi ve anlam farklılıklarıyla ilgili bilgilere erişimini sağlar (Gouws ve Prinsloo, 2010, s. 33).

Şekil 6. Ağaç Şeması ve Normal Görünüm (Abel, 2012, s. 14)

Ballast

1 *Ballon, Schiff* el lastre

2 *übertragen* carga: **unnötiger**

Ballast carga innecesaria • **Ballast**

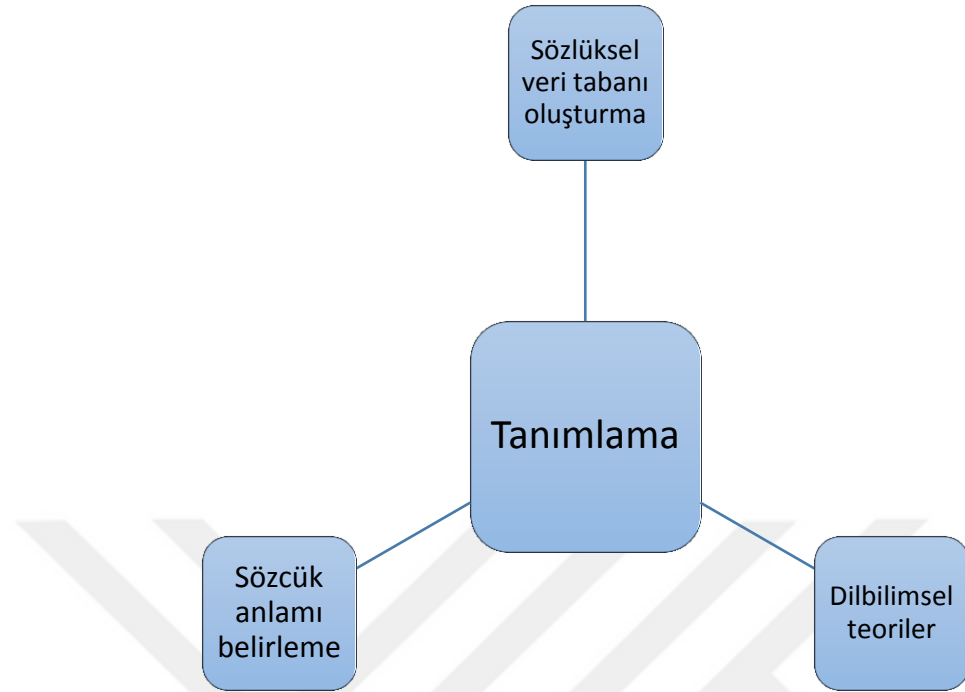
abwerfen aliviar la carga

The screenshot displays a linguistic analysis tool interface for the word "Ballast". The analysis is structured as follows:

- LEM.GRP**: LEM Ballast
- POS**: SUBSTANTIV
- SENSE.GRP**:
  - NUM**:
    - NOTE**: Ballon, Schiff
    - TRANS**: ART EL / ART lastre
  - NUM**:
    - NOTE**: übertragen
    - TRANS**: carga
- EX.GRP**:
  - EX.CNT**:
    - EX**: unnötiger Ballast
    - TRANS**: carga innecesaria
  - EX.CNT**:
    - EX**: Ballast abwerfen
    - TRANS**: aliviar la carga

Tanımlama. Analiz aşaması olarak da adlandırılan tanımlama aşamasında derlemde yer alan ve sözlükte kullanılacak olan dilsel ve söklüksel veriler uygun bir yazılım kullanarak veri tabanında işlenir. Veri tabanından türetilen madde ve madde girdilerinin (maddeler) sözlüksel anlamları ve sözlüksel birimleri belirlenir. Tanımlama aşamasında özellikle sözcük anlamlarıyla yakından ilişkili bazı dil bilimsel teorilerden de faydalanılmaktadır.

Şekil 7. Tanımlama Aşamasının Bileşenleri

a. Sözlüksel veri tabanı ve sözlüksel birimlerin oluşturulması

Maddeleştirme, sözlük veritabanından sözlükte kullanılacak formların seçilmesi, madde başı sözcüklerin yalın biçimde tanımlanmasıdır. Örneğin, İngiliz bir sözlük bilimci talk, talking, talked gibi örnekleri/dizileri göstermesi için talk'u madde olarak seçebilir. Madde başı sözcük için genelde madde terimi kullanılır, çünkü sözcüklerden daha küçük ögeler, harf, ekler ya da cümle, deyiş gibi çok sözcüklü ifadeler maddeyi oluşturabilir.

Derlem öncesi dönemde sözlük bilimciler karşılaştıkları her sözcüğü sözlüğe eklerdi. Belirli bir sözcük seçim stratejisi geliştirilmemişti. Daha sonra sözcük seçiminde tamamlayıcı diziler yaklaşımı olarak bilinen yaklaşım geliştirildi ve tüm isim ve fiil türetimleri sözlüğe eklendi. Van Wyk ile beraber ise madde ve alt maddelerde sınırlandırılmaya gidildi ve sözlükte yalnızca isimlerin tekil/yalın halleri ve fiil kökleri yer aldı ve anlam bileşenleri ve eklerle ilgili kurallar kullanıcı kılavuzunda belirtildi. Derlemim ortaya çıkışıyla beraberse sıklığa göre maddeleştirme yaklaşımı benimsendi ve dilde sık kullanılan maddeler sözlüğe eklendi (Gouws ve Prinsloo, 2010, s. 71-74). Sonraları ise diğer dillerden alınan ve türetilen yeni sözcükler, anlamı değişen sözcükler, işlevsel öneme sahip eski sözcükler özellikle deyim, deyiş ve atasözleri vb. sık kullanılan teknik ve bilimsel sözcükler, ulusal kültürün parçası olan tarihi

şahsiyetler, mitolojik karakterler, ulusal kahramanlar, işlevsel sözcükler, çekim ekleri (özellikle çok üretimsel olanlar), atasözleri (özellikle işlevsel olarak ve göndergesel olarak kullanıcı için gerekli olanlar), birleşik sözcükler ve kısaltmalar da sözlükte yer aldı. Sonraki uygulamarda ise sözlükte yer alacak maddelerin, özellikle de dilbilgisel formların, biçimsel ve anlamsal olarak bağımsız bir yapıda olması gerektiği kararlaştırıldı. Örneğin, çekim ekleri yapım ekleri gibi anlamsal ve işlevsel olarak farklılık göstermediğinden sözlüklere dahil edilmedi (Dash, 2015, s. 255-261).

Sözlüksel veri tabanı sözlükle ilgili derlemden seçilen öğelerin sistematik olarak depolandığı alandır. Veri tabanı yapısı sözlük madde girdisi yapısına benzemesine karşın daha kapsamlı ve ayrıntılıdır. Madde başı sözcükle ilgili farklı anlam kalıplarını gösteren ayrıntılı derlem örnekleri içerir. Veri tabanı sözlük bilimcilerin verileri sistematik olarak taramasına imkan tanır ve kaydedilecek ve tanımlanacak önemli öğelerin gözden kaçmasını engeller. Sözlük bilimci tarama yaparak veri tabanından maddeleri seçer ve son madde girdisi için gerekli bilgileri elde eder. Sözlüksel birimler metinden anlamı açık ve belirgin olarak yansıtacak şekilde ‘tam bağlamı’ ile alınır. Sözlüksel birimin tanımını vermek için bazen kısa bir bağlam yeterliyken bazen de bir paragraf gerekebilir. Sözcükler metinden açık ve belirgin olarak anlamı veren eş dizimsel çerçeveye uygun olarak toplanmalıdır. Sözcükle ilgili tüm anlamlar sözlükte yer almalıdır (Dash, 2015, s. 255). Madde başı sözcüğün çeşitli anlam ve kullanımlarıyla ilgili bir bakış açısı geliştirebilecek yeterli sayıda bağlamlı dizin seçilir (genellikle 300-400 dizin seçilir). Bağlamlı dizin özellikle çok anlamlı sözcükler için sözcük anlamlarının en güvenilir göstergesidir. Aşağıdaki şekilde *self-guided* maddesine ait bağlamlı dizinler gösterilmiştir. Sonrasında sözcük biçimleri farklı anlamlara ya da sözlüksel birimlere ayrılır. Derlem sorgu sistemleri ve sözlük yazım sistemleri veri tabanını destekleyen iki programdır (Atkins ve Rundel, 2008, s. 180-192).

Şekil 8. Bağlamlı Dizin Örneği (<http://www.translationdirectory.com/article745.htm>)

N	Concordance	File
1	viewing. Randonnee Adventure Travel Self-guided adventures including driving,	ca 14.txt
2	River Canoe Outfitters offers guided and self-guided canoe trips, canoe equipment,	ca 34.txt
3	Park specialist. Flightseeing and self-guided canoeing , hiking and fishing	ca 23.txt
4	& Sea Kayak Adventures Guided and self-guided cycling and multi-sport	ca 20.txt
5	with the NEW GPS Discovery Tour! Self-guided driving tour includes detailed	ca 31.txt
6	Barren ground Caribou. All of this with a self-guided fishing adventure where you	ca 24.txt
7	is a selection of simple, but very different self-guided Heritage Walks and Town	\bi 19.txt
8	Grandview Valley. Thirty kilometres of self-guided hiking trails, from easy to	ca 14.txt
9	cyclists. Whether you go it alone with a self-guided itinerary , or prefer the	ca 20.txt
10	operators offer a choice of guided or self-guided packages . Guides working in	ca 36.txt
11	and ski tour of southern Manitoba This self-guided route provides a unique	ca 14.txt
12	and trail rides. There are a number of self-guided tour suggestions for the region	ca 01.txt
13	largest underground National Park for a self-guided tour of this subterranean	\bi 26.txt
14	Ride one of many well-established, self-guided tours or join a guided tour	ca 30.txt
15	of the city. (Guided Sunday tours and self-guided tours are available) Take a tour	ca 17.txt
16	towns throughout Wales have similar self-guided trails Go to picturesque	\bi 20.txt
17	you're eager to head off on a short self-guided trek or an overnight adventure,	ca 28.txt
18	entrance, springtime visitors may take a self-guided walk among acres of	us 01.txt
19	who settled the area (see p. 105). A self-guided walking tour of Wolfville's	ca 19.txt

Sonrasında belirli bir bağlamda hangi sözcük türünün kullanıldığını belirleme işlemi olan sözcük türü etiketleme işlemine (POS) geçilir. Son olaraksa derlemdeki her bir söz dizimsel yapısını belirlemek olarak bilinen ayrıştırma ile son bulur (Kilgarriff ve Kosem, 2012, s. 4).

b. Sözcük anlamı belirleme

Sözcük anlamı belirleme genel olarak metin veya söylemde belirli bir sözcükle o sözcüğe atfedilen diğer anlamdan ayırt edilebilen bir tanım veya anlam belirlemedir. Bu işlem için genellikle iki yol izlenir: söz konusu metin veya söylemle ilgili her sözcüğün farklı anlamlarının belirlenmesi ve sözcüğün her tekrarını uygun anlamlara atayan bir araç. Her sözcüğün farklı anlamlarının belirlenmesi için güncel sözlüklerde bulunan anlam listeleri, bir dizi kategori, özellik ya da ilişkili sözcükler (örneğin, kavram sözlüklerinde bulunan eş anlamlar) ve diğer dillerdeki çeviriler için çeviri sözlük madde girdileri kullanılır. Sözcükleri anlamlara atama ise iki önemli bilgi kaynağına dayanarak gerçekleştirilir: sözcüğün bağlamı (sözcüğün ortaya çıktığı söylem veya metindeki

bilgileri de içerir) ve dış bilgi kaynakları (sözcükleri anlamlarla ilişkilendiren sözlüksel, ansiklopedik kaynaklar). Sözcük anlamı belirlemede sözcüğün örnek bağlamıyla ya da dış bilgi kaynağından gelen bilgiyle ya da derlemden türetilen sözcüğün önceden belirlenmiş örneklerinin bağlamlarıyla ilgili bilgilerle eşleştirilir. Her sözcük tekrarına bir anlam atamak için mevcut bağlam ve bu bilgi kaynaklarından biri arasında çeşitli ilişkilendirme yöntemlerinden birisi kullanılır (Ide ve Veronis, 1998, s. 3).

Anlam atama işleminde genellikle sözcüğün olası anlamları önceden bilinir ve bilgisayarca okunur sözlük veya sözlüksel veri tabanının anlam envanteri tarafından belirlenir. Dolayısıyla sözlük ve benzeri kaynaklar hem anlam envanterinin kaynağı hem de metin içindeki anlamları ayırt etmek üzere kullanılabilen sözcüklerle ilgili bilgi deposu olarak işlev görürler (Pederson, Banerjee ve Patwardhan, 2005, s. 2).

Sözlük bilimci genellikle bağlamlı dizinlerde ya da sözlüksel profildeki kullanım örneklerini analiz eder/inceler ve geçici olarak farklı sözcük anlamları belirler. Bu anlamların sayısı ve türü sözlük türüne bağlı olarak değişir. Örneğin, ister ana dil konuşucuları sözlüğü olsun isterse öğrenici sözlüğü olsun küçük sözlükler büyük sözlüklere göre daha az anlam ve anlam bölümlerine sahiptir. Sonra bu geçici anlamların her birisi için tipik derlem örneklerini toplar. Sözlük bilimci örnekleri inceleyerek diğer örnek kümelerden ayırıcı özelliklerini tanımlar. Son olarak anlam envanteri gerekirse yeniden düzenlenir (Birbiriyle ilişkili/ilintili kümelerin daha da bölünmesi veya kümelenmesi gerekebilir). Böylece sözcüğün tüm kullanımları tam olarak kaydedilir. Bu işlemde tanımlanan her sözcük anlamı söz dizimsel ve eş dizimler tercihler gibi dille ilgili ve metin türü, alan gibi dil dışı kendine özgü göstergelere sahiptir (Atkins ve Rundel, 2008, s. 309-312).

Sözcük anlamı belirlemede sözlük bilimci için en büyük zorluklardan birisi sözlüksel belirsizliklerdir. Sözlüksel belirsizlik dilde yaygındır ve doğal dil işleme uygulamalarında önemli bir sorundur (Boleda, Pado ve Utt, 2012, s. 151). Sözlüksel belirsizlik aynı yazıma sahip, ancak farklı farklı anlamlara sahip olan sözcükleri ifade eder. Bu sözcükler eş sesli ve çok anlamlı sözcükler olmak üzere iki gruba ayrılır. Eş sesli sözcükler genel olarak etimolojik bakımdan ayırılmazlar ve bu nedenle anlamsal olarak tamamen ilgisizdirler. Örneğin, İngilizce'de uçan memeli anlamına gelen *bat* sözcüğü Eski (Ortaçağ) İngilizce'den uçan kemirgen anlamına gelen *bakke* sözcüğünden, kriket oyununda kullanılan bir aygıt olan *bat* sözcüğü ise Celtic dilinden türemiştir. Farklı iki kök dilden gelen/türeyen bu sözcüklerin anlamları arasında temel

hiçbir ilişki yoktur. Çok anlamlılık ise sınıflamada ortak özellikler barındıran anlamlara sahip olan sözcükleri ifade eder. Örneğin, vücudumuzda organ adı olan *ağız* ile nehrin çıkışındaki *ağız* (her iki anlamda açmak eylemi belirtir) (Stokoe, 2005, s. 403).

Bu eş sesli ve çok anlamlı sözcükler sözlüklerde farklı ele alınmaktadır. Örneğin, birçok sözlükte büyük harfli sesteş sözcükler (may/May gibi) ve eş yazımlı sözcükler ayrı madde girdilerinde yazılır/ele alınır. Sözcük türü bakımından da bu sözcükler farklı ele alınır. Tarihi sözlüklerde sözcüklerin kökeni ve gelişimleri bu tür sözlüklerin en temel işlevi olduğundan bu tür sözlüklerde ayrı madde girdilerinde ele alınırken eş süremlı sözlüklerde aynı madde girdisinde ele alınır (Atkins ve Rundel, 2008, s. 208).

c. Dil bilimi teorileri

Sözlük bilimciler dilsel verileri etkin bir şekilde analiz etmek ve bunlardan faydalı sonuçlar çıkarmak için dil bilimi teorilerine ihtiyaç duyarlar. Bu teoriler dilin sistemini anlamamızı ve doğru ve etkili kararlar vermemizi sağlar. Bu teorilerden sözlük bilimi için en önemli olanlar anlamsal çerçeve, prototip teori ve bazı dil bilimsel kavramlardır.

Anlamsal çerçeve; derlemdeki önemli unsurların tanımlanmasına yardımcı olur. Derlemde yer alan sözcükler anlamsal (çerçeve elemanlar) ve dilbilgisel olarak kodlandığından madde girdileri oluşturulurken bu önemli ve sözlük bilimi için faydalı olan söz dizimlerinden yararlanılabilir. Ayrıca çerçeve elemanlarının ifade ediliş biçimleri dil öğrenenlerin bilmesi gereken kalıplardır. Anlamsal Çerçeve Charles J. Fillmore ve arkadaşlarının çalışmalarından elde edilen anlam teorisine dayanmaktadır. Temel fikir oldukça basittir. Birçok sözcük anlamı anlamsal çerçeve, bir olay türünün açıklanması, ilişki veya oluşum ve katılımcılar temelinde anlaşılabilir. Örneğin, pişirme kavramı genellikle pişirme işini yapan kişiyi (aşçı), pişirilen yemeği (yiyecek), pişirilirken yiyeceklerin konuldukları nesneyi (kap) ve ısı kaynağı (ısıtma aleti) gerektirir veya içerir. Framenet projesinde bu işlem çerçeve olarak isimlendirilir ve aşçı, yiyecek, ısıtma aleti ve kap ise çerçeve elemanları olarak adlandırılır. Kısaltma, fırında pişirme, kaynatma ve kavurma gibi işlemlere/eylemlere ise bu çerçeveyi çağrıştıran sözlüksel birimler adı verilir. Framenet ise bu çerçeveleri tanımlamak ve çerçeveyi çağrıştıran sözcükle çerçeve elemanlarının nasıl söz dizimsel olarak bağdaştığını/uyuştuğunu göstermek için cümleleri açıklamayı hedeflemektedir. Çerçeveler genelde anlamsal olduğundan diller arasında benzerlik gösterirler. Örneğin, alım ve satım işlemi hangi

dilde ifade edilirse edilsin alım ve satıma ilişkin çerçeveler alıcı, satıcı, mal/eşya ve para ifadelerini içermektedir (<https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/WhatIsFrameNet>).

Verileri doğru bir şekilde analiz etmek, sözcükleri tanımlamak ve tam ve eksiksiz sözlüksel birimler oluşturabilmek için gerekli bazı dil bilimsel kavramlardan faydalanılır. Bu kavramların başında benzerlik ve farklılıklar temelinde kurulan anlam ilişkileri gelir.

➤ Benzerlik temelinde kurulan anlam ilişkileri:

- *Alt-anlam*; pek çok isim, fiil ve bazı sıfatlarda kurulan bir anlam ilişkisidir. Sözlük biliminde en önemli yönü bir tanımdaki ‘tür ifadesi’ (temel sözcükler) madde başı sözcüğün üst anlamı olmalıdır. Daha açık bir ifadeyle madde başı sözcük tanımda yer alan tür ifadesinin alt anlamı olmalıdır. Sıfatlarda tür ifadesi bulmak her tanım için zor olduğundan bu ilişki sıfatlarda oldukça azdır.
- *Eş anlam*; mevcut sözlüklerde eş anlamlı sözcükler üst-anlam ve eş alt-anlam olarak ortaya çıkmaktadır. İdeal olarak eş anlam ilişkisi madde başı sözcük ve hedef dil çeviri karşılığı arasında olmalıdır, ancak salt eş anlamlılık iki kültürde ortak somut nesne isimleri haricinde oldukça sınırlıdır/azdır. Ayrıca/yine bazı öğrenici sözlükleri madde girdilerinin parçası olarak eş anlamlı sözcükleri içerir.
- *Parça-bütün ilgisi/ilişkisi*; sözlük tanımlarındaki rolü oldukça sabittir. Bütünden bahsetmeden parçayı tanımlamak oldukça zordur. Ayrıca zaman zaman parça bütünün tanımına atıfta bulunur.
- *Yarı parça-bütün ilişkisi*; grup-üye, nesne-obje ilişkisini yansıtır. Örneğin, ağaç-orman, kitap-kütüphane, kabile-kabile üyesi, vb.
- *Düzenli çok anlam*; düzenli çok anlamlı sözcükler sözlüksel kümede diğer sözcükleriyle belirli bir ilişki içindedir ve anlamların birçoğu benzerdir. En çok bilinen düzenli çok anlam örneği saklama kabı ve içindekilerdir. Bu sözcükler arası ilişkiler sözlük bilimciler için çok önemlidir, çünkü bu sözcükler için madde girdisi yazılırken ortak sözlüksel birimler sadece bir kere yazılır ve hepsine uygulanır. Sözlük, birbirleriyle pek çok ortak noktaya sahip sözcük kategorileri içerir. Madde girdileri derlenirken onlar için standart bir model izlemek oldukça faydalıdır. Bunlar ‘şablon’ olarak adlandırdığımız veri tabanı bilgileri içeren bir tür taslak madde girdileridir. Şablonlar, haftanın günleri, çiçekler, metaller vb. gibi ortak bir anlam ögesiyle birbirine bağlı sözcük grubudur. Şablonlar dilin iki sistematik yönünü kullanırlar: birçok sözcük ortak

anlamsal özelliklere göre sözlüksel kümelere ayrılır ve sözcük grubu üyeleri genellikle benzer sorunları ortaya çıkarır ve benzer işlem gerektirir. Şablonlar birçok sözcük kümesi için yazılabilir ve madde girdisi yazma işleminin düzenlenmesini, sözcük kümelerine ait madde girdilerinin sistematik olarak işlenmesini ve gerekli bilgilerin gözden kaçmamasını sağlar. Bu yüzden bu tür sözcükler için şablon madde girdileri üretilmesi sözlübilimsel faaliyetler için oldukça önemlidir.

➤ Farklılıklar temelinde kurulan anlam ilişkileri:

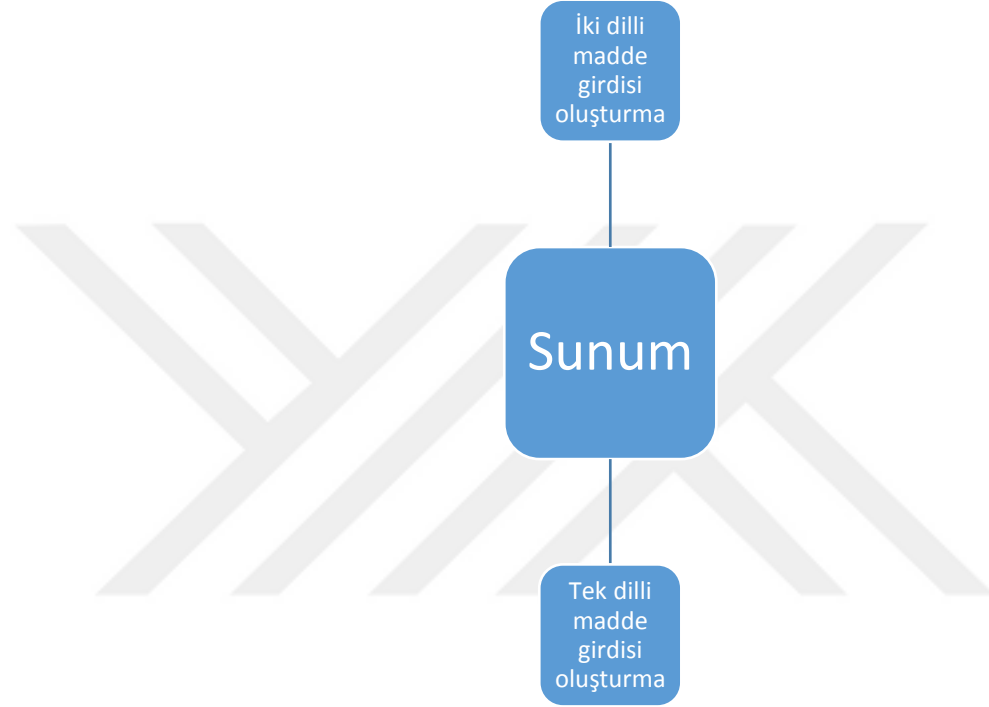
- *Ek/tektürel/tümler zıtlıklar*; özellikle sıfat ve zarfların tanımlanmasında oldukça faydalıdır. Bu tür zıtlıklar belirttikleri durumlar göreceli olmadığından karşılaştırma veya enlik/üstünlük gibi biçimlere sahip değildir. Örneğin, biraz canlı ya da ölü olamazsınız.
- *Aşamalı zıtlıklar*; bu tür sıfatlarda derecelendirilebilir sıfatlardır ve enlik/üstünlük ve karşılaştırma gibi biçimlere sahiptir.
- *Yönsel zıtlıklar*; sözlük madde girdisine zıtlık eklemek isteyen sözlübilimciler için önemli materyallerdir. Olumsuzluk ekleri kullanarak (İngilizce’de un/dis vb.) bu tür zıtlıkların sayısını artırmak mümkündür.
- *Karşıtsallık*; bu ilişki belli bir anlamsal simetriye sahip sözcük çiftleri arasında bulunur. Sözcük çiftleri zıtlık değil karşıtsallık gösterir. Örneğin, almak-vermek. (Atkins ve Rundel, 2008, s. 132-144).

Prototip teori; bir dizi deneysel çalışmaya dayanarak geliştirilen Prototip Teorisi’nde kategori öğeleri ve kategorileri oluşturan asimetric yapılar arasında bir simetri olmadığı ortaya konmuştur. Klasik Teori’de kategoriyi tanımlayan unsurlar tüm grup tarafından eşit olarak paylaşılırken Prototip Teori’de kategori öğelerinin bazıları daha belirgin olduğu diğerlerininse daha az belirgin olduğu yapılan deneylerle ispatlandı. Deneklerden verilen maddenin kategoriyi ne kadar iyi temsil ettiğini değerlendirmeleri istendi ve bu deneyler sonucunda bazı kategoriler prototip olarak belirlendi. Örneğin, sandalye mobilya kategorisinde güçlü (prototip) bir öge olarak ortaya çıktı. Benzer deneyler elbise, eşya, kuş vb. için de uygulandı ve serçe ve nar bülbülü prototip kuşlar olarak görüldü (Lakoff, 1987, s. 143-144). Sözlük bilimi açısından bu teorinin önemi verilen bir kategorinin öğeleri o kategorinin aynı ölçüde eşit/ayırıcı ve tipik örnekleri olmamasıdır. Dolayısıyla sözcükler prototip örneklerden daha az belirgin örneklere doğru bir dizilim göstermelidir.

Sunum. Pratik sözlük biliminde son aşama madde başı sözcükle ilgili unsurları veri tabanından seçmek ve sözlükte yayımlanacak madde girdilerini oluşturmaktır. Tanımlanması gereken bazı işlemler benzer olmasına rağmen tek ve iki dilli sözlükler sunum aşamasında farklı işlem gerektirir. Bu yüzden sunum aşaması tek ve iki dilli madde girdisi oluşturma olmak üzere ikiye ayrılır.

Şekil 9. Sunum Aşamasının Bileşenleri

a. Tek dilli madde girdisi oluşturma

Tanım yazımı ve uygun örneklerin seçiminden önce sözlüksel birimlerin çok sözcüklü ifade (deyim, öbek fiiller, vb.), türetim ya da normal sözlük anlamı olarak ele alınıp alınmayacağı belirlenir. Bazı sözlüksel birimler normal anlamlarının yanında türetim ya da çok sözcüklü ifade (deyim, öbek fiiller, vb.) olarak ele alınabilir. Türetimler (genellikle ana madde girdisinin altında yer alan tanımsız türemiş biçimler) sözlük alanı bakımından az yer kapladığından yaygın olarak kullanılmaktadır. Hangi sözcüklerin türetim olarak kabul edileceği ve hangi takıların uygun olduğu biçim kılavuzunda ayrıntılı olarak belirtilmelidir. Ayrıca hangi biçimin ekleneceği konusunda derlem sıklık verileri de karar vermede yardımcı olabilir (Atkins ve Rundel, 2008, s. 147).

Sözlüksel birimler belirlendikten sonra veri tabanından her bir sözlüksel birim için tanım (anlam açıklaması), söz dizimsel yapılar dahil tümleşik yapı, konu alanı ya

da dilsel göstergeler ve veri tabanındaki her unsuru örnekleyen derlem örnekleri gibi bilgi türleri seçilir. Bu bilgi kategorileri oluşturulurken kullanıcı profili, biçim kılavuzu ve sözlük türü göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, ana dil konuşucuları sözlüğü için genellikle temel dilbilgisi olarak sözcük türü yeterlidir. Fillerin geçişli-geçişsiz ya da isimlerin sayılabilen-sayılamayan gibi bir dizi temel kodlar kullanılmaz. Bu tür dil bilgisel özellikler ve söz dizimsel tercihler genellikle örnek cümlelerde belirtilir. Tanımlamalar içinse iki temel etken önemlidir. Bunlar, tanımın içerdiği bilgiler, içerik ve bu bilgileri iletmek için kullanılan yapılar, biçim. Tanımlar için de bu gereklilikler oldukça önemlidir. Örneğin, kullanıcıların çözümleme ihtiyaçları oldukça az bir bilgiyle karşılanabilirken üretimsel amaçlar için bağlamsal ayrıntılar, anlamsal özellikler, söz dizimsel tercihler, sosyo-dil bilimsel özellikler (bölgesel dağılım, ağız, vb bakımlarından), pragmatik ve yan anlam gibi sözcükle ilgili birçok bilgi gerekir. Dolayısıyla teknik doğruluk ve içeriğin yeterliği tanımın etkililiğiyle ilgili göz önünde bulundurulması gereken tek özellik/kriter değildir. Tanım anlaşılabilir olmalıdır ve kullanıcıların ön bilgileri, dilsel yeterlikleri, referans becerilerini/kurallarını dikkate almalıdır (Atkins ve Rundel, 2008, s. 148). Ayrıca tanımlarla ilgili şu özellikler göz önünde bulundurulmalıdır:

1. Tanımlar döngüsel olmamalıdır. Örn; şeker tatlı olarak tanımlanmamalı ve sonra da tatlı şeker olarak tanımlanmamalıdır.
2. Anlamsal olarak karmaşık şeyler, olaylar veya kavramlar madde başından daha basit terimlerle tanımlanmalıdır.
3. Tanımlanan sözcük tanımın bir parçası olarak kullanılmamalıdır.
4. Tanımlarda eskil veya teknik sözcükler içerisinden sık kullanılan sözcükler kullanılmalıdır (Anteneh ve Dumessa, 2011, s. 364-369).

b.İki dilli madde girdisi oluşturma

İki dilli madde girdisi oluşturma aşamasında tek dilli veri tabanı oluşturduktan sonra hedef dil çevirileri eklenir ve doğrudan çeviri ve bağlamların çoğuna uyan sözcük belirlenir. Ardından kalan bağlamların hangilerinin madde girdisinde olmasına karar verilir ve madde başı sözcük bu bağlamda tercüme edilir. Hedef dil çevirileri oluşturulurken iki tür derlem kullanılabilir. Bunlar, çeviri derlemi ve karşılaştırılabilir derlem. Çeviri derleminde iki derlem çevrilmiş metinlerden oluşur ve metinlerin yarısı orijinal, diğer yarısı ise çevirilerdir ve her dil derleminden cümle çiftlerini hizalamak için kullanılan yazılımı vardır. Karşılaştırılabilir derlem ise tarih, ortam (kitap, dergi,

vb.) ve genellikle konu alanı gibi ortak parametre temelinde seçilen iki ayrı dil derleminden oluşur.

Gerçek dünyada yer alan nesne isimleri (tür isimleri, yer isimleri, vb.) hariç genel dillerde birebir çeviri oldukça azdır/nadirdir. Kaynak dil madde başı sözcük çevirileri bir sözlüksel birim içerisinde sunulmaktadır. Dolayısıyla sözcüğün asıl ve yan anlamı ayrı sözlük birimleri olarak kaydedilir. Ayrıca kaynak-hedef dil çeviri karşılıklarını değerlendirmede rol oynayan faktörler şu şekilde belirtilebilir:

- Anlamsal içerik;
- Söz dizimsel bağlam;
- Söz varlığı türü;
- Mesaj;
- İşlev.

Bu faktörlerin ilk dördü sözlüksel öğelerin eş değerleriyle ilgiliyken sonuncusu dil bilimsel öğelerin eş değerleriyle ilgilidir. Sözlük bilimiinde amaç anlamsal içeriği kaynak dil ifadesiyle mümkün olduğunca eşleşen bir hedef dil ifadesi bulmaktır. Ancak, her durumda kaynak dil ifadesi ve hedef dil çevirisi arasında eşleşme olmayabilir. Özellikle deyim ve deyişlerin anlamsal içerikleri oldukça farklılık gösterir, ancak bunlar mesaj olarak eşleşmelidir. Bazen eşleşme olsa bile kullanıcı için üst dil bilimsel bilgiler gerekir. İşlev sözcükleri olarak adlandırılan dil bilimsel sözcükler içinse eş dizimsel bağlam ve cümle ya da tümleci anlamlandırma ve ifade etmede oynadıkları rol önemlidir. Doğrudan çevirinin mümkün olmadığı durumlarda ise açıklama, yakın anlam, anahtar sözcük ya da doğrudan örneklere geçmek gibi alternatiflerden biri seçilir. Ayrıca kullanım notları ve sözel olmayan materyaller (grafik, fotoğraf, tablo, vb.) de hedef dil karşılıklarını iletmek için kullanılabilir (Atkins ve Rundel, 2008, s. 149).

Sözlük Bilimi ve Eğitim

Eğitim planlaması ve dil politikası belirleme ve tüm tür ve düzeydeki dil eğitiminde sözlüklerin rolü oldukça önemlidir. Eğitsel sözlük bilimi alanı da birinci ve ikinci dil eğitiminde kullanılan sözlüklerin yazılması, incelenmesi ele alan ve özellikle dil öğretmenleri ve öğrencilerinin sözlük kullanım davranışlarını inceleyen bir sözlük bilimi alanıdır. Eğitsel sözlük bilimi genel çocuk, okul, kolej ve özel teknik sözlüklerin yanı sıra tek, iki ve çok dilli eserleri/sözlükleri içerir (Davies ve Elder, 2008, s. 68).

İnsanlar her zaman kendi dillerinin kurallarını ya da başka dilleri öğrenme ihtiyacı duymuşlardır. Bu ihtiyaç doğrultusunda yazının icadından bugüne kadar yazı dillerinin dilbilgisi veya sözlükleri yazılmıştır (Eminoğlu, 2014, s. 118). Dille ilgili fikir edinmek istendiğinde öncelikle onun iki kaynağına, sözlük ve dilbilgisine başvurmak gerekir. Sözlük, dilin malzemesini, yani sözcükleri toplar; dilbilgisi ise sözcüklerin kullanımıyla ilgili kuralları açıklar (İlaydın, 1953; akt. Subaşı, 2011, s. 238).

Sözlükler, bir ya da birden fazla dilin söz varlığını, söyleyiş biçimlerini yazımları ile veren, bağımsız biçimbirimleri temel alarak bunların başka öğelerle kurdukları söz öğeleriyle birlikte anlamlarını, değişik kullanımlarını gösteren söz varlığı kitabıdır (Aksan, 1998, s. 75). Sözcük anlamlarının ayrıntılarıyla verildiği, deyimsel kullanımların gösterildiği, örnek kullanımların sıralandığı, telaffuz gibi özelliklerin belirtildiği kapsamlı kaynak yapıtlardır (Karadağ, 2011, s. 193). Madde başı olarak aldıkları sözcüklerin belirli görüş açılarına göre seçilmiş, düzenlenmiş ve açıklanmış sözcüklerden oluşan dökümlerdir. İçinde yeni ve eski dile ait bütün sözcüklerin sunulduğu bir yapıttır (Ülkü, 2011, s. 276). Edebi, ticari, sanatsal ya da bilimsel bir alanda ortaya çıkan bir ihtiyaca cevap veren eserlerdir (Sarı, 2011, s. 360). ‘Bir dildeki sözlüksel birimlerin tümünü ya da bir bölümünü, genellikle abecesel düzene, kimi durumlarda da konulara ya da kavramsal alanlara göre tanımları, tanıkları ve söylenişleri, kökenleri, kullanımları, ulamları, eş anlamlıları vb. ya da bir başka dildeki karşılıklarıyla sunan yapıttır’ (Vardar, 2002).

Sözlük tanımına ilişkin en kapsamlı tanımı Yılmaz (2010, s. 48) yapmış ve sözlüğü şu şekilde tanımlamıştır:

Genellikle bir dilin (veya karşılaştırmalı olarak birden çok dilin) belli bir döneminin- söz varlığının bütününe veya çeşitli uzmanlık alanlarını ilgilendiren özel bir bölümünün alfabetik veya kavramsal olarak ortaya konulmasını amaçlayan; içerdiği söz varlığındaki sözlüksel birimlerin ölçünlü dildeki (veya kullanıldığı alandaki) ana biçimlerini, bu biçimlerin vurgu ve tonlamaya göre geçirdiği ses temelli değişiklikleri, kökenlerini, bağlam içindeki kullanım alanlarını, dahil olduğu çeşitli dilsel tabakaları, bir dil birimi olarak ait olduğu sınıf ve türleri, bağlam içinde gösterdiği çeşitli dilbilgisel özellikleri, anlamlarını- genellikle ortak yazı dilinden taranarak belirlenmiş tanıklı (imzalı) örneklerle tanımlayarak veren, bu sözlüksel birimlerin geçtiği deyim, atasözü, kalıp söz, birleşik şekilli dil öğelerini de kapsayan, ana dili ve yabancı dil öğrencileri için temel başvuru kaynağı.

Okur ise (2011, s. 1568) sözlüklerin tamamlanmamış yapıtlar olduğunu belirtmiş ve sözlükleri süreç içinde gelişen dilin anlık sözvarlığını sergileyen kitap olarak tanımlamıştır. Benzer görüşleri paylaşan Kocaman (1998, s. 111) da sözlüklerin baştan

sona okunan kaynak yapıtlar olmadığını ifade etmiş, sözlüklerin kültürel ve eğitsel işlevlerine vurgu yapmıştır. Ona göre sözlükler bir yandan dille birlikte gelişen toplumsal değerleri nesilden nesile aktarırken bir yandan da sözcüklerle ilgili kullanım bilgileri, anlam açıklamaları, çeviri karşılıkları gibi bilgiler sunar.

Okul Sözlükleri

Okul sözlükleri genel olarak eğitim ve öğretimde kullanılan sözlükleri ifade etmektedir. Alanyazın incelendiğinde okul sözlüklerine ilişkin çeşitli tanımların olduğu, ancak okul sözlüklerinin hangi öğretim kademesini veya yaş aralığını kapsadığı noktasında bir görüş birliğinin olmadığı görülmektedir.

Sousa, okul sözlüklerini ilk kademe öğrencileri için tasarlanan sözlükler olarak tanımlamıştır (Martinez de Sousa, 1995; akt. Tarp, 2011, s. 228). Bergeholtz'a göre ise (1997) okul sözlükleri yalnızca ilkökul öğrencilerini değil, ortaokul ve lise öğrencilerini de kapsayan ve geniş bir yaş aralığına/kitleye hitap eden sözlüklerdir (Begenholtz, 1997; akt. Tarp, 2011, s. 228). Benzer görüşleri paylaşan Hartmann ve James (1998, s. 122) de okul sözlüklerini kademe ayrımı yapılmaksızın tüm öğrenciler için tasarlanan sözlük olarak tanımlamıştır. Okul sözlükleri yerine eğitsel sözlük çatı terimini kullanmayı tercih eden Tarp ise (2011, s. 227) özellikle yabancı dil ve ana dil olmak üzere bilimsel ve uygulamalı disiplinlerde kullanılan tüm sözlükleri bu kategori içine dahil etmiş ve eğitimde kullanılan bu sözlükleri hedef kitlenin yaşını temel alarak şu şekilde sınıflandırmıştır:

- Okulöncesi sözlüğü,
- Okul sözlüğü,
- Üniversite/akademi sözlüğü.

Sözlükler tarih boyunca iki temel duruma hizmet etmiştir. Kültürel varlıkların korunması ve eğitim öğretimdir. Kültürel varlıkların korunması genellikle genel sözlük olarak tanımlanan hacimli, büyük ve dilin tüm kelimelerini içerme hedefiyle hazırlanan genel sözlüklerle gerçekleştirilir. Eğitim-öğretim faaliyetleri için hazırlanan sözlüklerse kapsamı daraltılmış genel sözlüklerdir. Eğitimde, özellikle de dil eğitiminde, belirleyici öneme sahip olan bu sözlükler binlerce yıldır temel ve yardımcı başvuru kaynağı olarak öğretim ve öğrenim ortamlarında kullanılmaktadır.

Sözlükleri eğitim ortamında önemli kılan ve onları kullanmaya sevk eden, sözcüklerle örülmüş anlamlı metinlerdir. Bu metinleri anlamak ve anlamlandırmak için sözlüklere ihtiyaç duyulmaktadır (Okur, 2011, s. 1569). Öğrenciler için dinleme ve

okuma sırasında karşılaşılan ve anlamı çözülemeyen sözcükler için sözlüğe başvurmak, güvenilir ve geçerli bir yoldur. Anlamı bilinmeyen ve/ya kullanıldığı bağlam yardımıyla çözülemeyen sözcüklerin sözlük yardımıyla kavranması, öğrencilerin anlam dünyasını zenginleştirir (Karadağ, 2011, s. 195). Öğrenciler dilin doğru kullanımlarını, anlam ayrımlarını, tümce bağlamında hangi anlamlarda kullanıldıklarını sözlükler yardımıyla öğrenirler/öğrenmektedir (Bingöl, 2007, s. 1-2). Sözlükler anlamın karşılığının doğrulanması, doğru yazımın ve söyleyişin belirlenmesi açısından öğrenciye rehberlik etmektedir (Karadağ, 2011, s. 195).

Sözlükler eğitim ortamlarında temel olarak dilin anlaşılmasında yaşanan sorunların çözümünde ve sözcük öğretiminde kullanılmaktadır. Dilin sahip olduğu en büyük hazineyi, yani sözcükleri bünyesinde toplayan sözlükleri yeri geldikçe kullanmak, sözcük öğretim çalışmalarında oldukça önemlidir (Yaman ve Dağtaş, 2013, s. 17). Ülkemizde sözcük öğretimi ağırlıklı olarak Türkçe dersi bünyesinde gerçekleştirilmektedir Türkçe eğitiminin genel amaçlarından biri, öğrencilerin duygu, düşünce ve hayallerini yazılı ve sözlü olarak ifade etmelerini sağlamaktır. Bu da öğrencilerin sahip olduğu sözcük dağarcığıyla yakından ilişkilidir. (Melanlıoğlu, 2013, s. 266). Türkçe eğitiminde belirtilen bu amaçlara ulaşılabilmesi için Türkçe Öğretim Programında sözlük kullanımına ilişkin şu ifadelerin olduğu görülmektedir:

- Öğrencileri dinlediklerinden/izlediklerinden hareketle yeni öğrendiği sözcüklerden sözlük oluşturur,
- Okuduklarından hareketle yeni öğrendiği sözcüklerden sözlük oluşturur,
- Aynı kavram alanına giren sözcükleri, anlam farklılıklarını dikkate alarak kullanır,
- Sözcükler arasındaki anlam ilişkilerini kavrayarak birbiriyle anlamca ilişkili sözcüklere örnekler verir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2006).

Türkçe Öğretim Programı bir yandan sözlükler sayesinde öğrencilerin sözcük dağarcığını geliştirmeyi hedeflerken bir yandan da sözlük kullanımının alışkanlık kazanmasını hedeflemektedir. Önceki öğretim programlarında sözcük öğretimiyle ilgili anlamı bilinmeyen sözcükler bazı yayımlarda dipnot olarak açıklanmakta veya kitabın sonuna sözlükçe eklenmekteydi. Bu durum öğrencinin sözlüğe başvurmasını engellemekteydi (Okur, 2011, s. 1579). Türkçe Öğretim Programı'nın değişmesiyle birlikte 2005 yılından itibaren sözlük kullanım yöntemi de değişmiştir. İlkokul 2.sınıftan itibaren öğrencilerin sözlük kullanabilecekleri programda belirtilmiştir.

Ayrıca, yeni programda yapılandırmacı eğitim anlayışıyla hazırlanan metinde yer alan bilinmeyen sözcüklerin anlamlarının öğrenciler tarafından metnin bağlamından hareketle tahmin edilmesi, bu sonuç vermediğinde ise sözcüklerin anlamlarının sözlükten araştırılıp bulunması istenmiştir. Daha sonra da öğrencilerden anlamlarını buldukları sözcükleri cümle içinde kullanarak zihinlerinde kalıcı olması sağlanmaya çalışılmıştır (Elbir ve Yıldız, 2013, s. 261).

Yine sözcük öğretiminde öğrenilen sözcüğün kalıcı olmasını sağlamak için farklı etkinlikler yapılabilir. Bunlar: öğrencilerin yeni öğrendikleri sözcükleri yazacağı bir sözlük oluşturması, sözlük aldırma ve günlük yaşamda sık kullanılan, sürekli karşısına çıkma olasılığı olan sözcükleri öğretmek. Ayrıca, temel sözcük servetleri dikkate alınarak ders kitabı, başvuru kitapları, yardımcı kitaplar tasarlanmalı ve hazırlanmalıdır (Karatay, 2007, s. 150-151).

Ana dilini öğrenmek isteyen bireyler dilin zengin kavram dünyasını sözlüklerde yer alan dilin temel birimleri olan sözcükler yoluyla kazanır (Karadüz, 2009, s. 646). Çocuklar sözcüklerle ilk olarak aile ortamında tanışır. Sözcükleri çevresinden duyarak, dinleyerek öğrenir ve bu sayede dilini geliştirme imkanı bulur. Hayat boyu ihtiyaç duyacağı ve öğrenmesi gereken çeşitli konu alanları ve kavramlarla ilgili sözcükleri ise okul ortamında öğrenir (Elbir ve Yıldız, 2013, s. 257). Çocuklar okulöncesi dönemden başlayarak ilkökul süresince yeni sözcüklerle karşılaşmakta veya bildikleri sözcüklerin farklı anlam ve kullanımlarını öğrenmektedirler (Yaman ve Dağtaş, 2013, s. 17). Öğrencilerin sözcük dağarcığını sözlükler kullanarak/yardımlarıyla geliştirirler. Bu yönüyle sözlükler özellikle ana dil gelişimi ve sürekliliği açısından eğitimde kullanılan önemli araçlardır (Karadağ, 2011, s. 195). Sözlükler ikinci bir dilin öğrenilmesinde de vazgeçilmez kaynaklardır. Türk dilini kayıt altına almak ve Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılan *Divan-ı Lügatü't Türk*, Farsça ve Türkçeyi karşılaştıran *Muhakemetü'l-Lügateyn* gibi eserler bu tür ihtiyaçlara binaen/için kaleme alınmıştır (Sarı, 2011, s. 360). Yabancı dil, özellikle 2000'li yıllardan sonra artan uluslararası ilişkiler ve küreselleşmenin de etkisiyle oldukça önem kazanmıştır. Bu durum temel yabancı dil kaynaklarını oluşturan sözlüklerin önemini daha da artırmıştır/artırmaktadır (Bingöl, 2007, s. 1-2). Hangi milletlerle ticari, sosyal ve kültürel ilişkiler varsa, o alanda mutlaka iki dilli sözlükler de bulunmakta ve yayını artmaktadır (Yavuzarslan, 2017, s. 187).

Dil ve kültürün değişim süreci, kültürler arası ilişkiler, dilin içyapısında meydana gelen değişmeler, çeşitlilikler, insanların farklı öğretilme ve öğrenme gereksinimleri farklı türlerde sözlüklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin, dilin tarih içinde değişim geçirmesi sonucu/geçirdiği değişimler sonucu lehçe sözlükleri; kültürler arası ya da uluslararası ilişkiler sonucu çok dilli sözlükler; toplumun sosyal katmanlarında dilin kullanım farklılığı sonucu argo sözlükleri ortaya çıkmıştır (Karadüz, 2009, s. 636). Formal eğitim gören öğrencilerin kullandıkları dili doğru, güzel ve etkin olarak kullanmalarına yardımcı olan okul sözlükleri de kapsamı daraltılmış özel sözlüklerdir (Karadağ, 2011, s. 195). Genel sözlükler öğrencilerin taşıyamayacağı kadar ağır, anlam birimleri öğrenci seviyesinin çok üstünde ve öğrencilerin bilişsel, fiziksel seviyelerine/düzeylelerine çok uygun olmayan sözlüklerdir. Genel olarak eğitimde kullanılan bütün sözlükler okul sözlükleri olarak adlandırılmaktadır. Çocuklar 6-7 yaşlarında formal eğitim almaya başlamakta ve 17-18 yaşına kadar bu eğitim kesintisiz olarak devam etmektedir. Bu nedenle eğitimde kullanılan sözlüklerin seviyelendirilmesi ve her bir öğretim kademesi için öğrenci düzeyleri, ilgi ve ihtiyaçları dikkate alınarak sözlüklerin hazırlanması gerekmektedir. Aynı öğretim döneminde bile sözlükleri alt düzeylere ayırmak gerekebilir. Örneğin, ilköğretim kademesi 7-14 yaş aralığını kapsayan geniş bir kademedir oluşmaktadır. 7 yaşındaki bir öğrenci ile ve 14 yaşındaki bir öğrencinin bilişsel, fiziksel gelişim seviyeleri ve sözlükten beklentileri oldukça farklıdır.

Farklı seviyeler için hazırlanan sözlüklerde seviye farklılıklarını/farklarını yalnızca yazı büyüklüğü ile sağlamak geçerli bir yol değildir. Kavramların tanımlanması ve örneklendirilmesinde, öğrencilerin kullandıkları cümlelerin uzunluklarının bilinmesi ve buna uygun olarak tanımların oluşturulması ilk dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biridir. Sözlüklerin karşılıkları verilirken ilgili yaş düzeyinin algılama seviyesi dikkate alınmalıdır. Açıklamalar yapılırken, öğrencilerin sahip olduğu sözcüklerinden hareket etmek sözlüğün işlevselliğini artırmaktadır. Öğrencilerin anlama ve anlatım özelliklerinin bilinmesi ve anlam birimlerinin buna göre oluşturulması gerekmektedir (Karadağ, 2011, s. 197).

Okul sözlükleri ilkokuldan başlayarak yükseköğretim sonuna kadar geniş bir hedef kitleye hitap eden eğitim amaçlı kullanılan sözlüklerdir. Okul sözlükleri özellikle dilimize yeni giren sözcüklerin çocuğun dağarcığına yerleşmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Sözlük bilimsel anlamda çocuğun sözlükle ilk defa okul ortamında

karşılaşacağı düşünüldüğünde ileride de/gelecekte de sözlüklere karşı olumlu tutum geliştirmesi için okul sözlüklerinin soğuk bir içerik ve yapıya sahip olmaması gerekir (Okur, 2011, s. 1573). Öğrenciler sözlüğe başvuru ihtiyaçlarının karşılanması için başvururlar. Başvuru ihtiyaçları karşılanmayan, doğru, yeterli, düzeylerine uygun açıklamalarla karşılaşmayan öğrencilerin sözlük kullanma alışkanlıkları olumsuz etkilenmektedir (Karadağ, 2011, s. 201).

Türkiye’de okul sözlükleri incelendiğinde genel olarak iki dilli ve tek dilli okul sözlüklerinin tercih edilmektedir/kullanılmaktadır. Bu sözlüklerin birçoğunun birbirinin tekrarından ibaret olduğu, sadece kapak farklılığından bahsedilebileceği, daha önce yayımlanmış okul sözlüklerinden alınıp hazırlandığı ve hedef kitlenin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldıkları görülmektedir (Çotuksöken, 1999, s. 61). Bu nedenle okul sözlükleri hazırlanırken baskı-dizgi aşamasından sözlük yapım aşamasına kadar bir dizi ortak tutum ve anlayış geliştirilmeli ve ilköğretim, orta öğretim gibi öğretim basamakları ölçüt olarak alınmalıdır.

Okul sözlüklerinde bulunması gereken temel biçimsel özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- Okul sözlükleri taşınabilir olmalıdır.
- Kapağı ve cildi kaliteli ve dayanıklı olmalıdır.
- Albenisi (ilgi çekici) olmalıdır.
- Yazı tipi sade, yazı büyüklüğü yaş düzeyine uygun olmalıdır.
- Baskı-renk kalitesi yüksek olmalıdır.
- Sözlük yazısının hedef kullanıcılar tarafından kolay algılanabilecek ve okunabilecek tipte ve büyüklükte olması gerekir. Kolay algılanabilirlik okumayı/okunabilirliği olumlu yönde etkilemektedir. Dikkat dağıtmayacak, okuma açısından sözcük tanıma süresini geciktirmeyecek kolay algılanabilir bir yazı tipi tercih edilmelidir. Yazı büyüklükleri ilköğretim birinci kademe için 14, ikinci kademe için 12 ve diğer öğretim kademeleri için 10 punto olarak seçilebilir. Ayrıca, yazı büyüklüğü ile satır uzunlukları arasındaki dengeyi sağlamak için birinci kademe için hazırlanacak sözlüklerin ebatları artırılmalıdır.
- Sözlük maddelerinin tanım ve açıklamalarda kolaylıkla ayırt edilebilmesi için koyu ya da farklı bir renkle yazılması, sözlüğün kullanımını kolaylaştırmakta, bu da sözlüğün işlevselliğini artırmaktadır. Sözlük yazımında tercih edilen farklı renkler genellikle kırmızı ve mavidir. Sözlük hazırlanırken madde yazımında bu renkler tercih edilmeli ve koyu tonda yazılmalıdır (Karadağ, 2011, s. 198-201),

- Ebat, kapak, cilt, dikiş ve kalitesine dikkat edilmelidir. Okul sözlükleri çok sık kullanıldığı için diğer ders kitaplarına göre daha çabuk yıpranmaktadır. Malzeme ve yapılış tekniğindeki eksiklikler bu yıpranmayı artırmaktadır. Genellikle maliyeti düşürmek ve ucuza satabilmek için 3.hamur kağıda basılmaktadır. Sırt kısmı tamamen kesilip dış kapak yapışkanla gövdeye birleştirilmektedir. Yapışkanlar da az sürüldüğü için sayfalar kısa sürede dağılmaktadır. Bu nedenle, okul sözlükleri 1.hamur kağıda basılmalı, sayfalar geçirgen olmamalı ve kolay yıpranmayacak şekilde ciltlenmelidir.
- İç düzen ve basım güzelliği bakımından sözlükler ilgi çekici yapı ve kalitede olmalıdır (Çotuksöken, 1999, s. 62).
- Madde başı sözcüğün bulunmasını kolaylaştırmak için ikinci satırlar soldan girintili olarak başlatılmalıdır (Baş, 2013, s. 28).
- Kullanıcıların aradıkları sözcüklerin ilgili sayfada olup olmadığını gösteren kılavuz sözler kullanılmalıdır. Kılavuz sözler her sayfada sayfanın üst kısmında yer alan ve sayfanın ilk ve son maddelerini gösteren bir veya birden fazla sözcük ya da sözcüklerin bir bölümünden oluşur.
- Sözlüğe erişebilirliğini artırmak için her alfabetik birimin başlangıcını gösteren bir harf indeksi kullanılmalıdır.
- Maddelerin kullanım sıklığı özellikle öğrenci sözlüklerinde madde işaretlerinin hemen solunda ‘*’ gibi işaretlerle belirtilmelidir. Bu işaretlendirme özellikle ikinci bir dil ya da yabancı di temel sözvarlığı ediniminde oldukça faydalıdır (Louw, 1999, s. 112).
- Özellikle iki dilli sözlüklerde iki ana bölüm farklı renklerle bölünmelidir. Tek dilli sözlüklerde farklı bilgi bölümleri, örnek açıklamalar vb. renkli gösterilmelidir (Steyn, 2004, s. 292).

Okul sözlüklerinin bütüncül yapısı. Okul sözlüklerinde bulunması gereken temel bütüncül yapı özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Okul sözlükleri genel bir sözlükten kısaltma yoluyla değil öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve beklentilerinden hareketle yazılmalı ve gerekirse gelişim düzeylerine göre seviyelendirilmeli ve yeniden oluşturulmalıdır.
- Okul sözlükleri sözlük kullanımı ve kullanıcıların sözlükte yer alan gerekli bilgilere erişmede kolaylık sağlaması açısından önsöz, içerik listesi, kullanım kılavuzu ve

sözcük listesinden (alfabetik) oluşan karmaşık bütüncül yapı içermelidir/sahip olmalıdır (Nielsen, 1990, s. 55).

- Öğrencilerin sözlükten verimli bir şekilde faydalanmasını sağlamak için sözlüklerin ilk bölümünde sözlüğün nasıl kullanılacağına ilişkin yönergeler, sözlükte kullanılan kısaltmalar ve alfabe verilmelidir. Yazım, okunuş ve vurguyla ilgili hususların açıklandığı 'Kullanım Kılavuzu' yer almalıdır. Kullanım kılavuzu sözlüğün kaynağı, yayımlanma amacı, sözlüksel ve eğitsel etkinliklerle ilgili bilgiler içerir.
- İçindekiler tablosu sözlük kullanımını kolaylaştırmak için diğer tüm bütüncül yapısal bileşenlere atıflar içeren tek bileşen olduğundan önsözden önce birinci bileşen olarak sözlükte yer almalıdır.
- Okul sözlüklerinde madde başı belirlenirken hedef kitleye hitap eden (yaş aralığında) ve o dile ait yazılı ürünler taranarak seçilmelidir. Öğrencilerin bilmesi gereken sözcükler sözlükte mutlaka yer almalıdır. Ders kitapları taranarak buradan çıkarılan sözcüklerden hareketle her sınıf için bir sözlük hazırlanmalıdır.
- Okul sözcüklerinde sözcük sayısı 615 bin arasında değişmektedir. Madde başı sözcüklerin belirlenmesi bu yüzden önem arz etmektedir. Maddeler belirlenirken sıkı bir kaynak taraması yapıp sözcük listesi hazırlanmalıdır. Bu konuda öncelik o gruba özgü ders kitapları, dergileri vb. kaynaklar olmalıdır (Çotuksöken, 1999, s. 63).
- Ortalama dilde kullanılan ve belirli sıklığı olan terimler, bölge ağızlarında yaygın olarak kullanılan sözcükler ve yaygınlaşarak bir sözcükmüş gibi dilimize giren kısaltmalar sözlükte yer almalıdır (Okur, 2011, s. 1570-1572).
- Okul sözlükleri hazırlanırken sıklık çalışmalarından ve öğrencilerin okuma materyallerine dair yapılmış araştırmalardan faydalanılmalıdır. Özellikle ilkökul öğrencileri için hazırlanacak sözlükler için çocuk edebiyatı eserleri üzerine yapılmış sıklık çalışmalarından elde edilen veriler kullanılmalıdır. En sık kullanılan sözcükler, deyim, atasözü ve kalıplaşmış sözler sözlük maddesi olarak seçilip sözlüğün temeli oluşturulmalıdır.
- Sözlük maddelerinin belirlenmesinde dikkat edilmesi gereken diğer bir husus öğretim programlarıdır. Programda temalar ve alt temalar belirlenmiş, ders kitaplarında yer alacak metinlerin bu temalara uygun olması şart koşulmuştur. Okul sözlükleri hazırlanırken bu temaların kavram alanları ile çağrışım alanları belirlenmeli ve bunlar sözlükte maddeler halinde yer almalıdır.

- Maddelerin belirlenmesinde Türkçenin şekil bilgisi özellikleri dikkate alınmalıdır (Karadağ, 2011, s. 201-203).
- Sözlük maddeleri uluslararası genel sözcükleri kapsamalıdır.
- Aranılan sözcükler kolay bulunabilir olmalıdır (amaca uygunluk) (Kocaman, 1998, s. 113).
- Birbiriyle ilişkili anlamsal veya biçimsel sözlük birimler bir arada verilmelidir. İnsanlar kavramlar arasında ilişki kurarak öğrenir ve kavramlar arası ilişkiler insan düşüncesinin temelini oluşturur. Çeşitli çağrışımlar öğrenme ve öğretmede etkilidir. İnsanlar, zihinlerinde bir tasarım veya çağrışım alanına sahip olduklarından öğrenmeye yönelik hazırlanan materyallerde kavramlar arası ilişkilerin varlığı, kavramlar arası çağrışımların dikkate alınması gerekir. Bir sözcüğün anlamının öğrenen açısından güçlü çağrıştırana sahip olan bir kavramla desteklenmesi anlamı pekiştirir. Bireyler, zihinsel bağlar kurarak öğrenirler. Zihinsel bağlar kurmak için gruplandırmalar, ilişkilendirmeler yaparak sözcükleri bağlam içinde kullanmak gerekir (Karadüz, 2009, s. 645).
- Sözcüklerin öğrenciler tarafından herhangi bir ikileme düşülmeden kavranabilmesi için sözlükler imla kılavuzu ile eş güdüm içerisinde hazırlanmalıdır.
- Sözlüklerin başında Türk alfabesinin harflerinin (büyük-küçük) ile birlikte bitişik eğik harfler de verilmelidir.

Okul sözlüklerinin parçacıl yapısı. Okul sözlüklerinde bulunması gereken temel parçacıl yapı özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Sözlükte yer alan madde başı sözcüklerin tanımlanması ve açıklanması öğrenci seviyesine ve dil düzeyine uygun olmalıdır. Açıklama ve tanımlamaların öğrenci seviyesine uygun olması zihinlerinde anlamlandırmalarını kolaylaştıracaktır. Bu hususta tanım ve açıklamaların belirlenmesinde öğrencilerin sözcük birikimlerinden, sözcük sayısı bakımından cümle uzunluklarının ortalama değerlerinden hareket etmek faydalı/isabetli olacaktır. Bir sözlük biriminin tanımının ya da açıklamasının öğrencilerin bildiği sözcük unsurlarıyla yapılması ve cümle uzunluklarının öğrencilerin anlayabileceği biçimde olması öğrencilerin sözlükten yararlanma verimini artırmaktadır.
- Sözlüklerde çok anlamlılığın öğretiminde kullanılan yöntem ve tekniklerin çoklu ve zengin olması gerekmektedir. Anlamın yapılandırılmasını sağlayacak yöntem ve teknikler bu bakımdan önem taşımaktadır. Sözlüklerde sözcük anlamı

verilirken açıklayıcı anlatım biçimi kullanılır, tanım yapılır. Açıklayıcı anlatım sözcük anlamının açıklanmasında en çok kullanılan yöntemdir. Sözcük anlamının desteklenmesi için örneklendirmeler yapılır.

- Tanımda veya açıklamada yer alan anlam birimler, sözlük birimin anlamı açısından en kritik olanı vurgulanacak şekilde düzenlenmelidir.
- Bir tanım veya açıklama içerisinde yer alan anlam birimlerin sayısının bellek özelliklerine uygun olması sözlüğün verimini artıracaktır. Bu nedenle hazırlanan sözlük yayımlanmadan önce hedef kullanıcılar üzerinde denenmeli, alınacak geri bildirimler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılarak yayımlanmalıdır.
- Maddeler açıklanırken temel anlam mutlaka ilk sırada verilmelidir. Diğer anlamların seçilmesi ve sıralanmasında, günlük yaşamdaki sıklığı ve öğrencilerin derslerde karşılaşma ihtimali gibi konular dikkate alınmalıdır. Tanımlar birbirinden açıkça ayrılmalı, anlaşılır olmalı ve temel anlamdan ikincil anlamlara doğru bir sıralama takip edilmelidir.
- Çok anlamlı sözcüklerde anlamlar önem derecesine göre numaralandırılarak sıralanmalıdır.
- Anlamlar somuttan soyuta doğru sıralanmalı, daha sonra mecaz, anlam genişlemesi ve bir dereceye kadar halk ağzı, argo ve terim anlamları gibi özel anlamlar yazılmalıdır (Rahimi, 2014, s. 897).
- Maddeler tanımlanırken önce temel anlam, sonra da mecaz ve yan anlam verilmelidir. Temel anlamı olan bir sözcük dilin tarihi gelişim sürecinde farklı durumlarda kullanılarak yeni yeni anlamlar oluşmaktadır. Dilde kavram dünyasının gelişmesi ve zenginleşmesi sayesinde başlangıçta tek bir anlama sahip olan sözcüklere sonradan farklı yan anlamlar eklenebilir veya başlangıçtaki anlamından tamamen farklı bir anlam kazanabilir. Sözlüklerde bu anlam değişimleri tutarlı bir şekilde ele alınmalıdır.
- Uzun tanımlardan mümkün olduğunca kaçınılmalı, dil tutumlu kullanılmalıdır.
- Madde başı olarak seçilen yabancı kökenli sözcüklerin öncelikle Türkçe karşılıkları verilmeli, ihtiyaç duyulması durumunda tanım ya da açıklama yapılmalıdır. Türkçe sözcüklerin anlamları ise öncelikle tanım ya da açıklamayla karşılanmalıdır.
- Sözcük anlamının verilmesinde en çok kullanılan diğer bir yöntem sözcüğün eş anlamının verilmesidir. Hem formal hem informal öğrenmede sözcük

öğretiminde kullanılan bir yöntemdir. Sözvarlığı gelişimi açısından sözcüklerin eş ve zıt anlamlarının bilinmesi önemlidir. Özellikle zıt anlam sözcüğün öğrencinin zihninde kalıcı olmasını sağlaması bakımından oldukça önemlidir. Öğrenciler bilmediklerini karşıtlıklar üzerine kurarak öğrenirler (Karadağ, 2011, s. 200-205).

- İlköğretim birinci kademedeki sözcükler zıt anlamlarıyla beraber, fakat ikinci kademedeki gibi eş anlamlılarıyla beraber açıklanmalıdır (Karatay, 2007, s. 150).
- Öğrencilerin sözcüğün anlamını daha iyi kavraması için o anlamı destekleyecek kendi duygu ve düşünce dünyalarına yönelik sözler, ifadeler duyma ihtiyacıdadırlar. Madde başı sözcüklerin anlamının örneklerle somutlaştırılmasında öğrencilerin duygu dünyası, ilgileri, bilgi birikimleri dikkate alınmalıdır. Örnek verme, öğrencilerin anlamı somutlaştırması bakımından önem taşımaktadır. Bu yüzden sözcüğün anlamı bir örnek üzerinde gösterilmelidir. Sözlük anlamını somutlayıp destekleyecek örnek cümle veya ifadelerle yer verilmelidir.
- Örneklerde kullanılan kavramlar öğrenciler için güncel düşünce ve duygu dünyalarına yönelik olmalıdır. Belli bir duruma yönelik olarak söylenen sözcüklerin durum bağlamında anlamlandırılması öğrenenler için daha kolaydır. Milli ve kültürel özel önem taşıyan özel isimler, sözcükler, deyimler ve güncel olayların örneklerde yer alması öğrenmeyi destekler. Özellikle iki dilli sözcük anlamı verilirken ve deyim, atasözü ve mecazın hangi anlamda kullanıldığı örneklerle daha da somutlaştırılır. Ayrıca, kullanılan kavramlar edebi olmalı ve bağlama uygun olmalıdır.
- Örnekler yapaylıktan uzak ve işlevsel olmalıdır. Örneğin, 'kapı' birimi için 'Evin bir kapısı vardı.' gibi bir örnek tümce yerine 'Kapıyı yavaşça kapatın.' gibi örnek tümceler kullanılmalıdır (Çotuksöken, 1999, s. 62-64).
- Örnekler yerli yazar ve şairlerin hikaye, şiir, roman türlerindeki eserlerinden seçilmelidir.
- Resimler öğrenmenin somutlaştırılmasında oldukça etkilidir. Etkili ve kalıcı öğrenme resimler kullanılarak gerçekleştirilir. Tanınmayan bir bitkinin, hayvanın veya bir nesnenin, teknolojik araç ve gereçlerin, renklerin öğretilmesinde resimler zorunlu olarak ihtiyaç duyulan öğrenme nesnelere

(Karadüz, 2009, s. 644-647). Özellikle ilk kademe öğrencileri için resimli sözlükler ilgi çekicidir. Açıklanan maddelerin resimlerinin sözlükte yer alması, ilgili anlamın öğrencinin zihninde kalıcı olmasını sağlaması bakımından önem arz etmektedir. Sözlükte yer alan bütün maddeler için olmasa da sözlükte resim kullanımı sözlüğe olan ilgiyi artıracaktır.

- Zor kavramlara ilişkin resim bulunmalıdır. Görsellere yer verilmesi sözcüklerin anlamlarının daha kolay kavranması, sözcüklerin daha çabuk hatırlanması bakımından önem arz etmektedir.
- Bilinen somut kavramlar yerine çocuğun canlandıramayacağı kavramlar resmedilmelidir.
- Argo, resmi, vb. biçem açıklamaları bulunmalıdır.
- Köken bilgisi içermelidir. Yabancı sözcüklerin kaynak dil bilgileri (hangi dillerden geldikleri) Alm, Fr, vb. gibi kısaltmalarla gösterilmelidir.
- Kullanım bilgisi içermelidir.
- Söyleyiş açıklamaları bulunmalıdır. ‘Türkçe zaten sesçil bir dildir, yazımı da buna elverişlidir. Bu nedenle sözcüklerin sesletim özelliklerinin belirtilmesi gerekmez.’ gibi bir gerekçe tartışmaya bile konu olmamalıdır. Her bir sözlük birimin sesletim özelliği yalınlaştırılmış biçimde verilmelidir. Öğrenciler hangi hecelerin vurgulu okunduğunu, hangi hecelerin uzun okunması gerektiğini, hangi durumlarda ünsüzlerin ön damaksıl ya da art damaksıl olduğunu ilgili birimlere bakıp öğrenebilmelidir.
- Deyim, atasözü, vb. içermelidir.
- Heceleme, noktalama, vb. konularda bilgi vermelidir. Uzun, ince ve kısa okunması gereken heceler belli işaretlerle gösterilmelidir/belirtilmelidir.
- Sözcüklerle ilgili dilbilgisi bilgileri sağlamalıdır. Dilbilgisi açısından sözcük türü is./a. (isim, ad); s. (sıfat); zf. (zarf) gibi kısaltmalarla gösterilmelidir. Fiillerin ise fiil kökü (-mak eki olmadan) yazılıp sonuna bir çizgi konarak belirtilmelidir (git- gibi.) (Okur, 2011, s. 1572).
- Sözlük birimlerin yapısal özellikleri ve sözcük türleri (y: yalın, t: türemiş, b: bileşik, vb.) kısaltmalarla gösterilmelidir.
- Yararlı ekler (kısaltmalar, ölçüler, vb.) bulunmalıdır.
- Ansiklopedik bilgi içermelidir (Kocaman, 1998, s. 113).

- Sözcüklerin gerçek ve mecaz anlamları yanında aynı madde içinde oluşturduğu birleşik sözcük, terim ya da kavramlar ile birleşik fiiller ve özel kullanımlara yer verilmelidir.
- Sözcüklerin üslup değerleri ‘şiir dili’, ‘edebi dil’, ‘aşağılayıcı’, ‘argo’, ‘şaka’ gibi notlarla, kullanım alanları ‘spor’, ‘tıp’, ‘teknik’, ‘demiryolu’ gibi işaretlerle belirtilmelidir/gösterilmelidir (Ülkü, 2011, s. 276).
- Özellikle ilkokul öğrencileri sınırlı bir dilbilgisine sahip olduklarından alt madde sayısı en aza indirilmelidir/indirgenmelidir. Bunun mümkün olmadığı durumlarda kullanıcıların sözcük listesinde yer alan belirli bir maddeyi kolayca bulmasına yardımcı olan ve farklı sözcük listesi bölümlerini ayırmak için kullanılan işaretler kullanılmalıdır. Bu işaretler yazımsal ve yazımsal olmayan işaretler olarak ikiye ayrılır. Yazımsal işaretlerde maddeler kalın, italik, büyük-küçük harf biçiminde gösterilir. Yazımsal olmayan işaretlerde ise kutu, çerçeve, tablo gibi özel işaretlerden yararlanılır. Ayrıca, ‘;’, ‘:’ gibi geleneksel işaretlerden bölgesel farklılık, eş anlam gibi madde içinde yer alan bilgileri ayırmak için kullanılmalıdır (Steyn, 2004, s. 278).
- Belirli bilgi türlerinden sonra ya da madde girdisinin en sonunda kullanım notları yer almalıdır.

Okul sözlüklerinin ilişkisel yapısı. Okul sözlüklerinde bulunması gereken temel ilişkisel yapı özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Eş ve benzer anlamlı maddelerin öğrenilmesinde ve sözcük varlığı unsurlarının arasında bağlantı kurulmasında gönderme yapma büyük önem arz etmektedir. Eş anlamlı maddeler gönderme ile mutlaka gösterilmeli, yakın anlamlı maddeler açıklanırken yer yer göndermeye başvurulmalıdır (Baş, 2013, s. 31).
- İlişkili sözcükler çapraz gönderimle nitelenmelidir/gösterilmelidir (Kocaman, 1998, s. 113).

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE SONUÇ

1970'lerden itibaren dil biliminden ve diğer bilimlerden bağımsız bir bilim dalı olarak kabul edilen sözlük bilimi ile ilgili Türkiye'de çalışmalar sınırlı sayıda ve bireysel çabalarla yürütülmektedir. Ancak bu çalışmalara alt yapı oluşturacak, Türkçeye çeviri eser olan Sözlük Bilimine Giriş kitabı sayılmazsa, bir sözlük bilimi kitabı veya baş eseri bulunmamaktadır. Daha çok makale boyutunda var olan çalışmalar ise oldukça dağınık ve çoğu zaman erişimi güç eserlerdir. Oysa “sözlükler, çok geniş kapsamlı ve çok farklı değişkenlerin uyumlu biçimde birbiriyle çalıştığı büyük bir sistemdir. Sözlük bilimi de bu sistemin her anını kontrol eden ve neticede başarılı sonuçlar alınabilmesi için uygun çözümler üreten bir bilim dalıdır” (Baskın, 2014, s. 445). Başarılı ve kullanıcı dostu sözlükler üretmek için bu bilim dalının gelişmesi ve “sözlüğü doğuran nedenlerden sözlüksel malzemeye, sözlüğün yazılmasından sözlük kullanıcılarına kadar pek çok durumun” bu bilim dalının temel ilkeleri doğrultusunda iş yapması gerekmektedir.

Son yarım asılda büyük bir gelişim gösteren sözlük bilimi, günümüzde bağımsız bir bilim dalı olarak kabul edilmektedir. Ancak bu süre zarfında sözlük biliminin varlığı ile ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır. Örneğin sözlük biliminin bir bilim dalı olamayacağını ileri sürenlerin yanında, onu dil biliminin veya sözcük biliminin bir kolu olduğu iddia edenler de olmuştur. Son yıllarda bilgi teknolojilerinin gelişmesi alan araştırmalarının artmasına, dolayısıyla sözlük biliminin ilerlemesine büyük bir ivme kazandırmıştır. Bu ilerleme neticesinden sözlük bilimi bağımsız ve disiplinler arası bir bilim dalı haline gelmiştir.

Bugün dünyada genellikle lexicography ile karşılanan bu bilim dalı, Türkçede farklı sözcüklerle adlandırılmıştır: sözlükbilim, sözlük bilimi, sözlükbilgisi,

sözlükçülük... Bu isimlerden sözlükçülük ve leksikografi terimleri TDK Güncel Türkçe Sözlük'te yer almaktadır. Ancak sözlükçülük terimi, bugün tarif edilen sözlük biliminin sınırlarını kapsayamayacağı için, leksikografi terimi de Türkçe olmadığı için bu bilim dalını karşılayamamaktadır. Bunun yerine diğer yakın bilim dalları için önerilen terimler (anlam bilimi, dil bilimi, sözcük bilimi vb.) örneksenerek ve yazım kuralları dikkate alınarak oluşturulmuş sözlük bilimi terimi tercih edilmelidir. Sözlük bilimi, disiplinler arası bir alandır ve pek çok dilsel verinin yanında dil dışı unsurlarını da içinde barındırır. Bu yüzden çok kapsamlı bir biçimde birden fazla bilim dalı ile yakın ilişkisi bulunmaktadır. Sözlük bilimi, bu ilişki neticesinde kelimelerle ilgili olan sözcük bilimi (lexicology), şekil bilgisi, söz dizimi (sentaks), anlam bilimi (semantics), ses bilimi (fonoloji) vb. bilim dallarının verilerini kullanır. Bunların yanı sıra, var olan bilgileri işlemek ve sözlük biçiminde kullanıcılara ulaştırmak için bilgi teknolojileri, pazarlama stratejileri gibi dil dışı unsurlarla da çok yakın bir ilişkiye sahiptir. Dünyada 1980'den itibaren sözlük bilimine ilgi artarken ve süreli yayınlar başta olmak üzere sözlük bilimi ile ilgili pek çok eser yayımlanmışken, Türkiye'de henüz bu duruma gelinememiştir. Türkiye'de sadece belli dergilerin özel sayıları sözlüklere veya sözlük bilimine ayrılmıştır. Bunun yanında Türk Dil Kurumunun ve bazı üniversitelerin çabalarıyla bu alanla ilgili az sayıda bilimsel etkinlik de düzenlenmiştir. Bugün Türkiye'de sözlük araştırmalarının neredeyse tamamı üniversitelerde gerçekleşmektedir. Ancak üniversitelerde Sözlük Bilimi Ana Bilim Dallarının henüz kurulmamış olması, alandaki çalışmaların gün geçtikçe dünyadaki benzerlerinden geriye düşmesine neden olmuştur. Bunun önüne geçilmesi için sözlük biliminin akademik bir bilim dalı olarak kabul edilmesi ve üniversitelerde Sözlük Bilimi Anabilim Dallarının kurulması gerekmektedir. Bu araştırma neticesinde görüldü ki dünyada bazı kurum ve kuruluşların tek uğraşı sözlük bilimidir. Ancak Türkiye'de böyle bir örgütlenme henüz mevcut değildir. Türkiye'de bu yük Türk Dil Kurumuna yüklenmiştir. Diğer uğraşlarla beraber yürütülen sözlük bilimi çalışmaları kurumun bünyesini aşmaktadır. Bu yüzden kurum, sözlük bilimi ile ilgilenen herkesi bir çatı altında toplayamamakta ve birlikte hareket etmeyi tam olarak organize edememektedir. Dolayısıyla Türkiye'de bu işi meslek olarak icra edenlerle kuramsal çalışma yapanlar bir çatı altında toplanamamıştır. Bu da kuramsal bilgilerin çoğu zaman uygulamaya ve dolayısıyla ürüne dönüşmemesine neden olmuştur. Böyle olduğu için de piyasada çıkış amacına uygun olmayan pek çok sözlük bulunmaktadır. Bu kaynak israfının önlenmesi için acilen Türkiye Sözlük Bilimi

Kurumu kurulmalıdır. Türkiye’de, sözlük bilimini tanımlamak amacıyla daha önce yayımlanmış bazı çalışmalar bulunmaktadır: Akalın (2010), Boz (2011), Usta (2010) vb. Bu çalışma, daha önce söylenenleri bir ileri seviyeye taşıyarak alanda yaşanan gelişmeleri ve ortaya çıkan farklılıkları göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca adı geçen bu üç çalışmadan kapsamı bakımından da ayrılmaktadır. Örneğin Akalın (2010), sözlük bilimi ve sözcük bilimi arasındaki ilişkiye ağırlık vermiştir. Usta (2010), daha çok sözlük biliminin kapsamını belirlemeye ve onu ana hatlarıyla ortaya koymaya çalışmıştır. Boz (2011) da, çalışmasını terimin açıklanması ve Türkçe karşılığının ne olması gerektiğine ayırmıştır. Burada ise, alan ile ilgili tüm bu durumlar genel hatları ve dünyadaki örnekleri ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Bu çalışmaların gün geçtikçe artması, sözlük biliminin mahiyetini açığa çıkarması bakımından gereklidir. Bu çalışmalarla sözlük biliminin sınırlılıkları, kapsamı belirlenmeli ve bir çalışma planı hazırlanarak alanda yapılacak araştırma ve uygulamalara öncülük edilmelidir.

BÖLÜM VI

ÖNERİLER

Bu alanda var olan terimler, tek bir çatı altında toplanmalı, terim odaklı konuşmalardan ziyade bu terimlerin içeriğine dair araştırma bulgu ve sonuçlarına odaklanılmalıdır. Artık sözlük bilimi uzmanları sözlüklere odaklanmalı ve uluslararası kabul görmüş sözlüklerle rekabet edebilecek bir Türkçe sözlük üretimini gerçekleştirebilmelidir. Bunun için tek uğraşı sözlük bilimi olan kurumlar kurulmalıdır. Türkiye’de Eskişehir Osmangazi Üniversitesi bünyesindeki SÖZMER veya Hacettepe Üniversitesi bünyesindeki Sözlük Bilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi gibi sözlük bilimi araştırma merkezlerinin çoğaltılması ve bunların koordinasyonun sağlanması amacıyla bir çatı örgütün kurulması gerekmektedir.

Türkiye’deki üniversitelerde Sözlük Bilimi Ana Bilim Dalları kurulmamış olmasının yanında lisansüstü eğitimi dışında bu alanla ilgili lisans veya ön lisans düzeyinde bir ders de bulunmamaktadır. Oysa başta dil eğitimi için oldukça gerekli olan sözlüklerin ve doğal olarak sözlük kullanımının öncelikle öğretmen olacak kişilere öğretilmesi ve bunların sahada sözlükleri kullanarak öğrencilere sözlük kullanımını öğretmesi gerekmektedir. Bunun için sözlük biliminin akademik bir bilim dalı olarak kabul edilmesi ve üniversitelerde Sözlük Bilimi Anabilim Dallarının kurulması gerekmektedir.

Başta okul sözlükleri olmak üzere, kullanıcı dostu sözlüklerin üretilmesi için akademisyenler, sözlük hazırlayıcıları ve baskı işini yapan yayınevleri ortak çalışmalar yürütmelidir. Akademisyenler sözlük denemeleri sistemi kontrol etmeli, tutarsızlıkları, eksiklikleri veya yanlışları gidermek için çözüm önerileri geliştirmelidir. Sözlük hazırlayanlar da akademisyenlerin önerilerini dinlemeli ve sözlük gelişimini sağlayacak çözümleri uygulamalıdır. Yayınevleri ise kaliteli bir sözlük baskısının kullanıcılar üzerinde olumlu bir etkisinin olacağını göz önünde bulundurmalı ve malzemesi sağlam, okunabilirliği iyi, bilgiye kolay ulaşımı sağlayan eserler üretmelidir.

KAYNAKÇA

- Abecassis, M. (2007). Is lexicography making progress on dictionary use and language learners' needs. *Lexikos*, 17(1), 247-258.
- Abel, A. (2012). Dictionary writing systems and beyond. In G. Sylviane and P. Magali (Eds.), *Electronic Lexicography* (pp. 1-46). Oxford: Oxford University Press.
- Ahangari, S. ve Dogolsarara, S.A. (2015). Comparing the effect of using monolingual versus bilingual dictionary on Iranian intermediate EFL learners' vocabulary learning. *English Language Teaching*, 8(6), 141-149.
- Akalm, Ş. H. (2010). Türkçe sözlük. Ankara: TDV.
- Aksan, D. (1990). *Her yönüyle dil III*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (1998). *Her yönüyle dil, ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksan, D. (2000). *Türkiye Türkçesinin dünü, bugünü, yarını*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2007). *Türkçenin bağımsızlık savaşımı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Alharbi, M. A. (2016). Using different types of dictionaries for improving EFL reading comprehension and vocabulary learning. *JALT CALL Journal*, 12(2), 123-149.
- Anteneh, G. ve Dumessa, M. (2011). Lexicographic implementation in Ethiopia: The case of three dictionaries published since 1995. *International Journal of Sociology and Anthropology*, 3(10), 363-382.
- Atkins, B. T. S. ve Varantola, K. (1998). Language learners using dictionaries. In B.T.S. Atkins (Ed.), *Using Dictionaries: Studies of dictionary use by language learners and translators* (pp. 21-81). Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Atkins, B. S. ve Rundell, M. (2008). *The Oxford guide to practical lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Barlow, M. (2002). Corpora, concordancing, and language teaching. In: *Proceedings of the 2002 KAMALL International Conference* (pp. 135-141). Korea: Daejeon.
- Basatemur, A. (2013). *Sözlükbirimlerin tanımlanması bağlamında Türkçe sözlüklerin karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Baskın, S. (2012). *Eş-şüzûrî'z-zehebiyye ve'l-kitai'l-ahmediyye fi'l-lugati't-türkiyye (sözlükbilimsel bir inceleme)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Baskın, S. (2014). Türkiye ve dünyada sözlük bilimi: Tanımı, kapsamı ve diğer bilimlerle ilişkisi. *International Journal of Language Academy*, 2(4), 445-457.
- Baş, B. (2013). İlköğretim okulları için hazırlanan deyim sözlükleri üzerine bir değerlendirme. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(1), 24-31.
- Béjoint, H. (2000). *Modern lexicography: An introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Bergenholtz, H. ve Tarp, S. (2004). The concept of dictionary usage. *Nordic Journal of English Studies*, 3(1), 23-36.
- Bergenholtz, H. (2012). What is a dictionary? *Lexikos*, 22, 20-30.
- Bergenholtz, H. (2016). On the metalexigraphic genre of dictionary reviews, with specific reference to LexicoNordica and Lexikos. *Lexikos*, 26(1), 60-81.
- Bergenholtz, H. ve Gouws, R. (2012). What is lexicography? *Lexikos*, 22, 31-42.
- Bergenholtz, H. ve Gouws, R. (2017). Proposals for the writing of peer reviews in lexicography. *HERMES-Journal of Language and Communication in Business*, 27(54), 107-114.
- Bergenholtz, H., Nielsen, S. ve Tarp, S. (2009). *Lexicography at a crossroads: dictionaries and encyclopedias today, lexicographical tools tomorrow* (Vol. 90). New York: Peter Lang.
- Bianchi, F. (2012). *Culture, corpora and semantics: Methodological issues in using elicited and corpus data for cultural comparison*. Unpublished doctoral dissertation, Lancaster University, UK.

- Bingöl, Z. (2007). Sözlük ve sözlükçülük üzerine bir araştırma. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 9, 1-9.
- Black, W., Elkateb, S., Rodriguez, H., Alkhalifa, M., Vossen, P., Pease, A. ve Fellbaum C. (2006, January). Introducing the Arabic wordnet project. In *Proceedings of the third international WordNet conference* (pp. 295-300). Brno: Masaryk University.
- Bohas, G., Guillaume, J. P. ve Kouloughli, D. E. (2016). *The Arabic linguistic tradition*. Abingdon: Routledge.
- Boleda, G., Padó, S., ve Utt, J. (2012). Regular polysemy: A distributional model. In *Proceedings of the First Joint Conference on Lexical and Computational Semantics-Volume 1: Proceedings of the main conference and the shared task, and Volume 2: Proceedings of the Sixth International Workshop on Semantic Evaluation* (pp. 151-160). Association for Computational Linguistics.
- Boz, E. (2011). Leksikografi teriminin tanımı ve Türkçe karşılığı üzerine. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, 9-14.
- Boz, E. (2015). Kullanıcı ve sözlük ilişkisi. *Erdem Dergisi*, 69, 41-52.
- Bussmann, H. (2006). *Routledge dictionary of language and linguistics*. Abingdon: Routledge.
- Civil, M. (1995). Ancient Mesopotamian lexicography. *Civilizations of the ancient Near East*, 4, 2305-2314.
- Crystal, D. (2008). *A dictionary of language and linguistics*. Oxford: Blackwell.
- Crystal, D. (2011). *A dictionary of linguistics and phonetics*. Oxford: Blackwell.
- Çotuksöken, Y. (1999). Okul sözlükleri üzerine. *Kebikeç*, 7(8), 61-65.
- Dash, N. S. (2015). *The art of lexicography*. EOLSS Publishers Company Limited.
- Davies, A. ve Elder, C. (Eds.). (2008). *The handbook of applied linguistics*. John Wiley and Sons.
- De Schryver, G. M. (2003). Drawing up the macrostructure of a Nguni dictionary, with special reference to isiNdebele. *South African Journal of African Languages*, 23(1), 11-25.
- Dillinger, M. (2001, September). Dictionary development workflow for MT: Design management. In *MT Summit VIII* (pp. 83-88).
- Dinçer, M. (2003). Eğitimin toplumsal değişme sürecindeki gücü. *Ege eğitim dergisi*, 3(1), 102-112.
- Dziemianko, A. ve Lew, R. (2006). Research into dictionary use by Polish learners of English: Some methodological considerations. *Adam Mickiewicz University Cytowane przez*, 9, 1-17.
- Elbir, B. ve Yıldız, H. (2013). 'Türkçe öğretiminde sözlük kullanımı ve sözlükçülük. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı*, 6(11), 249-268.
- Eminoğlu, E. (2014). Sözlükçülük geleneği içinde temel Türkçe sözlük düzenleme yöntemleri. *Dil ve Edebiyat*, 93, 93-120.
- Fuertes-Olivera, P. A. ve Arribas-Baño, A. (2008). *Pedagogical specialized lexicography: The representation of meaning in English and Spanish business dictionaries*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Fuertes-Olivera, P. A. ve Bergenholtz, H. (2011). *E-lexicography: The internet, digital initiatives and lexicography*. London: A&C Black.
- Gala, N. ve Lafourcade, M. (2010, November). NLP lexicons: innovative constructions and usages for machines and humans. In *eLEX'2011: Electronic LEXicography in the 21st century: new applications for new users* (p. 12). Bled: Slovenia.
- Gibbon, D. (2012). Resources for technical communication systems. In A. Mehler and L. Romary (Eds.), *Handbook of technical communication* (p. 266). Berlin/Boston: Walter de Gruyter.
- Gouws, R. H. (2001). The use of an improved access structure in dictionaries. *Lexikos*, 11, 101-111.
- Gouws, R.H. (2004). Monolingual and bilingual learners' dictionaries. *Lexikos*, 14, 264-274.

- Gouws, R. H. (2014). *Dictionaries. An international encyclopedia of lexicography: Supplementary volume*. De Gruyter: Mouton.
- Gouws, R. H. ve Prinsloo, D. J. (1998). Cross-referencing as a lexicographic device. *Lexikos*, 8, 17-36.
- Gouws, R. H. ve Prinsloo, D. J. (2010). *Principles and practice of South African lexicography*. Stellenbosch: African Sun Media.
- Göçer, A. (2001). Türk dili ile ilgili sözlüklere genel bir bakış ve günümüz ilköğretim sözlükleri. *Türk Dili*, 598, 388-403.
- Göçer, A. (2009). Türkçe eğitiminde öğrencilerin söz varlığını geliştirme etkinlikleri ve sözlük kullanımı. *Electronic Turkish Studies*, 4(4), 1025-1048.
- Gülay, H. ve Ekici, G. (2010). MEB okul öncesi eğitim programının çevre eğitimi açısından analizi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 7(1), 74-84.
- Hadebe, S. (2004). Improving dictionary skills in Ndebele. *Lexikos*, 14, 89-104.
- Hartmann, R. R. K. (1983). *Lexicography: Principles and practice*. Academic Press.
- Hartmann, R. R. K. (Ed.). (2003). *Lexicography: Dictionaries, compilers, critics, and users (Vol. 1)*. London: Routledge.
- Hartmann, R. R. K. (2010). Has lexicography arrived as an academic discipline? Reviewing progress in dictionary research during the last three decades. *Nordiske Studier i Leksikografi*, 10, 11-35.
- Hartmann, R. R. K. (2016). *Teaching and researching lexicography*. London: Routledge.
- Hartmann, R. R. K. ve James, G. (1998). *Dictionary of lexicography*. London: Routledge.
- Hartmann, R. R. K. ve James, G. (2002). *Dictionary of Lexicography*. London: Routledge.
- Hausmann, F. J. ve Wiegand, H. E. (2003). Component parts and structures of general monolingual dictionaries. In Hartmann, R.R.K. (Ed.), *Lexicography: Lexicography, metalexigraphy and reference science* (pp. 207-233). London: Routledge.
- Hengirmen, M. (1999). Dil bilgisi ve dil bilim terimleri sözlüğü. Engin Yayınevi: Ankara.
- Hulstijn, J. H. ve Atkins, B. S. (1998). Empirical research on dictionary use in foreign-language learning: Survey and discussion. In B.S. Atkins (Ed.), *Using dictionaries: Studies of dictionary use by language learners and translators* (pp. 7-21). Berlin: Walter de Gruyter.
- Ide, N. ve Véronis, J. (1998). Introduction to the special issue on word sense disambiguation: The state of the art. *Computational Linguistics*, 24(1), 2-40.
- İlhan, N. (2009). Sözlük hazırlama ilkeleri, çeşitleri ve özellikleri. *Turkish Studies*, 4(4), 534-554.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A. S. (2011). Dilbilim sözlüğü. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Jackson, H. (2002). *Lexicography: An introduction*. London: Routledge.
- Jackson, H. (Ed.). (2013). *The Bloomsbury companion to lexicography*. London: A&C Black.
- Kahraman, M. (2016). Sözlükbilim kuram, ilke ve yöntemler üzerine. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 3288-3312.
- Karadağ, Ö. (2011). İlköğretim Türkçe sözlüklerinin hazırlanmasında temel ölçütler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 30(30), 193-207.
- Karadüz, A. (2009). Sözlük, sözcük anlamı ve öğrenme üzerine. *Electronic Turkish Studies*, 4(4), 636-649.
- Karasar, N. (1984). *Bilimsel araştırma metodu*. Ankara: Hacetepe Taş Kitapçılık.
- Karatay, H. (2007). Kelime öğretimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(1), 141-153.
- Karpinska, L. (2015). *English-Latvian lexicographic tradition: A critical analysis*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Kent, D. (2001). Korean university of freshmen's dictionary use and perceptions regarding dictionaries. *The Korea TESOL Journal*, 4(1), 73-92.
- Kilgarriff, A. ve Kosem, I. (2012). Corpus tools for lexicographers. In Sylviane G., Magali Paquot (Eds.), *Electronic lexicography* (pp. 1-37). Oxford: Oxford University Press.

- Kilgarriff, A., Rychly, P., Smrz, P. ve Tugwell, D. (2004). The sketch engine. *InformationTechnology Research Institute Technical Report Series, 105*, 1-12.
- Kocaman, A. (1998). Dilbilim, sözlük, sözlükçülük. *Kebikeç, 6*, 111-113.
- Kocaman, A. (2000). Uygulamalı dil bilim-yabancı dil öğretimi terimler sözlüğü. Ankara: Hitit Yayınları.
- Koçmar, Y. (2011). *Okul sözlükleri hazırlamada yeni bir yaklaşım: Düzey sözlükleri (ilköğretim 6. Sınıf örneği)*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Korkmaz, Z. (2007). Gramer terimleri sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.
- Krishnamurthy, R. (2006). Corpus lexicography. In Keith B. (Ed.), *Encyclopedia of Language & Linguistics* (pp. 1-10). United Kingdom: Pergamon.
- Lakoff, G. (1987). The death of dead metaphor. *Metaphor and Symbol, 2*(2), 143-147.
- Lan, L. (2005). The growing prosperity of online dictionaries. *English Today, 21*(3), 16-21.
- Landau, S. I. (1984). *Dictionaries*. New York: Scribners.
- Landau, S. (1989). *Dictionaries: The art and craft of lexicography*. Cambridge: CambridgeUniversity Press.
- Laufer, B. ve Melamed, L. (1994, August). Monolingual, bilingual and 'bilingualised'dictionaries: Which are more effective, for what and for whom. In *Euralex 1994 Proceedings* (pp. 565-576). Amsterdam: International Congress on Lexicography.
- Leroyer, P. (2011). Change of paradigm in lexicography: From linguistics to informationscience and from dictionaries to lexicographic information tools. In *E-lexicography* (pp. 121-140). Bloomsbury Academic.
- Lew, R. (2002). Questionnaires in dictionary use research: A reexamination. In A. Braasch ve C.Povlsen (Eds.), *Proceedings of the tenth EURALEX international congress*(pp.267-271). Copenhagen: Center for Sprogteknologi.
- Lew, R. (2004). *Which dictionary for whom?* Poznań: Motivex.
- Lew, R. (2010). Multimodal lexicography: The representation of meaning in electronic dictionaries. *Lexikos, 20*(1), 290-306.
- Louw, P. A. (1999). Access structures in a standard translation dictionary. *Lexikos, 9*, 108-118.
- Magay, T. (2000). Teaching lexicography. *Proceedings of EURALEX 2000* (pp. 443-450).Budapest Hungary.
- Mavoungou, P. A. (2001). Macro-and microstructural issues in Mazuna lexicography. *Lexikos, 11*(1), 122-138.
- Mbokou, L. (2006). *A model for the macro-and microstructure of a Yipunu-French school dictionary*. Unpublished doctoral dissertation, University of Stellenbosch, South Africa.
- Melanlioğlu, D. (2013). Ortaokul öğrencilerinin sözlük kullanma alışkanlıkları: Nitel bir araştırma. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 2*(2), 266-284.
- MEB (2006). *Türkçe dersi öğretim programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Müller-Spitzer, C. (2008). Text resources and lexical knowledge. Selected papers from the 9th Conference on Natural Language Processing KONVENS 2008.
- Nielsen, S. (1990). Lexicographic macrostructures. *HERMES-Journal of Language and Communication in Business, 3*(4), 49-66.
- Nielsen, S. ve Fuertes-Olivera, P. A. (2013). Development in lexicography: From polyfunctional to monofunctional accounting dictionaries. *Lexikos, 23*(1), 323-347.
- Nkomo, D. (2007). Some deficiencies in the mediostucture of Isichazamazwi SesiNdebele. *Lexikos, 17*, 372-384.
- Okur, A. (2011). İlköğretim Türkçe sözlükleri üzerine. *Electronic Turkish Studies, 6*(1), 1567-1583.

- Pedersen, T., Banerjee, S. ve Patwardhan, S. (2005). Maximizing semantic relatedness to perform word sense disambiguation. *University of Minnesota Supercomputing Institute*, 25, 1-34.
- Rahimi, F. (2014). Gönül maddesinin farklı Türkçe sözlüklerde karşılaştırmalı incelenmesi üzerinden TDK sözlüğünün sözlük bilimi açısından değerlendirilmesi. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(6), 897-911.
- Rodríguez, M. D. R. C. (2016). *Lexicographic tools. A coursebook* (Vol. 10). Spain: Ediciones de la Universidad de Castilla La Mancha.
- Sarı, M. (2011). Lugat-ı ecnebiye. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 4, 359-406.
- Shamshirian, M. (2015). Assessing the effect of utilizing monolingual and bilingual dictionaries on EFL learners' vocabulary. *Language in India*, 15(7), 175-188.
- Sterkenburg, P. van (2003). *A practical guide to lexicography*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Steyn, M. (2004). The access structure in learner's dictionaries: on learners' dictionaries. *Lexikos*, 14(1), 275-298.
- Stokoe, C. (2005, October). Differentiating homonymy and polysemy in information retrieval. In Proceedings of the Conference on Human Language Technology and Empirical Methods in Natural Language Processing (pp. 403-410). Association for Computational Linguistics.
- Storjohann, P. (2003). Computer-based semantic disambiguation. *Deutsche Sprache*, 31(1), 3-28.
- Subaşı, D. A. (2011). Araplarda sözlükçülük çalışmaları ve El-Mu 'Cemu'l' Arabiyyu'l Esâsi adlı sözlüğün eleştirisi. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 1(4), 237-250.
- Svensén, B. (2009). *A handbook of lexicography: The theory and practice of dictionary making*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Swanepoel, P. (2003). Dictionary typologies: A pragmatic approach. In Sterkenburg, P. van (Ed.), *A practical guide to lexicography* (pp. 44-71). Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Tarp, S. (1995). Bidirectional specialized dictionaries. In Bergenholtz, H. and Tarp, S. (Eds.), *Manual of specialised lexicography: the preparation of specialised dictionaries* (pp. 52-54). Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Tarp, S. (2000). Theoretical challenges to practical specialized lexicography. *Lexikos*, 10(10), 189-208.
- Tarp, S. (2008). *Lexicography in the borderland between knowledge and non knowledge: General lexicographical theory with particular focus on learner's lexicography* (Vol. 134). Berlin: Walter de Gruyter.
- Tarp, S. (2011). Pedagogical lexicography: Towards a new and strict typology corresponding to the present state-of-the-art. *Lexikos*, 21, 217-231.
- Tarp, S. (2012). Do we need a (new) theory of lexicography? *Lexikos*, 22, 321-332.
- Tarp, S. (2017). *Dictionary criticism and lexicographical function theory*. Berlin: Walter De Gruyter.
- Tezcan, M. (1996). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tono, Y. (2001). *Research on dictionary use in the context of foreign language learning: Focus on reading comprehension* (Vol. 106). Berlin: Walter de Gruyter.
- Tono, Y. (2014). Lexicography in Asia: Its future and challenges. *Lexicography*, 1(1), 1-5.
- Topaloğlu, A. (1989). Dil bilgisi terimleri sözlüğü. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Trippel, T. (2006). *The lexicon graph model a generic model for a multimodal lexicon development*. Saarbrücken: AQ-Verlag.
- Trask, R. L. (2007). *Language and linguistics: The key concepts*. London: Routledge.
- Uluğ, F. (1998). Eğitim sisteminde değişime yapısal uyum sorunları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 14(14), 153-166.
- Usta, H. İ. (2010). Sözlükçülük ve sözlük araştırmacılığı. *Modern Türklük Araştırmaları*, 7(2), 92-101.

- Ülkü, V. (2011). Almanya’da sözlükçülük ve sözlükler. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 1(4), 259-279.
- Vahdany, F., Abdollahzadeh, M., Gholami, S. ve Ghanipoor, M. (2014). A study of the relationship between type of dictionary used and lexical proficiency in writings of Iranian EFL students. *Advances in Language and Literary Studies*, 5(6), 31-38.
- Van Sterkenburg, P. (2003). *A practical guide to lexicography* (Vol. 6). Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Varantola, K. (2002). Use and usability of dictionaries: common sense and context sensibility? In Marie-Hélène Corréard (Ed.), *Lexicography and Natural Language Processing* (pp. 30-44). Stuttgart: Euralex.
- Vardar, B. (2002). Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Wiegand, H. E. (1996). A theory of lexicographic texts: An overview. *South African Journal of Linguistics*, 14(4), 134-149.
- Yaman, H. (2010). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin sözlük kullanma alışkanlıklarına bir değerlendirme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 27(27), 735-751.
- Yaman, H. ve Dağtaş, A. (2013). Sözlüklere yönelik tutum ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(24), 15-27.
- Yavuzarslan, P. (2017). Türk sözlükçülük geleneği açısından Osmanlı dönemi sözlükleri ve Şemseddin Sâmî’nin Kâmûs-ı Türkî’si. *DTCF Dergisi*, 44(2), 185-202.
- Yılmaz, E. (2010). *Türkiye Türkçesi üzerine araştırmalar*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yong, H. ve Peng, J. (2007). *Bilingual lexicography from a communicative perspective* (Vol.9). Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Zgusta, L. (1971). *Manual of lexicography* (Vol. 39). Berlin: Walter de Gruyter.

ELEKTRONİK KAYNAKÇA

- Diamond, C. (2016). The History and Significance of Dictionaries. Web: <https://blog.bookstellyouwhy.com/the-history-and-significance-of-dictionaries> adresinden alınmıştır (erişim tarihi: 15 Mayıs 2018).
- Hargraves, O. (2011). How are dictionary definitions written? Web: <https://www.quora.com/How-are-dictionary-definitions-written> adresinden alınmıştır (erişim tarihi: 11 Haziran 2018).
- Rundel, M. (2012). Stop the presses-the end of the printed dictionary. Web: <https://http://www.macmillandictionaryblog.com/bye-print-dictionary> adresinden alınmıştır (erişim tarihi: 27 Mayıs 2018).
- <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/WhatIsFrameNet> (erişim tarihi: 05 Mayıs 2018).
- <https://www.adelaide.edu.au/australex/> (erişim tarihi: 27 Mayıs 2018).
- <https://www.translationdirectory.com/article745.htm> (erişim tarihi: 05 Temmuz 2018).

